

วารสารวิจัยสังคม

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ ๒๕๓๙

VOL. 9 NO. 2 1986

ภาวะการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและ
การแสวงหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน

สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY SOCIAL RESEARCH INSTITUTE

วารสารวิจัยสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของสถาบัน ฯ วิทยาลัยพระ
 งานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ และรายงานข่าวจากสถาบัน ฯ ทั้งนี้
 เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ หรือผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับการวิจัย วารสารนี้ได้รับ
 เงินสนับสนุนการพิมพ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าของ	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
บรรณาธิการ	กนกศักดิ์ แก้วเทพ	
กองบรรณาธิการ	วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์ อมรา พงศาพิชญ์ จักษ์ อัมโยต์ กอบกุล ภูธรารณ สุรียา วีรวงศ์ อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา นภัส ศิริสัมพันธ์	อรพรรณ ณ บางช้าง ประโยชน์ เจริญสุข สมพงษ์ พัดปุย ภูมิธรรม เวชยชัย สุริชัย หวันแก้ว อัจฉรา อัครมาภชาติ อารยะ ภูสาหัต
ผู้จัดการ	เนาวรัตน์ เนียมบุบผา	
ปกและรูปเล่ม	ปานทิพย์ เกษทอง	
กำหนดออก	ปีละ 2 ฉบับ	

บทบรรณาธิการ

วารสารวิจัยสังคม ฉบับที่ 2 ปีที่ 9 กรกฎาคม-ธันวาคม 2529 นี้ ประกอบด้วยบทความที่เรียบเรียงขึ้นจากบทถอดเทปการสัมมนา และจากเอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง “ทิศทางการแม่บทการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง” ที่โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ได้จัดขึ้น เมื่อวันที่ 27-28 ธันวาคม 2528 ที่ผ่านมา

กองบรรณาธิการ เห็นว่าวัตถุประสงค์และเนื้อหาของการสัมมนาครั้งนี้ น่าจะได้เผยแพร่สู่วงกว้าง เพื่อนำไปเป็นข้อคิดและข้อถกเถียงเพื่อการปฏิบัติการที่เป็นจริงในขั้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการสัมมนาครั้งนี้ คือ เพื่อระดมความคิดและประสบการณ์ของชาวบ้าน นักพัฒนา นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน และจากองค์กรของรัฐ ตลอดจนนักวิชาการ เพื่อมาแลกเปลี่ยนและเสนอทิศทางของแผนแม่บทในการพัฒนาสังคมเพื่อเป้าหมายการพึ่งตนเองของประชาชน โดยอาศัยพื้นฐานของยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม โดยหวังว่าในสถานการณ์ของสังคมที่กำลังเกิดวิกฤติการณ์พัฒนาอยู่นี้ ขบวนการพัฒนานอกกระบบราชการจะได้หันมาสนใจเรื่องของนโยบายรัฐ ร่วมพิจารณาปัญหาต่าง ๆ และประสานงานกับหน่วยงานรัฐมากขึ้น และในส่วนของนักวิชาการและสาธารณชน รวมทั้งสื่อมวลชนเอง ก็จะได้หันมาพิจารณาแนวทางเลือกใหม่สำหรับแผนแม่บทการพัฒนาสังคม โดยให้อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์การพัฒนาของประชาชนมากขึ้น

ดังนั้นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่เรียกว่า “การประชุมสมัชชาวิชาการ” ในปัจจุบันจึงอยู่ที่การให้ความสำคัญกับประสบการณ์และแนวคิดของเกษตรกรระดับล่าง ที่กำหนดชีวิตและทิศทางการพัฒนาของตัวเอง และนี่เป็นเพียงตัวอย่างที่สะท้อนจุดเริ่มต้น ที่ดีที่ประชาชนระดับล่าง และผู้เสียเปรียบทั้งหลายจะได้เป็นเป้าหมายที่แท้จริงของงานพัฒนาสังคม ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากการพัฒนานี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรรับฟังสำหรับผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

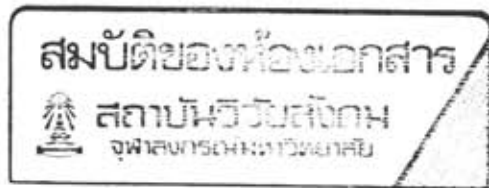
ท้ายที่สุดนี้ สถาบันวิจัยสังคม โค้ชขอขอบคุณ เจ้าของบทความ ผู้อภิปราย และผู้เข้าร่วมการสัมมนาทุกท่านที่ได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อผู้จัด ตลอดจนขอขอบคุณบุคคลผู้มีส่วนร่วมจัดทำวารสารเล่มนี้ จนสำเร็จเป็นรูปเล่ม หากคุณประโยชน์ของหนังสือเล่มนี้ จะมีอยู่บ้าง ก็ขอให้มันผลดีส่งไปถึงประชาชนผู้เป็นเจ้าของงานพัฒนาโดยถ้วนหน้ากัน

สมพงษ์ พักปุย

ภูมิธรรม เวชยชัย

สุริชัย หวันแก้ว

บรรณาธิการประจำฉบับ

วารสารวิจัยสังคม

ปีที่ 9 ฉบับที่ 2

กรกฎาคม-ธันวาคม 2529

สารบัญ

	หน้า
บทบรรณาธิการ	
ภาวะการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและการแสวงหาทางออก เพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน	1
ภูมิปัญญาชาวบ้าน : ความพยายามในการพึ่งตนเอง กรณี ลุงชาติ มาระแสง ขบวนการทางสังคมเพื่อการพึ่งตนเองกับบทบาทงานพัฒนา ภาคเอกชน	6
	จอห์น อิงภากรณ์ 14
ทิศทางการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง : ความคิดและ ประสบการณ์จากวงวิชาการ	19
	อุทัย คุลยเกษม 19
แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ-การเมืองเพื่อการพึ่งตนเอง	22
	ชเนฏฐ ว. ชุมทอง 22
ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง (สังคมชนบท)	28
	เอนก นาคะบุตร 28
ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง พิจารณาจากปัญหา ค่านิยมและสิทธิเสรีภาพของประชาชน	37
	สมชาย หอมลออ 37
ทิศทางการพัฒนาคนจนเมือง	48
	สมพงษ์ พักปุย 48

	หน้า
ทางเลือกกลยุทธ์การพัฒนาชนบท—บทเรียนจากประสบการณ์ชาวบ้าน	สุรัชย์ หวันแก้ว 53
ทิศทางการพัฒนาการศึกษา	สุลักษณ์ ศิวรักษ์ 62
การศึกษาของประชาชนจะเริ่มตรงจุดไหน	พิภพ ธงไชย 65
ทิศทางการพัฒนาการศึกษาและวัฒนธรรม	ผ่อง แซ่กิ่ง 69
แผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน	นพ. สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ 74
ทิศทางแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน	ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ 83
ทิศทางการพัฒนาสาธารณสุขเพื่อประชาชน	สำลี ใจดี 87
แนวทางพัฒนาสตรี	ศิริพร สะโครบาเนค 92
การพัฒนาเด็กและเยาวชน : เราจะเริ่มต้นอนาคตสังคมใหม่ที่ตรงนี้	สรรพลสิทธิ์ กุมประพันธ์ 101
ทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง	ชาญชัย ลิ้มปียากร 106
การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการพึ่งตัวเอง	เดชา ศิริภัทร 110
การปรับใช้เทคโนโลยีต้องมีวิจารณญาณ	โกทม อารียา 113
เกี่ยวกับผู้เขียน	116

ภาวะการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและการแสวงหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเอง ของประชาชน

บทนำ

เมื่อวันที่ 27-28 ธันวาคม 2528 โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ได้จัดการประชุมสมัชชาวิชาการ เรื่อง “ทิศทางแผนแม่บทการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเองกับบทบาทงานพัฒนาภาคเอกชน” ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาฯ ในการสัมมนาครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้นประมาณ 120 คน จากหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ตลอดจนนักวิชาการและผู้สนใจโดยมีการนำเสนอและอภิปรายในหัวข้อต่างๆ ดังนี้

1. ทิศทางการพัฒนาสังคม : การพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ทิศทางการพัฒนาถิ่นเศรษฐกิจ-การเมือง
3. ทิศทางการพัฒนาถิ่นการศึกษาและวัฒนธรรม
4. ทิศทางการพัฒนาถิ่นสาธารณสุข
5. ทิศทางการพัฒนาถิ่นเทคโนโลยี
6. ทิศทางการพัฒนาถิ่นเยาวชน-สตรี

ในหัวข้อต่างๆ ผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ หรือเกี่ยวข้องในงานพัฒนาได้ร่วมกันเสนอสภาพวิกฤตแห่งปัญหาสังคมโดยมองจากส่วนต่างๆ (sectors) ของสังคม รวมทั้งได้เสนอทัศนะต่อทางออกของปัญหาในแง่หลักการกว้างๆ ทางเลือกหรือทางออกของปัญหาที่นำเสนอในแต่ละด้านรวมทั้งปฏิบัติการหรือมาตรการที่เรียกร้อง แม้จะเป็นการหยิบยกแง่มุมเฉพาะส่วนเฉพาะด้าน และมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งต้องการการคิด-ปฏิบัติต่อไปในเรื่องนี้ แต่เอกภาพหรือหัวใจสำคัญที่ผู้อภิปรายและผู้เสนอบทความทุกท่านได้เห็นร่วมกัน คือ ประเด็นเรื่อง *ขบวนการทางสังคมที่จะนำไปสู่การแสวงหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชนผู้เสียเปรียบและด้อยโอกาส*

ปัญหายุทธศาสตร์และโครงสร้างของรัฐเพื่อการพัฒนาประเทศ : วิกฤตที่กำลังรอการแก้ไข

แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของประเทศเท่าที่ผ่านมา รัฐได้กำหนดขึ้นมาภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดทิศทาง การพัฒนา หรือเอื้อให้ประชาชนได้สามารถพึ่งตัวเองได้แต่อย่างใด ทิศทางและการปฏิบัติการตามแผนพัฒนาล้วนอยู่ภายใต้เงื่อนไข 4 ลักษณะคือ 1. ระบบการเมืองของประเทศมีแนวโน้มเผด็จการ 2. ทุนนิยมได้เข้ามาเป็นปัจจัยกำหนดแผนที่เกินขอบเขต 3. การขาดความเป็นไททางปัญญาของชนชั้นนำในสังคม 4. ระบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจมากเกินไป

ยุทธศาสตร์การพัฒนาในช่วงยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา เป็นเพียงการ “เสริมสร้าง” ความเติบโตทางเศรษฐกิจ และการเมือง ของกลุ่มคนและภาคเศรษฐกิจที่ได้เปรียบตลอดจนบรรษัทข้ามชาติที่ได้เข้ามาสร้างเครือข่ายของระบบผูกขาดในประเทศไทย สิ่งที่รัฐเรียกว่า “การพัฒนา” นั้น นอกจากจะไม่ได้เป็นการมุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่แล้ว “การพัฒนา” ยังได้มีส่วนบั่นทอนศักยภาพการปรับตัวเองของชาวบ้าน และทำลายศักยภาพในการพึ่งตัวเองของท้องถิ่น เมื่อการกำหนดนโยบายไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทและความเป็นธรรม ไม่ได้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ แต่เป็นไปตามความต้องการและผลประโยชน์ของทุนและองค์กรข้ามชาติ ผู้บริหารและกลุ่มที่ปรึกษาชั้นสูง ซึ่งรับทอกเนื้อหาและวิธีการคิดจากสถาบันการศึกษาในตะวันตก และจากองค์กรระหว่างประเทศ การดำเนินตามแผนจึงย่อมล้มเหลวเป็นธรรมดา “ความเหลื่อมล้ำ” จึงยังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ทั้งในชนบทและในเมืองในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ชาวไร่ชาวนา กรรมกร และผู้ใช้แรงงานอื่น ๆ ทั้งผู้หญิงและเด็กได้กลายเป็น “ผู้ตกขอบ” การพัฒนา

แนวทางหรือกลยุทธ์ที่มุ่งขยายตัวทางเศรษฐกิจ เน้นความมั่งคั่งของเมืองหลวงและอุตสาหกรรม ตลอดจนเสถียรภาพของรัฐในอันที่จะควบคุม สังการ รวมศูนย์อำนาจปกครอง จึงทำให้ละเลยเรื่อง คุณภาพชีวิต ความมั่นคงในอาชีพ และการมีงานทำของประชาชน โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม แผนพัฒนาชนบทที่ปรากฏค่าศัพท์ที่แสดงท่าว่าจะสื่อแนวโน้มใหม่ เช่น คำว่า “การพึ่งตนเอง” “การมีส่วนร่วมของประชาชน” “องค์กรประชาชน” เหล่านี้ เป็นกัน กลับสะท้อนในทางปฏิบัติว่าเป็นเพียงการคงอำนาจเบ็ดเสร็จของส่วนกลางในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจหาได้มีความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนระบบระเบียบของราชการเพื่อกระจายอำนาจและการ

คลังสู่ท้องถิ่นไม่ การพัฒนาชนบทยังคงเน้นพื้นที่เป็นหลัก และมุ่งแต่เฉพาะการเพิ่มรายได้ด้วยการส่งเสริมการผลิตเพื่อขาย โดยมีได้คำนึงถึงความพร้อมของคนและชุมชน การนำเทคโนโลยีใหม่ๆ จากตะวันตกมาใช้จึงกลับส่งผลเป็นการทำลายธรรมชาติ และระบบนิเวศวิทยา ดังปรากฏในปัญหาป่าไม้ ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย และฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

ทิศทางพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน คือ การวางหลักประชาธิปไตยที่แท้

หัวใจสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ในการสัมมนาครั้งนี้ คือ การมอง “การพึ่งตนเอง” เป็นเชิงอำนาจการตัดสินใจ มีความสามารถเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะการมองปัญหาต่างๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง อันหมายถึงขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั่นเอง ให้เป็นการสำนึกรู้ ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญหาการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากปัญหากลยุทธ์ การพัฒนาที่สร้างสภาวะพึ่งพาต่อกันภายนอก ซึ่งเป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ไขปัญหา และในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

คำว่า “การพึ่งตนเอง” น่าจะมีความหมายเป็นเชิงสัมพันธ์ คือ เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน และกรอบการมองเรื่องการพึ่งพานี้จะต้องไม่มุ่งแข่งขันกัน หรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่า แต่เป็นการมุ่งสู่ความเป็นไทต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

กระบวนการวางแผนการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้นี้ จำเป็นต้องเรียนรู้จากภูมิปัญญาและวิธีการแก้ปัญหาจากประสบการณ์ของนักคิดและนักปฏิบัติการพัฒนาชาวบ้าน “การพึ่งตนเอง” ให้ได้นี้ จำเป็นต้องตระหนักถึงพันธนาการแห่งการพึ่งพา โดยเฉพาะพันธนาการจากเศรษฐกิจแบบพึ่งพา จะต้องกล้าที่จะช่วยกันสลัดพันธนาการนี้ เพราะในระบบปัจจุบันนี้ ประชาชนตกอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ ไม่สามารถพึ่งพาอาศัยระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้ เมื่อกลไกของรัฐไม่สามารถทำงานพัฒนาเพื่อตอบสนองปัญหา ความต้องการ และผลประโยชน์ของผู้เสียเปรียบส่วนใหญ่ในประเทศได้อย่างเต็มที่และเป็นจริง นักวิชาการและกลุ่มองค์กร ดังเช่น องค์กรพัฒนาเอกชนนั้นน่าจะได้มีส่วนกระทำการโดยส่งเสริมและผลักดันกลุ่มสังคมต่างๆ เช่น องค์กรชุมชน กลุ่มวิชาชีพ และสถาบันศาสนา และที่สำคัญคือรัฐ ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายของประเทศ

บทบาทหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน ควรจะเป็นตัวเชื่อม ตัวกระตุ้น และตัวกัน
 คว่าเผยแพร่

- เป็นจุดเชื่อม เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากกลุ่มชนอื่นๆ ที่ตระหนักต่อปัญหาให้
 เข้ามามีส่วนหนุนช่วยมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อยังผลให้มีการปรับเปลี่ยนคัลอำนาจในสังคม อันจะไป
 ช่วยหันเหทิศทางการพัฒนาประเทศให้เป็นไปเพื่อคนส่วนใหญ่มากยิ่งขึ้น

- การสนับสนุนองค์กรประชาชน ทั้งที่มีอยู่แล้ว และการกระตุ้นให้เกิดองค์กรใหม่ๆ
 เสริมการเรียนรู้โดยผ่านระบบกลุ่มเพื่อยกระดับศักยภาพขององค์กรชุมชนหรือองค์กรประชาชน ให้
 มีพลังในการต่อรองมากขึ้นก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างปัญหาในระดับท้องถิ่นกับระดับประเทศ

- ต้องสนใจกันกว่า ฟื้นฟูเทคโนโลยีและวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการหนุนช่วยให้ชุมชน
 พึ่งตนเองได้ รวมทั้งสนใจเผยแพร่ความรู้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค ให้แก่กลุ่ม
 เป้าหมายอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

การพึ่งตนเองในทิศทางที่กล่าวนี้ จักเกิดขึ้นได้โดยการแปรขบวนการทำงานพัฒนาโดย
 กลุ่มประชาชนต่างๆ ให้เป็นขบวนการทางสังคมที่เข้มแข็งในการกระจายอำนาจในสังคม และใน
 กระบวนการนี้มีลักษณะเป็นการรวมกลุ่ม สร้างกลุ่มเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือให้ประชาชนเป็นเจ้าของ
 ประเทศ เจ้าของงานพัฒนาสังคม จึงย่อมเป็นขบวนการทางการเมือง ที่จำต้องมีทิศทางที่ร่วมกัน
 เสริมสร้างกลุ่มเกษตรกร เสริมสร้างกลุ่มผลิตภัณฑ์ทางสังคมที่อิสระต่างๆ ประสานงานกับสื่อมวลชน
 สถาบันเศรษฐกิจ เผยแพร่แนวคิดในการพัฒนาชนบทและพัฒนาชุมชนเมืองให้เกิดเป็นจิต
 สำนึกและค่านิยมในการพึ่งตนเองในสังคมในที่สุด

เมื่อมองย้อนอดีตแล้วก็ต้องแลไปข้างหน้า

ในบรรดากลุ่มคนที่ขบคิดต่อปัญหา “การพัฒนา” ซึ่งส่วนหนึ่งได้นำเสนอปัญหาและ
 ทักษะตลอดจนทางออกในแต่ละด้านในการสัมมนาครั้งนั้น ก็ได้กระทำโดยการคำนึงถึงทิศทาง
 ใหญ่ของสังคม เช่นกัน กระนั้น งานสร้างสรรค์ขบวนการทางสังคม ที่หลายฝ่ายได้มุ่งหมายและ
 บ้างก็ดำเนินการอยู่นั้น ก็ยังเป็นเพียงทิศทางที่เป็นนามธรรม เป็นภาพร่างในเบื้องต้นที่รอการ
 กระทำต่ออย่างใช้วิจารณญาณและความร่วมมือกัน

ภาพร่างนี้ นำที่จะเริ่มต้นทำให้ชัดเจนขึ้นด้วยข้อควรคำนึง 2 ประการ

ข้อแรก คือ การพัฒนาควรเริ่มต้นจากการเรียนรู้วิถีชีวิต และศึกษาอนาคต โดยให้กิจกรรมงานพัฒนา สอดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์และความศรัทธาของชนในชุมชน ทั้งในเมือง และชนบท “เลือกรับปรับใช้” วัฒนธรรมและเทคโนโลยี ที่กลมกลืนกับสังคมเราทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และประเทศ

ข้อที่สอง การแจกแจง และเสาะหาบทบาทที่เอื้อต่อกันได้ระหว่างหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในทางนโยบายและในทางปฏิบัติ

สิ่งเหล่านี้ คงไม่ใช่รูปแบบที่ตายตัว หรือเป็นสูตรสำเร็จที่จะมาจากการตัดสินใจโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะทางเลือกที่ควรเริ่มควรเป็นการ คัดลอก ขยายบทบาทตามศักยภาพที่เหมาะสมของหลายฝ่ายด้วยกันทั้งองค์กรของรัฐ เอกชน และประชาชน เพื่อให้การพัฒนาเป็นผลดีต่อประชาชนส่วนใหญ่ และเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยที่แท้จริง

ภูมิปัญญาชาวบ้าน : ความพยายามในการพึ่งพาตนเอง

กรณี ลุงชาติ มาระแสง

ภายใต้สภาวะการทางเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ ซึ่งถูกรอบงำจากประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศทุนนิยมเหล่านี้ ทำให้แนวความคิดเรื่องการพัฒนาของประเทศมักจะสอดคล้องต้องกันกับระบบทุนนิยม อันก่อให้เกิดสภาวะของการที่จะต้องพึ่งพาและเสียเปรียบประเทศทุนนิยมเหล่านั้น แม้ว่าความพยายามที่จะสลัดให้หลุดพ้นจากสภาวะดังกล่าวคู่แทบจะเป็นไปไม่ได้ หรือเป็นไปไม่ได้ก็ตาม แต่ภายใต้สภาวะการที่บีบบังคับขึ้นเป็นลำดับนั้น ย่อมจะก่อให้เกิดสำนึกของการพยายามต่อสู้กันชนของผู้ที่เสียเปรียบ หรือถูกทำให้เชื่อว่าค้อยกว่า ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ภายใต้ข้อจำกัดหลายประการนั้น ภาวะดังกล่าวปรากฏให้เห็นในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ในประเทศไทยเราก็คงได้ประจักษ์ถึงเรื่องราวเหล่านี้ ทั้งในระดับชุมชน กลุ่มคน และระดับบุคคล ซึ่งต่างก็มีรูปแบบและวิธีการเพื่อแสวงหาทางเลือกที่หลากหลาย ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ อะไรคือที่มาของการต่อสู้กันชนนี้ สภาพการณ์และเงื่อนไขใดที่จะทำให้ความพยายามในการพึ่งพาตนเองได้บังเกิดผล รูปแบบและวิธีการใดที่สอดคล้องกับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ในขณะนั้น ปัญหาและข้อจำกัดใดที่เกิดขึ้นท่ามกลางการแสวงหาทางเลือกใหม่ดังกล่าว ประเด็นปัญหาเหล่านี้ต้องการคำตอบจากหลายๆ แหล่ง หลายๆ ประสพการณ์ ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสพการณ์ซึ่งกันและกันในทุกระดับ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการแสวงหาแนวคิดและแนวทางการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองต่อไป

ลุงชาติ มาระแสง เป็นเกษตรกรผู้หนึ่งซึ่งผ่านประสบการณ์ความพยายามที่จะพึ่งพาตนเองและด้วยความมุมานะ ความตั้งใจที่เด็ดเดี่ยวของลุงชาติ ประกอบกับเงื่อนไขและปัจจัย

ต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก ทำให้ความพยายามในการพึ่งพาตนเองของลุงชาติ บังเกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้น บทความนี้จึงขอนำประสบการณ์ของลุงชาติมาเสนอ เพื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การพึ่งตนเอง

ชีวิต ครอบครัว และชุมชน

ลุงชาติ มาระแดง เป็นลูกชายคนเดียวของครอบครัวซึ่งมีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 5 คน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ก่อนที่จะบวชเป็นสามเณรและสอบนักธรรมตรีได้ ในวัยหนุ่มลุงชาติได้ใช้ชีวิตก่อนเข้ารับจ้างไปหลายแห่ง เพื่อให้หลุดพ้นจากสภาพความยากจนในหมู่บ้าน เคยรับจ้างขนของในกรุงเทพฯ รับจ้างขนมันสำปะหลังที่ชลบุรี เป็นลูกจ้างสวนส้มที่นครปฐม และเป็นลูกจ้างหน่วยชลประทานห้วยโพธิ์-ห้วยปลาแตก ที่ อ. อำนาจเจริญ จ. อุบลราชธานี ซึ่งเป็นบ้านเกิด ในช่วงเวลานี้เองที่ลุงชาติกล่าวว่า ตนเองได้ใช้ชีวิตหากินแบบสำมะเลเทเมา แต่ขณะเดียวกันประสบการณ์การทำงานเหล่านี้กลับมาเป็นแนวทางให้แก่ลุงชาตินำมาเป็นพื้นฐานในการใช้ชีวิตในระยะต่อมา

หลังจากการทำงานรับจ้างหน่วยชลประทาน 2 ปี ในปี 2496 ลุงชาติได้แต่งงานและได้รับมรดกจากแม่ยายเป็นที่ดิน 64 ไร่ ในเขตบ้านกุกชวย อ. หัวตะพาน จ. อุบลราชธานี ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งที่แม่จะอยู่ห่างไกลและทุรกันดาร แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านก็มีความสัมพันธ์กับระบบตลาดและสังคมภายนอกอย่างแนบแน่น แบบแผนการค้ารังชีวิตและแผนการผลิตตลอดจนการทำมาหากิน ล้วนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือชาวบ้านจะตัดสินใจปลูกพืชอะไร (ซึ่งมี ปอ ข้าว และมัน) จำนวนเท่าไร ก็ขึ้นอยู่กับพ่อค้าจะบอกว่าราคาสินค้าบั้นนั้นเป็นอย่างไร ราคาสินค้าเกษตรจึงถูกกำหนดและกกดราคาจากพ่อค้า ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีหนี้สินและรายได้ต่ำ มีการอพยพโยกย้ายไปรับจ้างแรงงานที่กรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ อยู่เสมอ ลุงชาติก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ซึ่งที่ดินที่ได้มานั้นมีเพียง 4 ไร่ ที่พร้อมจะทำนาได้ นอกนั้นเป็นที่ดอนและปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่ สภาพปัญหาอยู่ในความคิดคำนึงของลุงชาติมาตลอด แต่ลุงชาติก็ยังมีหวังและความตั้งใจอันแรงกล้าอยู่... “ผมคิดว่ามีที่ดินมีครอบครัว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ที่ดิน ซึ่งได้อาศัยอยู่กับเป็นพื้นฐานเบื้องต้น”... ดังนั้นจึงได้คิดที่จะทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นมาจริง ๆ

สภาพการณ์และเงื่อนไขการพึ่งตนเอง

– การรู้จักใช้ทรัพยากรจากภายนอก

บังเอิญในปี 2496 นั้นเอง หัวหน้าเก่าเมื่อครั้งที่ลุงชาติเคยไปรับจ้างที่หน่วยชลประทานมาสำรวจแหล่งชลประทาน ลุงชาติจึงได้ขอคำแนะนำ โดยได้รับความเห็นว่าให้สร้างคันดินขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อให้เก็บกักน้ำ ซึ่งคำแนะนำนี้ลุงชาติถือว่าเป็น “คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อผมมากที่สุด” จากนั้นงานของลุงชาติก็ได้เริ่มขึ้น ดังนั้นไม่เพียงแต่ความสัมพันธ์แต่เดิมระหว่างนายเก่ากับลูกน้องเท่านั้น แต่ลุงชาติยังได้พยายามเก็บเกี่ยวประโยชน์จากผู้ที่มีความรู้กว่าตนในการให้คำแนะนำ ทั้งในระยะต่อมาในการทำถนนไปถึงบ่อปลา ลุงชาติก็ได้อาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงานเครื่องจักรกับปลาที่ลุงชาติเลี้ยงไว้

– ภาระหน้าที่แน่นอน การมองการณ์ไกล

งานก่อสร้างคันดินขนาดใหญ่ เป็นภาระหนักซึ่งต้องอาศัยความมุ่งมั่นอย่างสูง เนื่องจากงานนี้ต้องใช้แรงงานจากคนธรรมดาเฉพาะเพียงลุงชาติและครอบครัวเท่านั้น ดังนั้นการสร้างบ่อและคันดินได้สำเร็จจึงใช้เวลาถึงเกือบ 20 ปี (2500–2518) อะไรที่ทำให้ลุงชาติมีความมุ่งมั่นเช่นนั้น

หลังจากที่ได้รับคำแนะนำจากนายเก่าแล้ว ต่อมาปี 2500 ลุงชาติก็ได้ตั้งปณิธานในวันเดือนปี ซึ่งตรงกับวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้ทรงผนวชว่า “...จะสร้างเนื้อที่ดินแปลงนี้ให้มีบ่อปลาน้ำขาว สอนผลไม้เพื่อจะเลี้ยงชีวิตของตนเอง เพื่ออยู่รอด... จึงได้ไว้หนวคไว้เคราผมเผ้ารุงรัง เพื่อเป็นสิ่งที่ระเตือนสติในเวลาทำงาน ถ้าหากว่าผมไม่ไปทำงาน ผมก็จะเลิกถึงว่าได้ไว้หนวคไว้เคราทำไม อนุสรณ์การทำงานของกู กูจะรีรอทำไม ต้องทำงานอย่างน้อยก็วันละ 6 ชั่วโมง หรือมากกว่า 10 ชั่วโมง”

จุดสำคัญที่ทำให้เกิดบ่อปลาและนาข้าว อีกประการหนึ่งก็คือ การที่ลุงชาติเป็นผู้ที่ช่างขบคิด และรู้จักคาดการณ์ข้างหน้า ซึ่งลุงชาติได้ซื้อที่ดินจากการที่ได้ไปช่วยตัดสินกรณีคนหนุ่มคนแก่ แย่งปลาตัวเดียวกันหลังจากทอดแหสวมทับกันเข้า สุดท้ายปลาหลุมือไปอยู่ในแหของคนที่ยืนอยู่ข้าง ๆ จึงได้ปลาตัวนั้นไป จุดนี้เองทำให้ลุงชาติได้คิดว่า “..สังคมเรา ประชาชนเรานี้วันที่จะยื้อแย่งกันกิน ถ้าหากไม่เลี้ยงไว้กิน..”

— การสะสมทุน การแสวงหาช่องทางใหม่

ปี 2524 บ่อน้ำของลุงชาติซึ่งเก็บน้ำได้ในเนื้อที่ถึง 10 ไร่ในฤดูฝน แต่ในฤดูแล้งจะเหลือเพียง 2 ไร่ ลุงชาติได้แสวงหาทุนมาเพิ่มเติมในการสร้างบ่อปลาอีก โดยการใช้ชีวิตเป็นนายพราน อยู่ถึง 7 ปี (2500–2507) จับสัตว์ในถิ่นนาของตัวเอง โดยอาศัย นก หนู อีเห็น พังพอนเพื่อไปขาย ทุนที่สะสมได้เพิ่มปริมาณขึ้นทุกวัน จนสามารถมีโรงสีน้อย และซื้อหมูมาเลี้ยง ในช่วงนั้นลุงชาติมีรายได้ซึ่งนับว่าสูงสุดสำหรับชีวิตชนบท คือ วันละ 400 บาท ต่อมา ปี 2509 ในหมู่บ้านเห็นว่าเศรษฐกิจของลุงชาติดีขึ้นจึงตั้งโรงสีแข่ง ลุงชาติจึงหันกลับมาทบทวนดูว่า หากยังทำโรงสีต่อไปจะต้องขาดทุนแน่ ดังนั้นจึงได้ขายโรงสี และนำทุนจำนวนนั้นไปลงทุนในร้านอื่นอีกหลายร้าน และที่สุดได้ลงทุนทำไร่นาสวนผสม ซึ่งลุงชาติกล่าวว่า “.. สิ่งเหล่านี้แหละครับที่ทำให้ผมเป็นผู้ที่พึ่งตัวเองได้โดยอาศัยศรัทธา ศรัทธานี้ผมคงจะเชื่อมั่นว่าทำสิ่งไหน เราทำลงไปต้องมีสิ่งนั้นเกิดขึ้น..” ดังนั้น นอกจากการเป็นผู้รู้จักการจัดการ ในวิถีการดำเนินชีวิตแล้ว ลุงชาติยังมีปรัชญาในการดำรงชีวิตอีกด้วย “..ศรัทธาเชื่อมั่นในสิ่งที่ควรเชื่อ ในเมื่อเกิดศรัทธาขึ้น ใจก็สั่ง สั่งกำลังไปทำงาน เพราะว่าใจเป็นนายกายเป็นบ่าว..”

งานพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของลุงชาติดำเนินมาถึง 28 ปี โดยที่ลุงชาติเองก็ไม่มีเจตนาที่จะให้ผู้อื่นเห็นหรือยกย่องว่า เป็นผู้ดี มีคุณธรรม แต่ลุงชาติก็ดำเนินชีวิตของตนเองเพื่อหวังที่จะพึ่งตนเองเท่านั้น ความรู้สึกของลุงชาติดูเหมือนว่า “แต่ในระยะนี้คล้าย ๆ กับ ผมมีคุณธรรมไปในตัวเพราะว่าอาชีพที่พึ่งตัวเองของผมนั้น ไม่ได้ไปเบียดเบียนใครและไม่ไปแก่งแย่งใครทำแล้วก็ไม่มีใครแย่งผมทำ ผมทำด้วยอิสระของผม” อย่างไรก็ตามผลที่ติดตามมาก็คือ ลุงชาติได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีคุณธรรม ชาวบ้านในหมู่บ้านก็ยอมรับ คนที่กล่าวหาว่าลุงชาติข่างฝั้นสร้างวิมานในอากาศ ก็กลับมาขอปลงจากลุงชาติไปบริโภคด้วย

ทัศนะการมองปัญหาเรื่องการพึ่งตนเอง

ความคิดและประสบการณ์การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรระดับล่าง เช่น ลุงชาตินี้ การที่ได้นำมาถกเถียงวิเคราะห์วิจารณ์หาข้อสรุปหรือแบบแผนในทางปฏิบัติ เพื่อเป็นบทเรียนแก่เกษตรกรทั้งหลายนี้ เป็นสิ่งที่สมควรยิ่ง เพราะไม่เพียงที่ความรู้นี้จะยังประโยชน์แก่เกษตรกร (โดยการส่งผ่านจากนักพัฒนา ข้าราชการและบุคคลอื่น ๆ ก็ดี) แต่ยังเป็นการเริ่มต้น

ที่จะหันกลับไปมอง ชีวิตและปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่นและภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ซึ่งประกอบเป็น “สังคมไทย” ด้วยเช่นกัน

ตามแนวความคิดของลุงชาติ สถานการณ์ในปัจจุบัน จุดวิกฤติของปัญหาสังคมไทยโดยเฉพาะของชนบทเพื่อนพ้องของลุงชาติ คือ สภาพหนี้สินของเกษตรกร

ปัญหาหนี้สินเกิดจากความทะเยอทะยานประกอบกับบรรณนิยมของสังคมสมัยใหม่ ที่เกษตรกรหลวมตัว กิเลสตัณหาอย่างผู้ที่มีเศรษฐกิจดีกว่า เป็นอันว่า มีหนี้สินจากการซื้อที่ดิน ทีวี และสินค้าเงินผ่อนอื่น ๆ

เกษตรกรหวังรายได้จากผลผลิต มุ่งเพิ่มผลผลิตโดยคิดว่าเมื่อผลผลิตเพิ่มมากขึ้น รายได้ก็จะมากขึ้นด้วย แต่พอจำนวนผลผลิตมีมากขึ้น ราคาผลผลิตที่ต่ำลงก็ไม่สามารถจะเพิ่มรายได้เพื่อจะนำไปปลดภาระหนี้สินนั้นได้ หนี้สินจึงพอกพูนขึ้น เกษตรกรส่วนใหญ่จึงเต็มไปด้วยหนี้สิน

การแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องรีบดำเนินการ ทั้งนี้เพราะมันหมักหมมมานานแล้ว หากปล่อยไว้ก็จะเกิดปัญหาเรื้อรัง บั่นทอนกำลังใจในการทำงานของเกษตรกร

การให้สินเชื่อจากธนาคารแก่เกษตรกร ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรเกิดหนี้สิน เพราะเกษตรกรเองขาดเป้าหมายในการใช้เงิน ขาดเป้าหมายในการเพิ่มรายได้โดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ที่พึ่งของเกษตรกร ก็จะปล่อยสินเชื่อในรูปของวัสดุแทนเงินสด ทำให้ไม่สามารถนำเงินไปปลดภาระหนี้สินได้

รูปแบบของการพึ่งตนเองนั้น ลุงชาติกล่าวว่า เกษตรกรจะต้องรู้จักวางแผนรู้จักคิดสินใจ สร้างครุฑธำที่พัฒนาตนเองให้เกิดขึ้นก่อนแล้วจึงเริ่มดำเนินการ

ข้อคิดของลุงชาติ คือ อยากให้ทุกคนคิดว่า สมมติว่าครอบครัวของเราเป็นครอบครัวเดียวในโลก จำเป็นต้องบริโภคเมื่อไม่มีตลาดเราจะต้องพึ่งพาอาศัยตนเองตลอด ปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ทำสวนผลไม้ไว้บริโภคในครอบครัวตนเอง ไม่ทำก็ไม่ได้บริโภค ถ้าเกษตรกรทุกคนปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็จะพึ่งตนเองได้เมื่อผลผลิตใดมีมากเกินไปก็จำหน่ายแจกออกไปถึงบุคคลและสังคมอื่น ถ้าทุกคนทำได้เช่นนี้ก็จะทำให้เศรษฐกิจส่วนบุคคล ส่วนรวมดีขึ้น เราก็จะสามารถเป็นผู้กำหนดราคาเองได้

ปัญหาและอุปสรรคที่พบเห็นและสรุปได้เด่นชัด คือ เกษตรกรทั่วไปยังขาดสิ่งต่อไปนี้

1. ไม่รู้จักช่องทางทำมาหากิน ขาดความรู้ ขาดประสบการณ์
2. ไม่มีผู้ชี้แนะแนวทางและขั้นตอนการทำงานอย่างจริงจัง
3. ปัญหาความไม่แน่นอนของตลาดที่รองรับผลผลิต
4. ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน โดยเฉพาะเรื่องนี้เป็นประสบการณ์ของลุงชาติเอง ตัวอย่างคือ ในปี พ.ศ. 2524 ลุงป่วยเกือบรื้อนทางการเงิน จึงได้ยืมเงินเพียง 3,500 บาท เอาหลักทรัพย์คือที่ดินและบ้านไปประกัน ต่อมาได้ส่งเงินต้น 1,500 บาท คงเหลือ 2,000 บาท เพื่อจะปลดภาระหนี้สินจึงได้ลงทุนทำไร่มันสำปะหลังร่วมกัน 6 ไร่ ศึกษาคาผลผลิตไร่ละ 1,000 บาท แบ่งกันคนละครึ่ง ลุงชาติได้ตกลงซื้อส่วนแบ่งเป็นเงิน 3,000 บาท รวมเป็นเงินที่จะต้องจ่ายคืน 5,000 บาท บังเอิญปีนั้นราคามันสำปะหลังตกต่ำจึงไม่สามารถหาเงินชดเชยหนี้สินได้ เวลาได้ล่วงเลยไปจนถึง 4 ปี ยอดเงินทั้งต้นและดอกเบี้ยได้เพิ่มเป็น 41,750 บาท ซึ่งลุงชาติต้องกินร่นชวนขายหารายได้จากการทำงานเอง จึงสามารถจะชดเชยหนี้สินรายนี้ได้สำเร็จ นี่เป็นเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ทั้งนี้เงินจำนวนนั้นในสัญญาระบุดอกเบี้ยตามกฎหมาย แต่ความเป็นจริงต้องเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 5 บาทต่อเดือน ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญของเกษตรกรในชนบททั่วไป

ทางแก้ปัญหาก็คือ

1. ศึกษาปัญหา กล่าวคือการเพิ่มผลผลิตจะต้องเพิ่มรายได้ด้วย เกษตรกรมุ่งเพิ่มผลผลิต แต่ค่าใช้จ่ายสูง ผลผลิตที่ได้มากจริงแต่ไม่คุ้มกับการลงทุน ตัวอย่างเช่น ชื้อปุ๋ยเคมีมาเร่งเพิ่มปริมาณข้าว ได้ข้าวมากแต่เมื่อขายแล้วกำไรสุทธิมีเพียงเล็กน้อยหรือไม่ก็ขาดทุน
2. จักรูปแบบในการพัฒนาตนเองแบบครบรูปแบบหรือผสมรูปแบบ มุ่งให้เกิดผลผลิตของประเทศที่ต่อเนื่องและเป็นวัฏจักร คือ มุ่งผลิตทั้งข้าวทั้งผัก ทั้งผลไม้ทั้งปลา และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ
3. วิเคราะห์และศึกษาหาความเคลื่อนไหวของตลาดและราคา ตลอดจนแนวโน้มของผลิตผลทางการเกษตร
4. การทำงานอย่างจริงจังและมีศรัทธาก็เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ

ในทัศนะและข้อปฏิบัติที่ผ่านมาของลุงชาติ ต่อปัญหาเรื่องการพึ่งตนเองของเกษตรกร นั้นสะท้อนให้เห็นถึงการมองปรากฏการณ์ทางสังคมและชีวิตของปัจเจกชนในชุมชนแวดล้อมใกล้เคียงอย่างขบคิดและมองไปข้างหน้าอย่างมีหวัง ไม่เพียงแต่เท่านั้นลุงชาติยังได้เชื่อมโยงปัญหาเรื่องชนบทกับสังคมภายนอก (กรุงเทพฯ และต่างประเทศ) อีกด้วย

ปัญหาเรื่องการพัฒนาที่เป็นอยู่ที่ไม่ได้สร้างให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปพึ่งตนเองนั้นลุงชาติเห็นว่าเนื่องจาก “คน” คือเกษตรกรนั่นเองและกระบวนการที่เสริมเข้าไป กล่าวคือชนบทไม่รู้จักศึกษาค้นคว้าและทำความเข้าใจสิ่งที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชน ธรรมเนียมที่ไม่กำหนดวัตถุประสงค์และความสะดวกสบายทันสมัยที่เข้าไป การกั๊กเงินและภาวะหนี้สิน ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะ “ประชาชนไม่รู้จักรักตนเอง” ไม่รู้จักกำหนดตนเอง แต่กลับไหลไปตามลัทธิบริโภคนิยมที่เผยแพร่เข้ามา กับอีกส่วนหนึ่ง คือ กระบวนการพัฒนาที่นำลงสู่ชุมชน ไม่ได้เข้าตรงจุดของปัญหาและ/หรือไม่ได้สนองความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง เช่นนี้ “ประชาชนจึงไม่เป็นฝ่ายได้จากการพัฒนา”

หนทางแก้ไขที่ทำได้ ลุงชาติชี้ว่าต้องเริ่มต้นจากตัวเกษตรกร คือ การพัฒนา “คน” จากบทเรียนของลุงชาติเอง เกษตรกรต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ นั่นคือ การรู้จักมุมานะและแสวงช่องทางที่จะปรับปรุงการผลิต เพิ่มผลผลิต ต้องรู้จักตั้งทรัพยากรที่เป็นประโยชน์เข้ามาใช้หรืออย่างน้อยก็แลกเปลี่ยนกับผู้อื่น ที่สำคัญคือศรัทธาที่ถ่มมั่น และความอดทนอย่างแน่วแน่ในวิถีทางที่ตนเองดำเนินไป ทั้งนี้ จะเป็นเครื่องประกอบกันให้เส้นทางอยู่รอดอย่าง “ยืนอยู่บนลำแข้งของตนเอง” เป็นไปได้ ลุงชาติยังมีลักษณะเฉพาะที่น่าชื่นชม คือ การริเริ่มในสิ่งใหม่ เสาะแสวงหาความรู้อยู่เสมอ (เช่น อ่านหนังสือพิมพ์ก่อนนอนบุหรืสูบ เป็นต้น) พยายามแสวงหาช่องทางใหม่ หรือช่องทางที่ยังไม่มีใครพัฒนาและเริ่มจากตรงนั้น

นอกจากที่ประชาชนต้องรู้จักตนเองแล้ว ปัจจัยภายนอกอันได้แก่กลไกการพัฒนาที่เข้าไปจะต้องรู้จักประชาชนด้วย ตัวการที่เกี่ยวข้องในเรื่องการพัฒนานี้ นอกจากมีเกษตรกรเองแล้ว เอกชนและรัฐบาลก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องร่วมมือกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลจะต้องรับภาระเรื่องราคาพืชผลและการตลาด เนื่องจากวิถีการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรนั้น เกี่ยวข้องกับตลาดโลกและผู้กำหนดราคาจากภายนอก

รูปแบบการพัฒนาคนที่ดีที่สุด คือ การรวมกลุ่ม การร่วมมือหรือการรวมกลุ่มนี้ หากเกิดขึ้นไม่ได้ ก็ควรเป็นการพัฒนาหรือส่งเสริมบุคคล โดยเริ่มจากคนที่มีความสนใจ มีแววแห่งการพัฒนา เมื่อคนหนึ่งสามารถพัฒนาไปได้ ก็จะไปช่วยพัฒนาคนอื่น ๆ ค้ำยันเองต่อไป การส่งเสริมในจุดที่ปัจเจกชนสนใจและถนัด เป็นสิ่งที่ต้องกระทำเช่นกัน ราชการรวมทั้งเอกชน ไม่ควรไปบังคับกะเกณฑ์ให้เกษตรกรกระทำตามแผนงานหรือความคิดของตัวเอง แต่เขาเหล่านั้นจะต้อง “รู้จักต่าง ๆ ของชนบท” จุดอ่อนของเกษตรกร ทรัพยากรที่เอื้อต่อการพัฒนา—ความมุ่งหวังทั้งใจของเกษตรกร—เหล่านี้ เป็นกัน

ทั้งนี้แล้ว เกษตรกรผู้เคยอยู่ระดับล่างทั้งหลาย จักไม่ต้องมีผู้ขนานนามดังนี้อีก เพราะถือว่าได้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่อยู่เบื้องล่าง หรือต้องพึ่งพาผู้อื่นผู้ใดอีก

ขบวนการทางสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง กับบทบาทงานพัฒนาภาคเอกชน

จอห์น อังการณีย์

ก. อะไรคือการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของประชาชน

งานพัฒนาสังคมในปัจจุบัน มักจะมีการใช้คำพูดที่คล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐหรือองค์กรเอกชน เช่น คำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” และ “การพึ่งตนเอง” แต่มีการตีความหมายจากจุดแนวคิดที่ต่างกันค่อนข้างมาก เช่น คำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” บางคนอาจตีความได้ว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาในลักษณะที่เป็นผู้กระทำส่วนหนึ่ง ส่วนการศึกษาค้น การวางแผน อาจไม่ได้มาจากประชาชนส่วนที่เป็นเป้าหมายของงานพัฒนานั้นก็ได้ และในทัศนะส่วนตัว คำนี้ค่อนข้างจะมีความหมายว่า งานพัฒนาเป็นบทบาทของสถาบัน หน่วยงาน หรืออะไรบางอย่างที่อยู่เหนือประชาชน ประชาชนไม่ได้เป็นผู้กำหนดงานนั้นเพียงแต่เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการที่กำหนดมาจากภายนอก

อาจจะดีกว่าถ้าจะใช้คำว่า “การพัฒนาตนเองของประชาชน” โดยมองในความหมายที่กว้างขึ้นว่า *ประชาชนควรเป็นเจ้าของงานพัฒนา* ประชาชนในที่นี้หมายถึงผู้ที่เสียเปรียบในสังคมแต่ถ้าจะมองเรื่องการพัฒนาว่าควรให้ประชาชนผู้เสียเปรียบพัฒนาตนเองเพื่อแก้ปัญหาสังคม เช่น โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ที่เน้นเรื่องการพัฒนาจิตใจ การส่งเสริมให้ประชาชนละเว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับมีจุดหลักในการมองว่า ปัญหาสังคมนี้ คือ ความบกพร่องของผู้เสียเปรียบในสังคม ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ปัญหาทางพัฒนาไม่ใช่ความบกพร่องของผู้เสียเปรียบในสังคม แต่เป็นความบกพร่องของระบบโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างส่วนนำของสังคมอันเป็นส่วนที่กำหนดนโยบายและมาตรการต่างๆ ของสังคม

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงควรพิจารณาว่าทำอย่างไร ประชาชนจึงจะสามารถสร้างพลังของตนเองขึ้นมาเพื่อเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาสังคม

การพึ่งตนเองก็เช่นกัน เราควรจะคำนึงถึงความหมายของการพึ่งตนเองในงานพัฒนาสังคม ที่สำคัญที่สุดคือการมองความหมายในระดับกว้าง ว่าการพึ่งตนเองก็คือการที่ประชาชนมีอำนาจในการกำหนดอนาคตและพัฒนาชีวิตของตนเองได้ รวมทั้งมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางของสังคมได้มากขึ้น นั่นคือปัจจุบัน ประชาชนไม่สามารถพึ่งระบบโครงสร้างทางสังคมในปัจจุบันเพื่อพัฒนาชีวิตตัวเองได้ ประชาชนส่วนใหญ่ผู้เสียเปรียบในสังคมเป็นผู้ถูกกระทำมากกว่าเป็นผู้กระทำ

ดังนั้น การสัมมนาครั้งนี้ที่เรียกว่า “แผนแม่บทในการพัฒนาตนเองของประชาชน” จึงมีความหมายในการพัฒนาสังคมในแง่ที่ว่า การที่ประชาชนสามารถพัฒนาอำนาจในการกำหนดทิศทางเป็นเจ้าของสังคมได้จริงๆ กำหนดแผนพัฒนาของตนเอง ซึ่งก็คือหลักประชาธิปไตยที่แท้ นั่นเอง

ข. องค์กรเอกชนกับทิศทางขบวนการทางสังคม

ปัจจุบัน มีหน่วยงานเอกชนจำนวนมากที่ทำงานพัฒนาสังคมกันต่าง ๆ (ประมาณ 200-300 หน่วยงาน) ส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานขนาดเล็ก จำนวนเจ้าหน้าที่โดยเฉลี่ยมีไม่เกิน 10 คน งบประมาณต่อปี ประมาณ 2-3 แสนบาท และส่วนใหญ่ตั้งขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา บทบาทค่อนข้างกระจัดกระจาย คือ ต่างก็มิงานในความรับผิดชอบของตนเอง และที่ผ่านมา จุดสนใจขององค์กรเหล่านี้ในระยะแรกๆ มุ่งเน้นงานพัฒนาชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นชุมชนยากจนในชนบท หรือชุมชนสลัมในเมือง การทำงานในชุมชนขององค์กรเหล่านี้ มีลักษณะ 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นการพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาสาธารณสุข ปัญหาความขาดแคลนกันต่าง ๆ ที่มีผลต่อความยากจน หรือก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์ยากเฉพาะหน้า อาจจะเป็นการพัฒนารายได้ในกันต่าง ๆ ขึ้นมา อีกด้านหนึ่งอันเป็นทิศทางที่ให้ความสำคัญกันมาก คือ การสร้างหรือสนับสนุนให้ผู้เสียเปรียบในสังคมได้เกิดการรวมตัวกันในชุมชน อาจเรียกว่าเป็นการสนับสนุนให้เกิดองค์กรประชาชน

พิจารณาแนวการพัฒนาของรัฐ มีลักษณะเป็นโครงการต่าง ๆ มากมาย เรียงรายให้ประชาชนในชุมชนเลือก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการเฉพาะหน้า และเพื่อการนี้ก็ได้มีการรวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน มีตำแหน่งหน้าที่ดังเช่น “ระบบราชการเล็กๆ” ในระดับหมู่บ้าน

สำหรับความแตกต่างที่ค่อนข้างชัดเจนที่ผ่านมา ระหว่างรัฐและองค์กรเอกชน ในแง่ของทิศทาง คือ การเน้นที่ต่างกัน 2 จุด ประการแรก องค์กรเอกชนให้ความสำคัญมากกับการส่งเสริมการรวมพลังในชุมชน ก่อให้เกิดความสำนึกในชุมชน ซึ่งจิตสำนึกนี้มิได้หมายถึงการที่ชุมชนสามารถจะมีความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมของตนเอง รู้เหตุแห่งความยากจนและความเสียเปรียบที่เกิดขึ้น ตลอดจนค้นคว้าวิธีการต่อสู้กับปัญหา และพัฒนาความสามารถในการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง อันเป็นเรื่องของการพัฒนาสังคม อาจจะมีเรื่องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบ้าง แต่ก็จะต้องเป็นเรื่องที่ทำความคู่ไปกับการพัฒนาพลังของชุมชน

ส่วนรัฐนั้น ประเมินได้ว่าเน้นกิจกรรมเป็นหลัก มองการรวมตัวกันของชุมชน เป็นเพียงเครื่องมือในการที่จะเกิดกิจกรรมในหมู่บ้าน หรือชุมชนจะทำกิจกรรมเองหรือมีส่วนในการทำ ซึ่งบางทีถ้ามองไปถึงที่สุด อาจจะเป็นการบิ่คความรับผิดชอบที่รัฐบาลเองจะต้องให้การบริการ จะต้องกำหนดมาตรการสำคัญ ๆ ในการอำนวยความสะดวกให้ชุมชนต่าง ๆ และผู้เสียเปรียบในสังคมสามารถที่จะพ้นจากวัฏจักรต่าง ๆ ที่ทำให้เสียเปรียบ

ยังมีองค์กรเอกชนอีกส่วนหนึ่งที่ทำงานกับกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชุมชน เช่น กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนยากจน ผู้หญิงที่เสียเปรียบในสังคม ผู้ใช้แรงงานในเมือง และอีกบางส่วนก็เน้นงานเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น ด้านสาธารณสุข เทคโนโลยี สิทธิ และการศึกษา แม้ส่วนนี้จะทำงานเฉพาะด้าน แต่วิธีการทำงานค่อนข้างเป็นกระบวนการร่วมกัน เช่น กิจกรรมด้านสาธารณสุขมีเป้าหมายส่วนหนึ่งอยู่ที่การรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาสุขภาพ

นอกจากการเน้นเรื่องการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชน การพัฒนา ความสามารถที่จะช่วยตนเอง ทำกิจกรรมด้วยตนเองแล้ว ยังมีการเน้นเรื่องการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก โดยมองว่า การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจน่าจะเป็นเรื่องที่ชุมชนสามารถ แยกตัวออกจากระบบตลาดและระบบอื่น ๆ ในสังคม หรือไม่ค่อยให้ความสนใจเรื่องเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสมัย

ใหม่ แต่ในปัจจุบันองค์กรเหล่านี้พบจุดกันบ้างในการทำงานชุมชนแนวนี้ โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า เป็นเรื่องยากที่จะให้เกิดการพึ่งตนเองได้จริงๆ ในทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของชุมชนไม่ได้พัฒนาให้ดีขึ้นมากนัก การเน้นการพัฒนาสังคมก็เกิดการรวมกลุ่มกันในชุมชน แต่ก็กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มดำเนินไปก็ยังไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาพื้นฐานในชุมชนได้มากนัก

มีแนวโน้มบางอย่างในลักษณะของการแสวงหาทิศทางใหม่ในงานพัฒนา คือ การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อมาใช้พัฒนาระบบการผลิตของตนเองภายในชุมชนต่างๆ มีการให้ความสนใจกรณีเกษตรกรที่สามารถพัฒนาการผลิตของตนเอง ฝ่าฟันอุปสรรคหลายอย่างทั้งในแง่ธรรมชาติและทางโครงสร้างได้

ทิศทางความสนใจที่ค่อนข้างชัดเจนมากขึ้นในระยะหลัง ในภาคขององค์กรเอกชน คือ การให้ความสำคัญต่อการนำปัญหาสังคม แนวคิดในการพัฒนา และบทบาทขององค์กรเอกชน มาเผยแพร่ในวงกว้าง มีการอาศัยสื่อมวลชนเผยแพร่ข่าวสารและปัญหาต่างๆ มากขึ้น เช่น กรณี "แก๊งน้องผู้หิวไทย" และการใช้แรงงานเด็ก เป็นต้น จนเรื่องเหล่านี้ประชาชนได้ตื่นตัวกันมาก ทั้งนี้เนื่องจากเริ่มเห็นว่าการทำงานในชุมชนจะยังไม่เกิดผลกระทบต่อสังคมมากเท่าที่ควร หากขาดการเผยแพร่ในประเด็นต่างๆ ข้างต้น

ก. ทิศนะต่อทิศทางการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง

ประการแรก การพึ่งตนเอง (ตามความหมายที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น) จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย *ขบวนการทางสังคมที่เข้มแข็ง* ขบวนการทางสังคมนี้อาจเล็กเล็้งไม่ได้ที่จะเป็นขบวนการทางการเมือง เพราะเป็นเรื่องของการรวมกลุ่ม ซึ่งควรเป็นการรวมกลุ่มต่างๆ ทั้งหมดที่มองในแง่การพึ่งตนเองของประชาชนในงานพัฒนา หรือ การเป็นเจ้าของงานพัฒนาสังคมของประชาชน ฉะนั้นจึงครอบคลุมทั้งองค์กรเอกชน องค์กรชุมชนต่างๆ การรวมตัวของเกษตรกร การรวมตัวของผู้ที่เสียเปรียบในสังคม กลุ่มการเมืองต่างๆ รวมทั้งปัญญาชนชั้นกลางในทุกๆ ส่วนที่ตื่นตัวต่อปัญหาสังคม

ดังนั้น ในส่วนองค์กรเอกชนเอง จำเป็นจะต้องมอบบทบาทในระดับกว้างขึ้นกว่าที่ผ่านมา นั่นคือ ดำเนินถึงการเผยแพร่รณรงค์ การประสานงาน ระหว่างองค์กรเอกชนเองและกับ

กลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผลักดันทางสังคม (action group) กลุ่มวิชาชีพ เช่น สื่อมวลชน และสถาบันทางศาสนา เป็นต้น

ประการที่สอง เป็นที่ยอมรับกันว่าความคิดและค่านิยมต่างๆ ที่ส่งผ่านมาจากสื่อมวลชน หรือที่เป็นความคิด ค่านิยมของชนชั้นกลาง ก่อนข้างจะมีอิทธิพลในสังคมทั่วไป รวมทั้งต่อสู้เสียเปรียบในสังคม ดังนั้น การที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมต่างๆ ให้เกิดการตื่นตัวต่อการเข้าใจปัญหาสังคม ต่อแนวความคิดในการพัฒนาสังคม จำเป็นจะต้องทำในระดับกว้าง ต้องอาศัยสื่อมวลชนต่างๆ และทุกๆ ส่วน (sector) ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง การอภิปรายในรัฐสภา ความคิดของปัญญาชน การเผยแพร่ในรูปของหนังสือหรืออื่น ๆ บทบาทของงานเผยแพร่ในระดับกว้างนี้ หมายถึงการค้นคว้าและเสนอแนะแนวคิดในการพัฒนาสังคมให้กว้างขวาง และผลักดันให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ของหลายชนชั้นร่วมกัน

ประการที่สาม การพึ่งตนเองขององค์กรเอกชนเอง เป็นเรื่องสำคัญที่ควรพิจารณาเช่นกัน การพึ่งตนเองนี้หมายถึง การร่วมกันสร้างสรรค์ให้องค์กรเอกชนเป็นขบวนการทางสังคมที่มีพลัง และมีประสิทธิภาพ ทิศทางนี้จะเกิดขึ้นได้ ย่อมต้องพัฒนาการทำงานให้มีลักษณะเป็นอาชีพมากขึ้น

ปัญหาใหญ่ขององค์กรเอกชน มีเรื่องของทุนส่วนหนึ่ง แต่ไม่ใช่ปัญหาหลัก ปัญหาสำคัญในขณะนี้อยู่ที่ระบบการทำงานขององค์กรเอกชน และประสิทธิภาพและความสามารถของบุคลากรในองค์กร ซึ่งปัญหาอุปสรรคเหล่านี้ เกี่ยวโยงกับความมั่นคงและสถานภาพขององค์กรเอกชนในปัจจุบัน การพัฒนาระบบงานให้พ้นจากลักษณะ “สมัครเล่น” เป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าว ซึ่งจะทำให้ทั้งในแง่ การฝึกอบรมเทคนิคในเรื่องต่างๆ และเสริมประสบการณ์การทำงานแก่บุคลากร พัฒนาให้งานองค์กรเอกชนนี้ เป็นอาชีพที่สำคัญในสังคมอาชีพหนึ่งนอกจากนี้ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประเมินผลการทำงานขององค์กรเอกชนอย่างเป็นระบบ ไม่มีอคติและอาศัยเทคนิคทางวิชาการ เพื่อศึกษาประเมินถึงผลกระทบของงานด้านต่างๆ ต่อสังคม และนำสิ่งเหล่านี้มาพัฒนาทิศทางการทำงานร่วมกัน

ทิศทางการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเอง : ความคิดและประสบการณ์จากวงวิชาการ

อุทัย คุลยเกษม

การพึ่งตนเองของประชาชน เป็นสิ่งที่กระทำกันมาโดยตลอด และองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้มีส่วนเกื้อหนุนอยู่เช่นกัน แต่กระบวนการช่วยเหลือของรัฐ หรือที่เรียกว่า "พัฒนา" นั้นเองที่ทำให้การพึ่งตนเองของชุมชนหรือปัจเจกบุคคลในระดับต่างๆ จำเป็นต้องลดน้อยถอยลง หากเราประสงค์จะให้เกิดสภาพการพึ่งตนเองขึ้นได้ในทุกระดับ ทั้งแต่ละระดับประเทศ ระดับชุมชนหมู่บ้าน ไปจนถึงระดับปัจเจกบุคคลนั้น สิ่งแรกที่จะต้องกระทำ คือ การหาทางยับยั้งไม่ให้รัฐกระทำกิจกรรมที่จะให้เกิดการพึ่งตนเองได้น้อย ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องกระทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

การพึ่งตนเองในทัศนะของผม มีลักษณะสัมพัทธ์ คือ ยังมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาภายนอกอยู่ ไม่ว่าจะเป็นด้านเงินทุน เทคโนโลยี ฯลฯ และในระดับรัฐบาล องค์กร/สถาบัน หรือปัจเจกบุคคลก็ตาม แต่การพึ่งพาเหล่านั้นควรจะเป็นการพึ่งพาที่นำไปสู่การไม่พึ่งพา มิฉะนั้นเราไม่อาจจะบรรลุเป้าหมายได้ นอกจากนี้ยังจะต้องมีการปรับกรอบวิธีคิด หรือมุมมองใหม่ในเรื่องการพึ่งตนเองทั้งในระดับชุมชนและระดับปัจเจกบุคคล เป้าหมายการพัฒนา จะต้องไม่เข้าไปเพื่อการแข่งขันในทุกระดับ แต่จะต้องเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากขึ้น เพราะหน่วยสังคมแต่ละระดับมิได้มีทรัพยากรที่ต้องการทุกอย่างไป จึงจำต้องแบ่งปันและเอื้อเฟื้อต่อกัน

องค์กรพัฒนาเอกชนกับการพึ่งตนเองเป็นอย่างไร

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การส่งเสริม สนับสนุน โดยการศึกษาค้นคว้า ไปจนถึงการวิเคราะห์วิจัย

- ในเบื้องต้นก็คือ การช่วยค้นหาทรัพยากรในชุมชน และพัฒนาขึ้นเพื่อเป้าหมายของการพึ่งตนเองของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนสมควรที่จะร่วมกันแลกเปลี่ยน เพื่อปรับทิศทางการพัฒนา ในลักษณะที่จะช่วยให้ชุมชนที่ตนเองลงไปทำกิจกรรมพึ่งพาตนเองได้ตรงเป้าหมายเหมือนกัน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เพราะองค์กรพัฒนาเอกชนยังมีปัญหาเรื่องระบบการทำงาน

สิ่งที่ต้องตระหนักอยู่เสมอก็คือ การพึ่งตนเองนี้เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการ กิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนกระทำต้องไม่มุ่งเป้าหมายที่การพัฒนาองค์กรของตนเอง แต่กระบวนการหรือวิธีการที่นำมาใช้ ถ้าเป็นไปในลักษณะที่ไม่พึ่งพาตนเอง หรือสร้างระบบคิดของผู้คนที่เกี่ยวข้องในลักษณะที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ การจะหวังให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเองในท้ายที่สุดนั้น ย่อมเป็นไปได้ยาก

- การร่วมมือกับหน่วยราชการหรือฝ่ายวิชาการ ในการแสวงหาความรู้ดั้งเดิม ซึ่งชาวบ้านไทยแท้เคมีในชุมชน อาจจะเป็นหลักทำให้ประสบความสำเร็จในการพึ่งพาตนเองมาโดยตลอด ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ (เช่น ความรู้ของลุงชาติ กิจกรรมทิวักกูโค้ง วิทยกกระบัตร์ เป็นต้น) ควรจะได้มีการระดมเสาะหาและรวบรวมไว้เพื่อให้ชุมชนต่างๆ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้

- ความรู้ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้ ได้รับการถ่ายทอด ปรับเปลี่ยน และสั่งสมในสังคมไทย ในรูปแบบและภาษาหนึ่ง ๆ เช่น ภาษาลานนาในสมุคช่อย กังนี้ เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในลักษณะนี้ไม่ได้ถ่ายทอดมาถึงสังคมสมัยใหม่ จึงเป็นเรื่องที่น่าวิตกอย่างยิ่ง เพราะในสภาพเช่นนี้เอง สังคมไทยได้ถูกครอบงำในเรื่องวิธีการแสวงหาความรู้ (methodology) และความรู้ (Knowledge) จากระบบการศึกษาสมัยใหม่แบบตะวันตก

จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องช่วยแผ่กระจายความรู้เหล่านี้ ไปยังชุมชนต่าง ๆ รวมไปถึงการเกื้อกูลชาวบ้านที่คิดจะพึ่งตนเอง จัดหาสิ่งทีขาดแคลนแก่คนเหล่านี้ เป็นต้น

- ประเด็นที่ว่าองค์กรพัฒนาเอกชน จะมุ่งเน้นงานในระดับปัจเจกบุคคลหรืองานในระดับหมู่บ้าน แค่นั้นอย่างไหน ไม่ใช่ประเด็นที่น่าถกเถียงกัน ประเด็นที่สำคัญและพึงรำลึกก็คือการสร้างจิตสำนึกของประชาชน หรืองานพัฒนาต่าง ๆ นั้น จะต้องทำเป็นกระบวนการอย่าง

ช่วยเหลือกัน และแบ่งกันทำตามศักยภาพและความสามารถของแต่ละองค์กร แนวทางการสร้างจิตสำนึกของประชาชนที่องค์กรพัฒนาเอกชนกระทำมาในอดีต ก็ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแล้ว ประกอบกับแนวทางพัฒนาเพื่อพึ่งตนเอง เมื่อผ่านไประยะหนึ่ง องค์กรประชาชนเติบโตขึ้น รัฐหรือสังคมในเมืองคงต้องยอมรับและตระหนักถึงปัญหานี้แน่นอน

แต่การจะมุ่งให้ได้เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะยังมีปัญหาการเห็นพ้อง ในระดับทิศทางร่วมกันของบรรดาองค์กรพัฒนาเอกชน และมีอุปสรรคอื่น ๆ อีกด้วยที่ขัดขวางการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเอง

- ทางออกของปัญหานี้ คือ การพัฒนาบุคลากรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน ทั้งในองค์กรของรัฐและเอกชน คือ ต้องทำลายวิธีคิดแบบข้าราชการของคนเหล่านี้ ซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม โอกาสที่จะไปสู่ทิศทางนั้นจึงจะมีหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สำคัญสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเลือกสรรบุคคลที่เข้าทำงาน มีความจำเป็นต่อสถานะของขบวนการนั้นมาก และจำเป็นต่ออนาคตของประเทศด้วย บุคคลที่จะเข้ามาต้องมีการปรับกระบวนการวิธีคิดใหม่ให้คิดพึ่งตนเองก่อน และกระตือรือร้นที่จะสร้างสรรค์และเปลี่ยนแปลงสังคม เนื่องจากเราไม่สามารถหวังให้รัฐ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักการเมือง จะคิดและปฏิบัติในแนวทางที่กล่าวไว้ได้

- บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนไม่จำเป็นจะต้องลงสู่ชุมชนทั้งหมด แต่จำเป็นจะต้องทำในมิติอื่นในสังคมวงกว้าง เช่น การพิจารณาแก้ไขกฎหมายในเรื่องต่าง ๆ การคัดค้านไม่ให้โครงการต่าง ๆ ที่รัฐทำในสเกลใหญ่แล้วเข้าไปทำลายหรือเป็นอุปสรรคต่อความพยายามขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรประชาชนซึ่งกำลังกระทำกิจกรรมตามแนวทางที่ได้กล่าวมา และในการนี้จำเป็นจะต้องมีพลังหรือแนวร่วมที่ทำงานในค้ำอื่น ๆ นอกชุมชนหมู่บ้านที่จะร่วมต่อต้าน

แนวทางใหม่นี้ ก็องกระทำอย่างประสานกันเป็นระบบต่อเนื่องจึงจะเป็นไปได้ เรื่องการศึกษาประสบการณ์การพึ่งตนเองของชุมชนนี้ แม้ใน ประเทศโลกที่สามเองก็มีแนวทางที่จะพัฒนาเพื่อให้พึ่งตนเองได้ทุกระดับ หากนำมาประกอบกัน จะช่วยให้งานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง เพื่อการพึ่งตนเอง

ขณภูมิ ว. ชุมทอง

1. ปัญหาหลักของสังคมไทยคืออะไร

ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางและโดยฉันทานุมัติ คือ ปัญหาหลักของสังคมไทยนั้น คือ ปัญหาความยากจน คำว่า “ยากจน” นี้ มีความหมายครอบคลุมทั้งความยากจนทางเศรษฐกิจ ความอับจนทางการเมือง และความซ้นเข็้นทางสังคมด้วย แต่ก็มีข้อโต้แย้งกันมาโดยตลอดว่า อะไรเป็นสาเหตุทำให้เกิดความยากจนเหล่านี้

สมัยหนึ่งเชื่อกันว่า สาเหตุที่ประเทศยากจน เพราะคนไทยยังขาดวิสัยทัศน์ที่จะหาประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันความเชื่อนี้ กำลังถูกตั้งคำถามว่าเป็นจริงเช่นนั้นหรือ เพราะปัจจุบันแม้ทรัพยากรจะถูกนำมาใช้อย่างมากมาย ประเทศไทยก็ยังมิได้ร่ำรวยแต่อย่างใด

ความเชื่ออีกอันหนึ่งมองว่า สาเหตุที่ประเทศไทยยากจนนั้น ไม่ได้อยู่ที่การมีหรือไม่มีทรัพยากร แต่อยู่ที่การกระจายความมั่งคั่งไปยังส่วนต่าง ๆ ของสังคมยังไม่ทั่วถึงกัน เพราะฉะนั้นโอกาสในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจึงจำกัดวง ตกอยู่แก่คนส่วนน้อยเท่านั้น

แต่ไม่ว่าจะมีทัศนคติในการมองที่ซัดแย้งกันอย่างไร สิ่งที่เป็นข้อยุติร่วมกันทุกฝ่ายคือ “สังคมไทยยังมีความยากจนในทุกด้านและทุกระดับดำรงอยู่” สิ่งที่ต้องกระทำต่อไป คือ จะแก้ไขความยากจนของประชาชนอย่างไร ซึ่งความพยายามในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ล้วนแต่ให้ผลลัพธ์เป็นความล้มเหลวเป็นส่วนใหญ่

2. กรอบแนวคิดของแนวทางการพัฒนาของรัฐ

การพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทั้ง 5 แผน แม้จะทำให้ประเทศไทยมีปรากฏการณ์ของความร่ำรวยและการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้น อาทิ ถนนหนทาง สิ่งอำนวยความสะดวก และโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย แต่นั่นเป็นปรากฏการณ์ส่วนน้อยของสังคมเท่านั้น ปรากฏการณ์ส่วนใหญ่ คือ ประชาชนโดยส่วนรวมยังไม่ได้รับการพัฒนา และยังพบกับสภาพล้มละลายทางการทำมาหากินอย่างไม่ขาดสาย ในขณะที่ทรัพยากรของประเทศก็ถูกนำมาใช้สอยหมดไปอย่างรวดเร็ว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา นั้น มีกำเนิดจากทัศนะการมองปัญหาของรัฐที่ว่า สังคมยากจนเพราะโอกาสการใช้สอยทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของประเทศมีน้อย และประสิทธิภาพการใช้สอยทรัพยากรดังกล่าวก็น้อยอีกเช่นกัน ดังนั้น การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาและร่ำรวยขึ้นมา ก็คือการแก้ทั้งสองประเด็นดังกล่าว

จากแนวการมองข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า การที่อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในอัตราสูงตลอดแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การที่ภาคอุตสาหกรรมขนส่ง การค้าและการบริการเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุด การที่กรุงเทพฯ และหัวเมืองเอกทางการค้าขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดึงดูดเงินเข้าและเงินทุนจากต่างประเทศ เพิ่มอย่างรวดเร็วตลอดระยะเวลาพัฒนาของแผนพัฒนาทั้ง 5 ก็เพราะรัฐมียุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นเป้าหมายหลัก 2 ประการ คือ

1. เน้นเร่งรัดให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นหลัก
2. เน้นส่งเสริมให้กลุ่มคนและภาคเศรษฐกิจที่ได้เปรียบทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตลอดจนตัวแทนต่างชาติที่มีการผลิตเหนือกว่า เป็นผู้มืบทบพำนาเพื่อเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ลักษณะดังกล่าวเมื่อนำมาเกี่ยวพันกับภาพทางการเมือง โดยเฉพาะหากพิจารณา *วาระพัฒนา* ที่ใช้ไปในด้านต่าง ๆ ก็แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า รัฐมีกรอบแนวคิดในการมองปัญหาความค้ำพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น ไม่ได้เกิดจากความไม่เท่าเทียมกัน ของโอกาส สถานภาพ และพลังทางการเมือง ของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ แต่เกิดจากการที่ประชาชนและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ไม่ได้ใช้สอยหาประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเพียงพอ เนื่องจากความไม่มีเสถียรภาพ

ทางการเมือง ดังนั้นการจะบรรลุเป้าหมายหลักของยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าว จำเป็นที่รัฐจะต้องรักษาความมั่นคงทางการเมืองเป็นอันดับสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มประชาชนและภาคเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ สามารถเข้าไปใช้สอยหาประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเพียงพอ

จากกรอบแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้รัฐมองว่า การจะบรรลุยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจ 2 ข้อดังกล่าวข้างต้น จำเป็นที่จะต้องมีกรอบหลักอันใหญ่ทางการเมืองกำหนดไว้ข้อหนึ่ง นั่นคือ การใช้ความพยายามและพลังทุกอย่างในสังคมเพื่อ*ธำรงรักษาซึ่งสถานภาพเดิมและความมั่นคงทางการเมืองและการทหาร เป็นเป้าหมายสำคัญ*

3. ผลการพัฒนาที่ผ่านมา

ผลจากการพัฒนาภายใต้กรอบแนวคิดข้างต้น กลับส่งผลให้เหตุการณ์ต่อเนื่องกันว่าสถานการณ์สังคมภายหลังการพัฒนา กำลังจะเป็นไปในทางตรงข้าม คือ เข้าสู่สภาพความขัดแย้งที่รุนแรง เหตุเพราะเบื้องหลังความสำเร็จทางเศรษฐกิจและความเจริญของกรุงเทพฯ และความร่ำรวยของกลุ่มประชาชนที่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กลับปรากฏว่าภาคเศรษฐกิจและกลุ่มประชาชนผู้เสียเปรียบทางเศรษฐกิจและการเมือง กลับต้องพบกับสภาวะล้มละลายและความยากไร้มากยิ่งขึ้น อย่างยากที่จะแก้ไขสถานการณ์ได้ อาทิ ภาคเกษตรถูกเร่งรัดจูงหว่านการผลิตเพื่อหาเงินตราต่างประเทศเข้า ให้เพียงพอเพื่อรองรับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของภาคอุตสาหกรรม จนปัจจุบันภาคเกษตรกำลังพบกับจุดอับเพราะไม่สามารถเร่งจูงหว่านการผลิตต่อไปได้ กลุ่มประชาชนที่ยากไร้และขาดสถานภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองในชนบท ก็ล้มละลายและหลังไหลเข้าตัวเมืองจนทำให้จำนวนประชากรที่ยากจนขึ้นแค้นทั้งในเมืองและชนบทเพิ่มมากขึ้นจนถึงระดับที่น่าสะพรึงกลัว

สภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง ที่เพิ่มระดับความรุนแรงมากขึ้นทุกที ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มประชาชนส่วนน้อยที่ได้เปรียบ กลับได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามากขึ้นทุกขณะ ส่วนประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม นอกจากจะไม่ได้ผลจากการพัฒนา ยังต้องสูญเสียให้กับการพัฒนามาโดยตลอดและมากขึ้นทุกที

ลักษณะการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้โครงสร้างและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม มีสภาพไร้คุณภาพมากขึ้นทุกที อนุภูมิภาคทางสังคม เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนอยู่ในภาวะที่ไม่น่าไว้วางใจ

4. ทิศทางการพัฒนาในระยะ 5-10 ปีข้างหน้า

สภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ประจักษ์ได้ว่า จำจะต้องมีการปรับกรอบแนวคิด ปรัชญา เจตนารมณ์ของการพัฒนาจากเดิม อย่างสิ้นเชิง

สิ่งที่ต้องเริ่มต้น คือ การทำความเข้าใจกันใหม่ นั่นคือจะต้องยอมรับกันว่า ต้นกำเนิด และสาเหตุแห่งความยากจนของประเทศ มิได้อยู่ที่การขาดแคลนกำลังความสามารถ ในการใช้สอย ทรัพยากรจากทรัพยากร แต่อยู่ที่ความไม่เท่าเทียมกันของสถานภาพทางการเมืองโอกาสทาง เศรษฐกิจที่จะใช้สอยและหาประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศ

อีกประเด็นหนึ่งคือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ในประเทศที่มีอยู่ในอดีตนั้นเป็น เพียงภาพลวงตา ปัจจุบันได้ปรากฏแล้วว่าทรัพยากรในประเทศนั้นอยู่ในขั้นที่หาได้ยากมากขึ้นทุก ขณะและมีได้มีอย่างเหลือเพื่อเหลือใช้

โดยสรุป ปัญหาใจกลางของการพัฒนาที่สำคัญอยู่ที่การให้โอกาสที่เท่าเทียมกันทาง เศรษฐกิจแก่กลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมที่ด้อยโอกาส เสียเปรียบทางเศรษฐกิจ อับจนทาง การเมือง ท่ำด้อยทางสังคม ให้ได้มีโอกาสมากขึ้น มีความได้เปรียบมากขึ้น เพื่อที่เขาทั้งหลาย จะได้ช่วยกันใช้ความสามารถใช้สอยและหาประโยชน์จากทรัพยากรของประเทศ ที่มีอยู่ให้ได้มาก ขึ้นและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กล่าวในเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง เป้าหมายหลักของ การเมือง คือ การยกระดับพื้นฐานบูรณะสถานภาพทางการเมืองของกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ใน สังคมที่เสียเปรียบทางเศรษฐกิจ ให้มีฐานะทัดเทียมกับกลุ่มประชากรที่ได้เปรียบทั้งหลายใน สังคมเชิงสัมพัทธ์ นั่นคือ การดำเนินการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้องอยู่ในกรอบใหญ่ของ "การ ให้ความเท่าเทียมกันทางการเมือง ทั้งสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนผู้เสียเปรียบและด้อย โอกาสทั้งหมด"

สำหรับเป้าหมายสูงสุดทางเศรษฐกิจควรอยู่ที่ การส่งเสริมให้มีการกระจายโอกาสและ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกัน และการเน้นการส่งเสริมการพัฒนาของกลุ่มประชาชนที่ ด้อยประสิทธิภาพและโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อมุ่งหวังเพิ่มปริมาณของกลุ่มประชากรที่มีความ สามารถทางเศรษฐกิจ เป็นหนทางในการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ

5. แนวทางการพัฒนาที่ควรเป็นในรอบหนึ่งทศวรรษหน้า

ภายใต้ภาพใหญ่และทิศทางหลักของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การพัฒนาที่ควรจะได้มีการส่งเสริม ให้เกิดขึ้นทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ในรอบหนึ่งทศวรรษหน้าอาจแยกได้ดังนี้

ด้านการเมือง แนวทางที่ควรจะได้ส่งเสริมให้เกิดขึ้น ควรประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก ด้วยกัน คือ

1. เน้นการพัฒนาเพื่อรับใช้ประชาชนผู้ด้อยโอกาสเป็นหลัก และหนุนช่วยประชาชนผู้มีโอกาสมากกว่าในสังคมเป็นรอง ภายใต้แนวทางนี้ หมายถึง การสร้างบรรยากาศและวิญญานของการพัฒนา ให้รวมศูนย์ไปอยู่ที่ประชาชนในสังคมเป็นหลัก มากกว่าการเน้นอัตราการเจริญเติบโตทางวัตถุ

2. ส่งเสริมและบูรณะ *ความเป็นธรรมในสังคม* ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ให้แก่กลุ่มประชากรทุกระดับ ทุกหมู่เหล่า ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกชุมชน ทุกประชาคม ภายใต้แนวทางนี้ หมายถึง การสถาปนาหลักการ “ความเป็นธรรมในสังคม” ให้เป็นจริงในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสร้างผลผลิต การกระจายผลประโยชน์ ความมั่งคั่ง กินสู่สมาชิกในสังคม การบังคับใช้ระเบียบวินัยของสังคม การเสริมสร้างจิตสำนึกของการเป็นชุมชน และประชาคมในสังคม การใช้สิทธิ และการปฏิบัติตามหน้าที่

3. ส่งเสริมอย่างจริงจัง และธำรงไว้ซึ่งหลักการ *สันติภาพ และเสรีภาพ* เป็นเป้าหมายสูงสุดของสังคม และสมาชิกทุกคนในสังคม ภายใต้แนวทางนี้ หมายถึง การประกาศและบังคับใช้หลักการนี้ให้เป็นจริง ทั้งภายในสังคมเราเอง และระหว่างสังคมต่าง ๆ ในโลกซึ่งในประเด็นนี้หมายถึง การรักษาคูณธรรมทั้งสองประการนี้ ในลักษณะร่วมและประสานคู่กันตลอดเวลา ในทางปฏิบัติจึงหมายถึง *การใช้สันติภาพ เป็นชนนำทางในการจัดระเบียบความสัมพันธ์แห่งเสรีภาพในสังคม* และสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสังคมต่าง ๆ ในโลก ก็ควรใช้หลักสันติภาพ จัดระเบียบความสัมพันธ์แห่งเสรีภาพในสังคมโลก เป็นตัวกลั่นคลายความขัดแย้ง การเผชิญหน้ากัน แทนการใช้มาตรการความมั่นคง เป็นตัวกลั่นคลายความขัดแย้ง

ด้านเศรษฐกิจ แนวทางที่ควรจะได้มีการส่งเสริมให้เกิดขึ้น ควรประกอบด้วย 4 แนวทางหลักด้วยกัน คือ

1. ให้มีการกระจายโอกาสความมั่งคั่ง ของทั้งการ “ทำมา” และ “หาเลี้ยงชีพ” อย่างเท่าเทียมกัน ระหว่างคนต่าง ๆ ในสังคม อีกทั้งปรับโครงสร้างอำนาจ พลัง และบทบาททางเศรษฐกิจให้เป็นธรรม ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของสังคม

2. ให้กำเนินการทางเศรษฐกิจ โดยยึดหลักการใช้ประโยชน์จาก “ขนาดเล็กและหน่วยย่อย” เพื่อตอบสนองประสิทธิภาพและเพิ่มพลังการผลิต แนวทางนี้หมายถึง การประกอบกิจการ และการดำเนินการทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะในรูปแบบอะไรก็ตาม ควรมีรากฐานจากหน่วยผลิต หรือหน่วยบริโภคขนาดเล็ก หรือลักษณะ “สังคมสหกรณ์”

3. เน้นสร้างรายได้เปรียบเทียบทางเศรษฐกิจ จากการพัฒนาคุณภาพคน เป็นหลักมากกว่าการพัฒนาหรือขยายปริมาณปัจจัยการผลิตอื่นเป็นหลัก อาทิ ทุน ทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางนี้เน้นความสามารถของคน ในการคิดค้น พลิกแพลง จัดการ เลือกลง มุ่งมั่นเอาชนะอย่างจริงจัง เคร่งครัด และมีวินัย ในการทำงาน เป็นหลักในการสร้างรายได้เปรียบเทียบ

4. ยึดหลัก “รักษาความสามารถที่จะพึ่งพิงตนเอง” เป็นเป้าหมายสำคัญอันดับสูงสุดของการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ แนวทางนี้ หมายถึงในทุกสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ นั่นคือ การช่วยเหลือ อาศัยกัน และอยู่ร่วมกันนั้น หน่วยเศรษฐกิจทุกหน่วย และประชาชนทุกคน ต้องสามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งในแง่การดำเนินการและอำนาจการตัดสินใจอย่างเป็นเอกเทศ

ทิศทางพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง (สังคมชนบท)

เอนก นากะบุตร

ต่อไปนี้เป็นบททดลองเสนอภาพสังคมในส่วนชนบท ในลักษณะการประเมินสภาพรวม

ประเด็นแรก เป็นการประเมินรากเหง้าความคิด เรื่องการพัฒนา ที่พึ่งพา และผูกติดกับเทคโนโลยีจากภายนอก

รากเหง้าความคิดเรื่องการพัฒนา โดยเฉพาะที่มีผลต่อชนบทเป็นส่วนใหญ่ มี 2 ส่วน

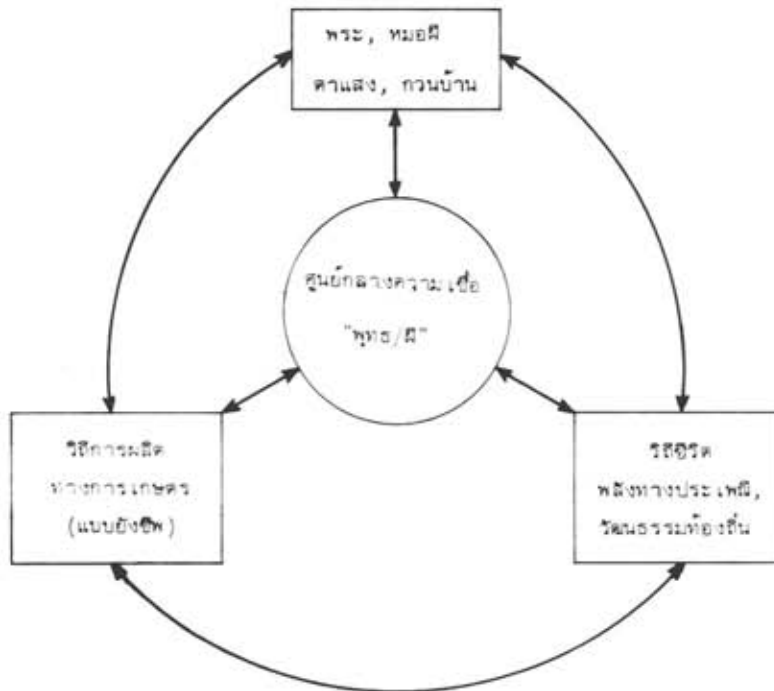
– ส่วนแรก เป็นส่วนของอดีตที่ดำรงอยู่ : สถาบันหมู่บ้าน – ที่คลี่คลายมาจนเผชิญกับวิกฤติ ปรากฏการณ์ที่หมู่บ้านกำลังเผชิญอยู่นี้คือ เรื่อง ความช่วยเหลือจากภายนอก (AIDS) คือ ไม่สามารถพึ่งพิงตัวเองหรืออีกแง่หนึ่งไม่สามารถมีภูมิคุ้มกันต่ออาการ พึ่งพิงภายนอกที่ผิดปกติธรรมดา

– ส่วนที่สอง ในช่วงการพัฒนาตามแผนพัฒนา ฯ ที่ผ่านมา รัฐเป็นฝ่ายกระทำค่อนข้างมาก ในเรื่องการพัฒนาชนบทให้เกิดความทันสมัยและความมั่งคั่งของรายได้ประชาชาติ (GNP)

ประเด็นที่สอง เป็นข้อเสนอเกี่ยวกับทิศทางพึ่งตนเอง

ประเด็นแรก : การประเมินรากเหง้าของสำนึกและกระแสหลักของการพัฒนา

1.1 ภาพรวม : รากเหง้าสถาบัน “หมู่บ้าน”

ตามภาพจำลอง 3 ส่วนนั้นมีความสัมพันธ์กันจะเห็นว่าศูนย์กลางของความเป็นสถาบันหมู่บ้านในอดีตนั้นไม่ใช่ระบบรัฐ จากประสบการณ์ของผมและเพื่อน ๆ ในสังคมชนกลุ่มน้อย พบว่าศูนย์กลางความเชื่อของเขา คือ ศาสนาพุทธที่เรียกว่า พุทธผี อันเป็นสิ่งตั้งมาแปรออกมาเป็น 3 องค์ประกอบเป็นอย่างน้อยที่ทำให้ระบบสถาบันหมู่บ้านดำรงอยู่ได้ คือ

1) ระบบผู้นำ อันเป็นเรื่องตัวบุคคล ที่มีทั้งแต่ พระ หมอผี หรือศาลเจ้า และกวนบ้านในภาคอีสาน ซึ่งจุดนี้ได้คลี่คลายเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นสภาตำบลที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐ และถูกรวบงำด้วยระบบทุนนิยมดังในปัจจุบัน

2) ระบบวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งมักจะสอดคล้องกับความเชื่อที่เป็นศูนย์กลางของเขาโดยตลอด (แต่ละท้องถิ่นจะมีภาษา ประเพณี วัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป) แต่ปัจจุบัน ศูนย์กลางความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ได้คลี่คลายมาอยู่ที่กรุงเทพฯ กลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกคึกคักกับสังคมตะวันตก ก่อให้เกิดการสั่นคลอน แปรลกแยก และการล้มละลายทางความเชื่อและทางเศรษฐกิจควบคู่กันไป

3) ระบบและวิธีการผลิตทางการเกษตร สังคมชนบทดำรงอยู่ได้ด้วยวิธีการผลิตที่ไม่ใช่เพื่อการส่งออกหรือเพื่อการตลาด แต่เป็นวิธีการผลิตที่ผูกอยู่กับความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องการพึ่งพิงตนเอง ฐานการผลิตของชาวบ้าน อาศัยทรัพยากรทางการเกษตรที่ไม่ได้เบียดเบียนจากคนอื่น แต่วิธีการผลิตตามแผนพัฒนาได้ก่อให้เกิดการเสียดุลสะสมอย่างต่อเนื่อง วิกฤติอันหนึ่งในช่วงแผนพัฒนา คือ ศูนย์กลางและองค์ประกอบต่าง ๆ ของสถาบันหมู่บ้านได้สลายไป ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หรือปกป้องตัวเองได้ รัฐ ตลอดจนระบบทุนนิยม ได้เข้าไปแทรกแซงใน ส่วนนี้ จนกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ที่ครอบงำหมู่บ้านไป “ความมั่นคงของรัฐ” กลายเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของหมู่บ้าน

โดยสรุป วิกฤติในปัจจุบัณ คือ หมู่บ้านถูกแทรกแซงและแปลกแยกในค่านิยมธรรมอันดีงามของตน ไร้ความต้านทานต่อการครอบงำจากกรุงเทพฯ ไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ ต้องพึ่งพิงและขึ้นต่อกรุงเทพฯ และต่างประเทศมากขึ้น อันล้วนเป็นผลกำนัที่ไม่พึงประสงค์ของงานพัฒนาที่ผ่านมา

1.2 ⁴ เรื่องรากเหง้าที่เป็นสำนึกของรัฐที่มีต่อชนบท เป็นการคลี่คลายของระบบศักดินาอำนาจอานิยม รวมทั้งระบบอุปถัมภ์

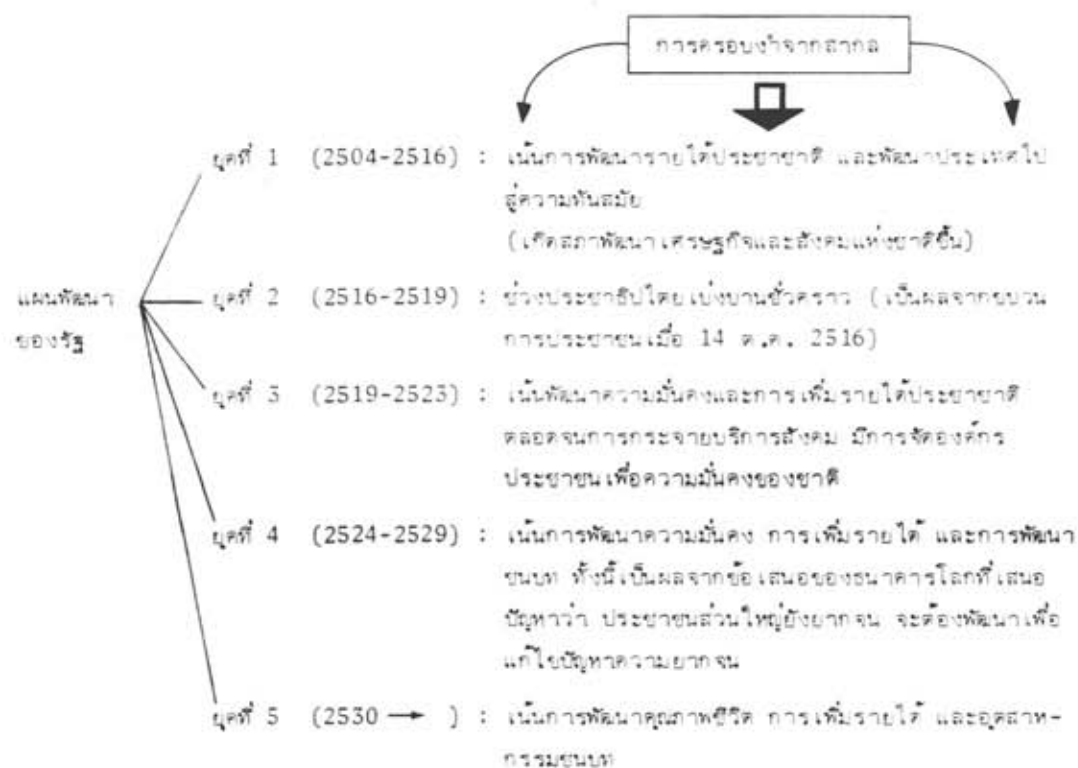
สำนึกของรัฐอันสะท้อนให้เห็นในแผนพัฒนา ล้วนดำรงอยู่เพื่อความมั่นคงของฝ่ายปกครองรัฐพยายามสร้างและดำรงรัฐบาลกลาง ระบบราชการและสถาบันทหาร เพื่อค้ำจุนความมั่นคงของประเทศอันเป็นอุดมการณ์หลักซึ่งขยายตัวมากในช่วงแผนพัฒนา 20 กว่าปีที่ผ่านมา และจากจุดนี้ที่หมู่บ้านได้คลี่คลายมาเพื่อรองรับระบบราชการ รองรับความมั่นคงทางเศรษฐกิจการเมือง ของกรุงเทพฯ ของรัฐบาลกลาง ของชนชั้นปกครอง

จากการรวมศูนย์ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการรวมศูนย์ อำนาจเศรษฐกิจ – การเมืองที่นำไปสู่ระบบอุปถัมภ์ใหม่ คือ มีรัฐบาลเป็นผู้อุปถัมภ์คนทั้งประเทศ โดยเฉพาะชาวชนบท ระบบราชการได้ขยายตัวไปถึงระดับตำบล องค์กรประชาชนระดับหมู่บ้านกลายเป็นกิ่งรัฐ เช่น สภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน

นอกจากนี้ การรวมศูนย์สถาบันหมู่บ้าน ยังก่อให้เกิด การพึ่งพิงด้านการเงิน การคลัง โครงสร้างการเงิน การคลังของหมู่บ้าน จะเป็นไปเพื่อการนำเข้าสู่ส่วนกลาง ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา คือ ชาวชนบทต้องพึ่งพิงนายทุนท้องถิ่น ซึ่งมีการขูดรีดกันอีกระดับหนึ่งอย่างค่อนข้างรุนแรง

ประการสุดท้าย คือ การพัฒนาการเกษตร เป็นเพียงการบ่อนให้อุตสาหกรรมเติบโตในระยะยาว ซึ่งอคตินี้ได้ก่อปรากฏการณ์ปัญหาขึ้นในชนบท ดังที่ทราบกันดี

1.3 การประเมินภาพรวมของแผนพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา

จากแผนภูมิ ในช่วงแรกของแผน เป็นการเริ่มการครอบงำจากตะวันตก เน้นการพัฒนารายได้ประชาชาติ และการนำประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งความคิดเรื่องความทันสมัยนี้ตั้งอยู่บนฐานคติทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ฐานคติทางสังคมไทย ที่ให้ความสำคัญกับแบบแผนสังคมครอบครัวและชุมชนทุกชุมชน ส่วนการพัฒนารายได้นั้น เป็นการเสริมในส่วนคนที่มีโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจในสังคมเมืองหลวงเป็นหลัก

แ่งนี้ จึงนำไปสู่ การเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วง 2516 ที่เกิดขบวนการประชาชนก่อเกิดการพลิกตัวของการพัฒนา ยุคนั้นเป็นการแสวงความไม่พอใจ ต่อแบบแผนการพัฒนา

ของรัฐที่ผ่านมา ซึ่งคนเคลื่อนไหวส่วนใหญ่มาจากชนบท มีนักศึกษาเป็นแนวร่วม เป็นหัวหอกในช่วงแรก

ช่วงที่ 3 ช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความมั่นคงได้กลายเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาอีกครั้ง มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนระดับหมู่บ้าน ตำบล อย่างขนานใหญ่ในช่วงนี้แม้จะมีสวัสดิการสังคม แต่ก็มิได้เป็นการกระจายอำนาจสู่สังคมชนบทอย่างแท้จริง

ช่วงที่ 4 ช่วงของภาวะความยากจน ที่กระจายตัวอย่างกว้างขวาง จนต้องมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งผลักดันมาจากแนวความคิดของธนาคารโลก โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อรองรับความมั่นคงทางการเมือง

จะเห็นว่านโยบายการพัฒนาชนบท (ช่วงแผน 5 - รัฐบาลเปรม) เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางการเมืองที่ประชาชนยากจนอย่างถึงที่สุด ประกอบกับนโยบาย 66/2523 ทำให้เกิดการพลิกตัวของแผน ทุกคนจึงมองว่า คุณภาพชีวิตของชาวกรุงเทพฯ ฯ ชาวสลัม และชาวชนบท จะต้องเป็นประเด็นสำคัญดังปรากฏในแผน 6 การตั้งประเด็น เรื่องคุณภาพชีวิต เพื่อทำให้คนชนบทมีความหวังใหม่ว่าสิ่งที่เขาประสบในแผน 5 คงจะคลี่คลายได้ในแผน 6 ประเด็นต่อมา คือ เรื่องอุตสาหกรรมชนบท ที่หวังว่าจะแก้ปัญหา การว่างงาน และเศรษฐกิจ ที่ล้มละลายในภาคชนบทได้

ประเด็นวิเคราะห์เรื่อง การถูกครอบงำ และการเสียคุณในสังคมไทย จากลักษณะสำนึก/ความคิด ดังกล่าวข้างต้นของรัฐ พอจะแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้ คือ :-

1. เราไม่มีอิสระในการคิดเรื่อง การพัฒนาประเทศ เราถูกกระตุ้นให้คิดเรื่องแผนพัฒนาโดยเอาการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง เราย้ายฐานจากสังคมพุทธที่เน้นเรื่อง ของจิตใจ และความสมานฉันท์ มาเป็นสังคมที่เน้นการเพิ่มรายได้ เรื่องเงินทองวัตถุ (Modernization) จึงกลายเป็นอุดมการณ์หลักของประเทศ

2. เป็นการก้าวกระโดดจากฐานสังคมไทยในอดีต มาสู่ฐานที่เปลี่ยนแปลงค่อนข้างสูง ทำให้เกิดการเสียคุณทางความคิด นับแต่สมัยแห่งการเริ่มแผนพัฒนาเป็นต้นมา ชนบทก็ถูกตอกย้ำเรื่องความหมายของ "รายได้" ซึ่งกลายเป็นอุดมการณ์ใหม่ที่เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอดีต

3. รัฐได้กลายเป็นศูนย์กลางทุก ๆ อย่างในประเทศ มีการให้คุณค่าและความเจริญแบบสังคมเมือง อันเป็นวิธีคิดที่จะให้รัฐ และระบบราชการขยายตัว ให้เมืองขยายตัว ซึ่งเป็นเชิงวัตถุ และในขณะเดียวกัน ก็ไปลดคุณค่าและบทบาทของศูนย์กลางอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมเล็ก ๆ

4. ประเด็นเรื่อง การพัฒนาชนบท ถูกหยิบยกขึ้นมาภายใต้สำนึก ที่ว่า เป็นหน้าที่ของรัฐ เป็นความชอบธรรมของรัฐที่จะเข้าไปทำงานให้กับประชาชน ประชาชนเป็นฝ่ายรับบริการ ความชอบธรรมนี้ได้กลายเป็น “อุดมการณ์ของประชาธิปไตยใหม่” ด้วยการแปลความหมายว่า การสร้างประชาธิปไตยคือการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการปกครองและกำหนดตัวเอง” จะเห็นว่า ขณะที่รัฐมีบทบาทสูงในการพัฒนาชนบท การเคลื่อนไหวของประชาชนในการแก้ไขปัญหาก็คงถูกกลบตบบทบาท สถานภาพ เรื่อยมา

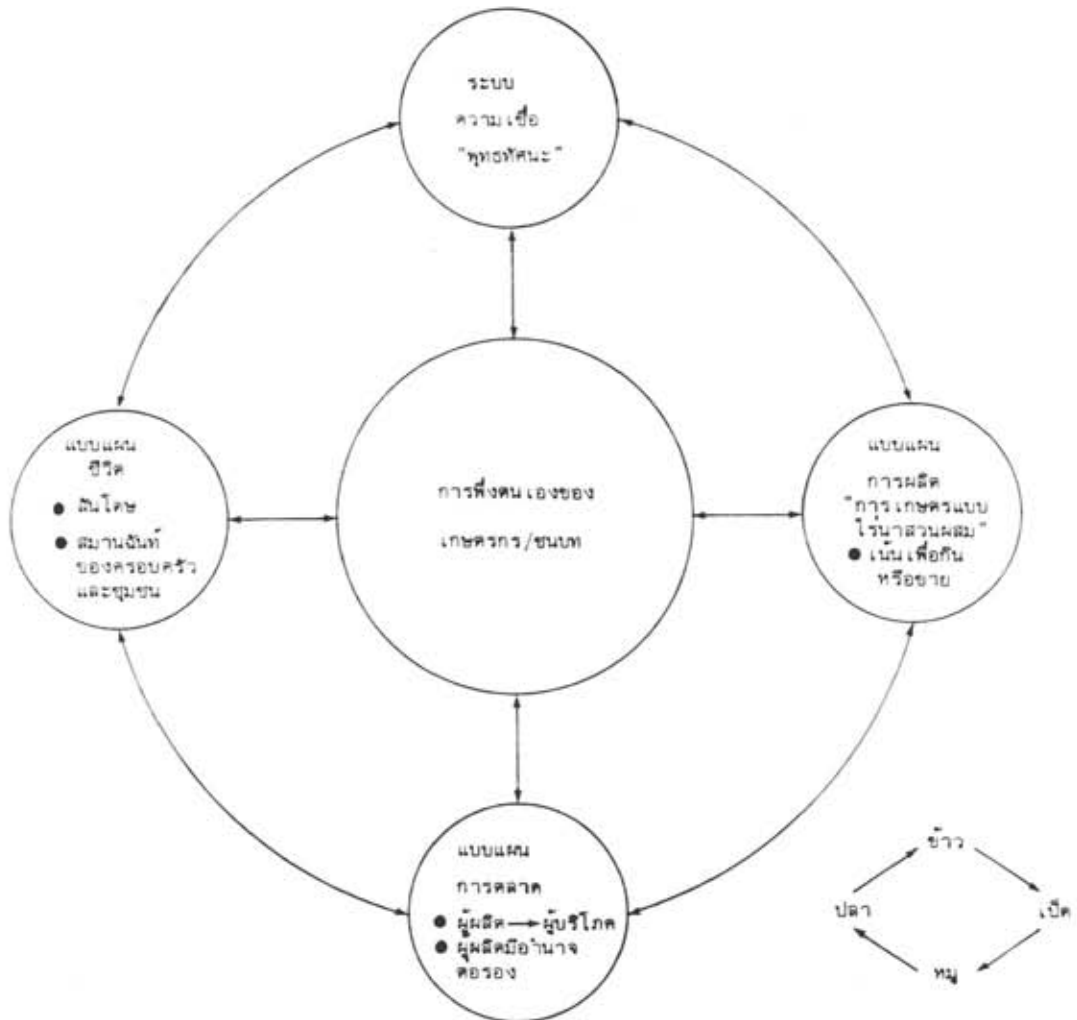
ประเด็นที่สอง ข้อเสนอในแง่ของทิศทางของการหาทางออกและการพัฒนาในอนาคต

1. น่าจะมีการเคลื่อนไหวจากฝ่าย “นอกกระบบรัฐ” อย่างน้อยก็ในเรื่องการต่อสู้เรื่องรากเหง้าทางความคิด เช่น ในเรื่องที่สำคัญ ๆ เหล่านี้

- ลกการครอบงำจากสากล และรัฐ เรื่องการพัฒนาชนบท
- ต่อสู้กับระบบทุนนิยมที่ไปครอบงำชนบท ทุกรูปแบบ โดยน่าจะเป็นการต่อสู้ทางความคิดที่มาจากการร่วมมือกัน จากฝ่ายประชาชน นักพัฒนา และนักวิชาการเพื่อให้เกิดการรู้เท่าทัน และไม่ตกเป็นทาสของระบบอย่างที่เป็นอยู่
- สร้างพลังความคิด จากนอกกระบบรัฐให้มากขึ้น เพื่อคู่คู้กับความคิดของรัฐ ซึ่งไม่เป็นอิสระเท่าที่ควร

2. พยายามก่อกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชน ในเรื่องเกี่ยวกับการพึ่งตัวเอง เพื่อให้ตระหนักว่า นี่เป็นเรื่องของประชาชนเองอย่างแท้จริง ไม่ใช่เรื่องของรัฐ หรือ NGO และพยายามหันจุดหลักของการพัฒนา ให้มุ่งมาที่คน และชุมชนระดับหมู่บ้านมากขึ้น นอกจากนี้ พยายามเพิ่มฐานชนบท อันเป็นสังคมพุทธที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิม มีสถาบันมีองค์กรประกอบของหมู่บ้าน ตามที่เสนอไปแล้ว ให้กลับเข้ามามีความสำคัญในระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่รื้อฟื้นหรืออนุรักษ์ระบบสังคมหมู่บ้านแบบดั้งเดิม (Good Old Days)

ภาพจำลองกรอบความคิด : ทางออกการพึ่งตนเองของเกษตรกร/ชนบท

* หมายเหตุ : จำลอง จากบทเรียนชีวิตและภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน มหาอยู่ สุนทรชัย บ้านตะแบก อ. เมือง จ. สุรินทร์

3. ปรับปรุงคุณภาพของโครงสร้าง ซึ่งเสียคลจากการพัฒนา ตาม 6 แผนที่ผ่านมาเช่น
ในเรื่อง

- โครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ : ขณะที่มีผู้บริหารประเทศ ได้ก่อ
หนี้สินจากการเพิ่มพลังการผลิต ภาคอุตสาหกรรม โดยไม่คำนึงถึงพื้นฐาน
การพึ่งตัวเองของชุมชนเล็ก ๆ แล้วยังได้ยกเลิกสินทรัพย์ากรชนบทมาสู่สังคม
เมืองเป็นอันมาก แม้จะมีการแปรทุนกลับสู่ชนบทในรูปกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน
บ้างแต่ก็ไม่พอเพียง ดังนั้นจะต้องคงปัจจัยการผลิต พลังการผลิตพื้นฐานไว้
ที่สังคมหมู่บ้านเพื่อการพึ่งตัวเองของชนบทในอนาคต
- โครงสร้างทางความคิด : ภูมิปัญญาของชาวบ้าน หรือชนบท ไม่ได้รับการ
คำนึงถึง และกลับถูกลบคบบัง ถูกครอบงำด้วยวิธีคิดแบบนักวิชาการ ที่ศึกษา
จากตะวันตกและจากข้าราชการ และนักเทคโนโลยีต่าง ๆ
- การดำรงอยู่ของโครงสร้างสังคมชนบท : ให้อยอมรับการดำรงอยู่ของแบบแผน
หรือโครงสร้างของท้องถิ่น หรือชนบท ให้ชุมชนนั้นดำรงวัฒนธรรมใน
ลักษณะที่ควรจะเป็นของเขาเอง กำหนดวิถีการผลิตเอง อันจะนำไปสู่ ประชา
ธิปไตยเพื่อพึ่งตนเอง (ซึ่งไม่ใช่การ “บิศหมู่บ้าน” อย่างที่มักเข้าใจกัน)

4. การพัฒนาคน ด้านสติปัญญา และจิตใจ ที่เรียกกันว่า “software” และ “people-
ware” รัฐ ไม่สามารถทำเรื่องละเอียดอ่อนนี้ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือภูมิภาค ได้ดีนัก
NGO น่าจะเข้ามามีบทบาทในส่วนนี้ อย่างไร ที่จะตอบสนองความเฉพาะของท้องถิ่นได้ นอกจากนี้
ขบวนการหรือองค์กรของชาวบ้าน น่าจะได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นตัวกำหนดในเรื่องปัญหาของตัวเอง
ช่วยตัวเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อลดบทบาทการครอบงำของรัฐที่ดำรงอยู่และ
บดบังภูมิปัญญาชนบท

5. จากตัวอย่างการพึ่งตัวเอง ของผู้ใหญ่วิบูลย์ และมหาอยู่ ที่มีพื้นฐาน การพัฒนา
อยู่ที่ “ฐานกสิพุทธทัศน์” อันเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งสูงสุดและแสดงออกด้วยแบบแผน
ชีวิตที่ยึดความสันโดษเป็นคตินิยม

จะเห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน จะคำนึงถึงเรื่องความคึกคักใจของคนเป็นหลัก การผลิตของชาวบ้านจึงเป็นการผลิตแบบผสมผสาน มีการลดต้นทุนการผลิต และลดทอนการสูญเสีย อำนาจต่อรองจากพ่อค้าและผู้มีอำนาจ อันเป็นการลดหนี้สิน และลดการผูกติด-พึ่งพากับระบบทุนภายนอก ทางออกที่ชาวบ้าน เช่น ลุง 2 ท่านเสนอไม่ใช่เรื่องแบบแผนการผลิต แบบแผนการตลาด โคด ๆ เหมือนแนวทางรัฐ แต่เป็นแบบแผนชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานหลักคึกของศาสนาพุทธ ดังนั้นหากจะให้เกิดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในระดับประเทศ เราต้องลดค่านิยมการบริโภคลง และหันกลับมาหารากฐานพุทธศาสนา อันเป็นแบบแผนชีวิตของคนไทย

ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง พิจารณาจาก ปัญหาค้านกรรมกรและสิทธิเสรีภาพของประชาชน

สมชาย หอมลออ

การนำเสนอเรื่องทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง อันเป็นหัวข้อใหญ่ของการอภิปรายนี้ ได้รับมอบหมายให้เสนอ โดยพิจารณาจาก 2 เรื่อง คือ ค้านกรรมกรและสิทธิเสรีภาพของประชาชน เนื่องจากหน่วยงานที่ทำงานอยู่คือสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) มีงานเกี่ยวข้องกับทั้ง 2 ก้านนั้นโดยตรง

ก. ด้านกรรมกร

ปัจจุบันมีผู้ใช้แรงงานที่มีฐานะเป็นลูกจ้างประมาณ 5 ล้านคน เมื่อเปรียบเทียบกับกำลังแรงงาน 28 ล้านคนแล้ว ก็เป็นเพียงร้อยละ 17 ของกำลังแรงงานทั้งประเทศเท่านั้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากเป็นกำลังที่อยู่ในส่วนของการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่นับวันอุตสาหกรรมจะมีบทบาทในวิถีทางเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้นทุกที เช่นนี้แล้วประชากรส่วนนี้จึงนับว่าเป็นส่วนที่น่าสนใจไม่น้อย

สภาพและปัญหาของกรรมกรกำลังประสบอยู่ เฉพาะที่สำคัญ ๆ ดังนี้

(1) การลดยแพคนงาน

ช่วงปลายปี 2526 จนถึงปัจจุบันมีกรรมกรถูกปลดออกเป็นจำนวนมาก ทำให้ตัวเลขการว่างงานสูงขึ้น คาดว่าปี 2529 สถิติการว่างงานจะเพิ่มขึ้นถึง 2 ล้านคน

จำนวนผู้ที่ถูกเลิกจ้างมีเท่าใด ขณะนี้ยังไม่มีกรรวบรวมไว้ แต่จากตัวเลขของกองวิชาการและการวางแผนกรมแรงงาน ในปี 2525 มีกรรมกรถูกเลิกจ้าง 37,411 คน ปี 2526 32,333 คน มกราคม-พฤศจิกายน 2528 กรรมกรถูกเลิกจ้าง 47,892 คนจากสถานประกอบการ 1,525 แห่งในจำนวนนั้นเป็นฝ่ายบริหารถึง 1,205 คน ระหว่างตุลาคม 2527-เมษายน 2528 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเลิกจ้างสูงสุดนั้น จากการสำรวจโรงงาน 500 แห่งมีกรรมกรถูกเลิกจ้างถึง 20,000 คน ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างในกิจการสิ่งทอ อันเป็นกิจการที่มีลูกจ้างมากที่สุด คือ 600,000 คน

ถ้าจะพิจารณาจากสถิติคดีที่เลิกจ้างฟ้องนายจ้าง ก็จะมีตัวเลขที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ในปี 2528 กล่าวคือ ในปี 2526 มีคดีขึ้นสู่ศาล 3,761 คดี แต่ในปี 2528 มีมากถึง 7,583 คดี คดีส่วนใหญ่เป็นเรื่องการฟ้องเรียกค่าชดเชยเนื่องจากถูกเลิกจ้าง

สาเหตุที่มีการเลิกจ้างกรรมกรจำนวนมากนั้น ถ้าจะตอบอย่างกว้าง ๆ ก็คือเพราะเศรษฐกิจตกต่ำ สินค้าขายไม่ได้ทำให้ต้องลดกำลังการผลิตลง บรรดานายจ้างมักจะนำปัญหาที่ถูกประเทศอุตสาหกรรมใช้นโยบายกีดกันสินค้า เช่น กฎหมายเจนกินส์บิลล์ (Jenkins Bill) ฯลฯ มาอ้างเพื่อเลิกจ้างคนงาน ทั้ง ๆ ที่สถิติว่ามีการเลิกจ้างลูกจ้างสิ่งทอนับหมื่น ๆ คนนั้น ได้เกิดขึ้นก่อนที่รัฐบัญญัติของอเมริกา ฉบับนั้นจะประกาศใช้

เมื่อพิจารณาจากตัวเลขการส่งออก ก็ปรากฏว่าการส่งออกผลิตภัณฑ์สิ่งทอในปี 2527 เพิ่มจากปี 2526 ถึง ร้อยละ 33.25 ในช่วงครึ่งปีแรกของปี 2528 ก็สูงกว่า คือ 11,657.4 ล้านบาท ขณะที่มูลค่าการส่งออกทั้งปีของปี 2527 มีเพียง 19,216.3 ล้านบาท (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวิเคราะห์อุตสาหกรรมสิ่งทอ โดย ธวัชชัย เต็มศรีสุข และ ณรงค์ เพชรประเสริฐ หน้า 45)

ประเด็นที่น่าจะพิจารณาก็คือที่แท้จริงแล้วภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมีผลกระทบต่อการเลิกจ้างอย่างไร

1. การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

จากการที่ได้มีโอกาสคลุกคลีกับกรรมกรจำนวนหนึ่งที่กำลังประสบกับปัญหาการเลิกจ้างนั้น ปรากฏว่าปริมาณของลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้างยังมีได้สัมพันธ์กับปริมาณการผลิต กล่าวคือ

มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากที่แม้มิได้เพิ่มการผลิต แต่ก็มิได้ลดยอดการผลิตลง แต่ได้ลดจำนวนคนงานลงโดยการปรับปรุงวิธีการผลิตเสียใหม่ให้มีประสิทธิภาพ

วิธีการที่นิยมใช้ก็คือ

- ใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยแทนแรงคน

ตัวอย่างที่พบก็คือโรงงานของบริษัทข้ามชาติที่มีชื่อเสียงในการผลิตยางรถยนต์และยางเครื่องบินแห่งหนึ่งในย่านรังสิต ได้นำเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ควบคุมระบบการผลิต ปรับปรุงขั้นตอนการผลิตทำให้สามารถลดคนงานทุกระดับรวมทั้งระดับจัดการลงได้ถึงร้อยละ 20 ในขณะที่ยังคงรักษายอดการผลิตไว้ได้เท่าเดิม

นอกจากนี้ยังมีกรณีทำเรือใช้เครื่องจักรชนิดสินค้าแทนแรงคน จนคนงานพากันประท้วงพิจารณาจากอุตสาหกรรมสิ่งทอแล้วก็พบว่าการนำเข้าเครื่องจักรมิได้ลดลงแต่อย่างใด เพียงแต่ว่าเครื่องจักรที่นำเข้าส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักรที่ใช้แล้วในประเทศที่อุตสาหกรรมก้าวหน้า แต่ถึงอย่างไรก็ยังเป็นเครื่องจักรที่ทันสมัยกว่าที่ใช้ในประเทศไทย

ส่วนเครื่องจักรของบริษัทข้ามชาติที่ถดถอยออก ก็จำหน่ายให้โรงงานคนไทยที่มีขนาดเล็กลงไปอีก

ความจริงกระบวนการรูดเครื่องจักรเก่าใช้เครื่องจักรใหม่ก็คือความพยายามของประเทศทุนนิยมที่เจริญแล้วที่ต้องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของตนเองด้วยการขายสินค้าของตนคือเครื่องจักรให้ได้จำนวนมาก ๆ ผลก็คือเศรษฐกิจในประเทศทุนนิยมเริ่มกระเตื้องขึ้น แต่ประเทศด้อยพัฒนา เช่น ประเทศไทยกลับต้องรับภาระคนตกงานมากยิ่งขึ้น

ทราบใดที่ประเทศด้อยพัฒนายังคงต้องพึ่งพาเทคโนโลยีของประเทศทุนนิยม ก็คงยากที่จะหลุดพ้นจากวงจรนี้ไปได้

- การปรับปรุงวิธีการจัดการและการบริหาร

นายจ้างได้ใช้วิธีเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยการปรับปรุงระบบการบริหารงาน ระบบการจัดการแบบ Q.C. กำลังเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางสำหรับโรงงานใหญ่ แต่สำหรับโรงงานขนาดเล็กที่ต้องแข่งขันกับโรงงานบริษัทข้ามชาติไม่อาจนำมาใช้ได้ ก็ต้องหันมาใช้วิธีกวดขันแรงงานแบบตึกดำบรรพ์ จึงปรากฏว่าแม้ในขณะนี้ที่กฎหมายคุ้มครองแรงงาน บังคับ ใช้มากกว่า

สิบปีแล้วก็ตาม ก็มีโรงงานจำนวนกว่าร้อยละ 40 ที่ไม่ได้มาตรฐานตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน พิจารณาจากการปฏิบัติตามกฎหมายค่าจ้างขั้นต่ำ ก็มีข้อเท็จจริงที่ไม่มีใครโต้แย้งว่ามีคนงานกว่า ร้อยละ 40 ที่ได้ค่าจ้างต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ

- การรู่เฝ้ารับใหม่

ปัจจุบันในตลาดแรงงานมีแรงงานเหลือเฟือ โดยเฉพาะแรงงานที่มีระดับการศึกษา และเป็นเยาวชนยังว่างงานเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเติบโตด้านการผลิตบุคลากรที่ไม่สัมพันธ์กับอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ นายจ้างจึงถือโอกาสเพิ่มประสิทธิภาพด้านการผลิต โดยการเลิกจ้างลูกจ้างสูงอายุ และมีอัตราเงินค่าจ้างสูงเนื่องจากอายุงานมาก แล้วรับเยาวชนที่มี การศึกษาเข้ามาทำงาน จึงปรากฏว่าในโรงงานทั่วไปมีเยาวชนที่จบชั้น มศ. 5 ปวช. เข้ามาทำงาน ไร้ฝีมือจำนวนมาก

2. ราคาสินค้าการเกษตรตกต่ำ

ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจโลกต่อการผลิตอุตสาหกรรมนั้น น่าจะมีใช้เพราะการ กีดกันผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมโดยประเทศพัฒนา เพราะอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ของไทยยังเป็นเพียง อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่มีตลาดจำหน่ายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ การพยายามโฆษณา เรื่องต่างประเทศกีดกันสินค้าอุตสาหกรรมบางชนิดเป็นเพียงการขายเรื่องราวให้ใหญ่โตเกิน ไป ของผู้ผลิตที่หวังผลในเรื่องอื่น ๆ เท่านั้น

นโยบายการกีดกันสินค้าแท้จริงแล้วมีผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตรมากกว่าในระยะ 2-3 ปีมานี้ มันสำปะหลังอันเป็นผลิตภัณฑ์เกษตรที่สำคัญตกต่ำลงอย่างมาก และในปีนั้นข้าวราคา ตกต่ำมากที่สุด ต่ำกว่าราคาซื้อขายเมื่อสิบปีก่อนเสียอีก

การที่เกษตรกรขาดรายได้ ทำให้อำนาจซื้อตกต่ำลง อันมีผลให้สินค้าอุตสาหกรรม ที่มีตลาดในประเทศขายไม่ได้

(2) การละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

กฎหมายคุ้มครองแรงงานได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ปี 2515 แต่การละเมิดก็ยังมีอยู่มาก การละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานพบมากที่สุดที่โรงงานขนาดกลางและขนาดเล็ก ซึ่งส่วนใหญ่

เป็นโรงงานของคนไทยที่มีทุนในการดำเนินกิจการน้อย จึงต้องหันมาลดค่าจ้าง ลดทอนสภาพการจ้างสวัสดิการ เพื่อให้ต้นทุนการผลิตต่ำพอที่จะขายแข่งกับสินค้าของโรงงานขนาดใหญ่ได้

การละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่น่าสนใจมากที่สุด ก็คือ ในภาคการผลิตที่เป็น informal sector เป็นโรงงานเถื่อนโรงงานห้องแถว ในโรงงานเหล่านี้ลูกจ้างจะทำงานเข้าจนดึก มีเวลาพักวันละไม่กี่ชั่วโมง สำหรับค่าจ้างนั้น ต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่ร้ายแรงที่สุดก็คือบางแห่งมีการใช้แรงงานเด็กแบบทาส

เรื่องที่นายจ้างมักจะละเมิดอยู่เป็นประจำได้แก่ จ่ายค่าจ้างต่ำกว่ากฎหมาย ไม่จ่ายค่าล่วงเวลา ค่าทำงานในวันหยุด สภาพโรงงานและสิ่งแวดล้อมไม่ได้มาตรฐาน สำหรับค่าชดเชยนั้น นายจ้างก็มีวิธีการ หลีกเลียงที่พิสดารขึ้นทุกวัน เช่น วิธีเค็ม ๆ ที่ใช้ก็คือเลิกจ้างโดยสร้างพยานหลักฐานเท็จว่าลูกจ้างทำผิดร้ายแรง ที่กำลังนิยมกันมากก็คือทำสัญญาจ้างมีกำหนดระยะเวลา เมื่อครบกำหนดก็ให้ลูกจ้างพักงานไป 2-3 วันแล้วทำสัญญากันใหม่ การจ้างในลักษณะเช่นนี้เมื่อครบกำหนดตามสัญญาจ้าง นายจ้างไม่ต้องจ่ายค่าชดเชย

นอกจากนี้ยังมีวิธีการจับบริษัทผิดขึ้นมาให้เป็นนายจ้างตามกฎหมาย เมื่อลดยแพคนงานคนงานก็เรียกร้องอะไรไม่ได้เพราะบริษัทไม่มีทรัพย์สินให้

(8) การรวมตัวของกรรมกร

กรรมกรแม้มีการรวมตัวกันมากเมื่อเทียบกับประชาชนในอาชีพอื่น เช่น เกษตรกร แต่ก็ยังนับว่าน้อย

ในปี 2528 ในประเทศไทยมีสหภาพแรงงาน 444 แห่ง ส่วนมากเป็นสหภาพแรงงานของโรงงาน ในจำนวนนั้นเป็นรัฐวิสาหกิจ 96 แห่ง เอกชน 348 แห่ง มีสมาชิกทั้งสิ้น 240,000 คน คิดเป็นเพียงร้อยละ 6 ของคนงานทั้งหมดเท่านั้น

สหภาพแรงงานดังกล่าวข้างต้นเกือบครึ่งหนึ่งมีฐานะเป็นเพียงสหภาพตามกฎหมายเท่านั้นไม่มีกิจกรรมใด ๆ ในด้านแรงงานสัมพันธ์

ปัญหาของกรรมกร นอกจากมีสหภาพแรงงานน้อยไม่เข้มแข็งแล้ว ผู้นำต่าง ๆ ยังแตกแยก โดยการแทรกแซงของนายจ้าง กลไกรัฐ และองค์การเงินทุนจากต่างประเทศอีกด้วย ปัจจุบันมีสภาองค์การลูกจ้างถึง 41 แห่ง สภาที่เคยมีบทบาท 2 แห่ง คือ สภาองค์การลูกจ้างสภา

แรงงานแห่งประเทศไทย ซึ่งมีคุณอาหมัก ขามเทศทองเป็นประธาน และสภาองค์การลูกจ้างสมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย ซึ่งมีคุณไพศาล รัชชยันนท์ เป็นประธาน ก็กำลังประสบกับความแตกแยกภายในอย่างหนักหน่วง

จากปัญหาค้างกล่าว ลูกจ้างส่วนหนึ่งจึงได้หนีไปรวมตัวกันในลักษณะพื้นที่ ปัจจุบันมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มย่านรังสิต ย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ และย่านพระประแดง เพื่อให้ความช่วยเหลือกัน แต่การรวมตัวไม่เข้มแข็งนัก จะมีก็เฉพาะย่านรังสิตที่พอจะช่วยเหลือกันได้อย่างเป็นจริง

(4) การปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ

สภาพเศรษฐกิจปัจจุบันยิ่งทำให้นายจ้างละเมิดกฎหมายมากยิ่งขึ้น เมื่อกรมการประสบกับปัญหา กลับไม่สามารถพึ่งพากลไกรัฐในการแก้ปัญหาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกในส่วนท้องถิ่น เช่น สำนักงานแรงงานประจำเขตต่าง ๆ ทำให้ต้องหันมาพึ่งศาลแรงงาน คดีแรงงานจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

สิ่งที่ลูกจ้างประสบเมื่อไปติดต่อเจ้าหน้าที่รัฐก็คือ เจ้าหน้าที่รัฐจำนวนหนึ่งจะมีทัศนคติว่าในสภาพที่เศรษฐกิจย่ำแย่ นายจ้างเป็นผู้ที่น่าเห็นใจ การปลดลูกจ้างออกเป็นสภาพที่จำต้องยอม ทั้ง ๆ ที่บางโรงงานได้กำไรมานับ 10 ปี พอขาดทุนเพียงปีเดียวก็เลิกจ้างลูกจ้างจำนวนมาก

บางแห่ง เช่น ย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้าแทรกแซงการเจรจาข้อพิพาทระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้าง โดยอ้างความมั่นคง กล่าวหาที่ปรึกษาลูกจ้างว่าเป็นคอมมิวนิสต์ บังคับให้ลูกจ้างยอมรับข้อเสนอของนายจ้าง

ตัวอย่างที่ร้ายแรงที่สุดก็คือ เมื่อกรมกรยื่นข้อเรียกร้อง เจ้าหน้าที่แรงงานกลับเกลี้ยกล่อมให้ลูกจ้างถอนชื่อจากการสนับสนุนข้อเรียกร้อง อันเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายโดยตรง

ข. ปัญหาด้านสิทธิเสรีภาพของประชาชน

แม้ว่าปัจจุบันเมื่อเทียบกับระยะหลัง 6 ตุลาคม 2519 สถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยจะได้พัฒนาขึ้นเป็น อย่างมากแต่เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้โดยองค์การสหประชาชาติแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าสิทธิมนุษยชนในเมืองไทยต้องได้รับการปกป้องและส่งเสริมอีกมาก

1) สิทธิทางการเมือง

- *การมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน* กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 ที่ใช้อยู่ปัจจุบันได้กำหนดรูปการปกครองประเทศไทยในลักษณะที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” กล่าวคือวุฒิสมาชิกที่มาจาก การแต่งตั้งส่วนใหญ่ประกอบด้วยข้าราชการทหาร ตำรวจและกลุ่มนักธุรกิจยังคงมีอำนาจในการกำหนดรัฐบาล นโยบายและการควบคุมทางการเงิน ประธานวุฒิสภายังคงดำรงตำแหน่งประธานรัฐสภาในขณะที่ประธานสภาผู้แทนราษฎร ที่มาจากการเลือกตั้ง มีฐานะเป็นเพียงรองประธานรัฐสภาเท่านั้น

ในก้านพรรคการเมือง กฎหมายรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติพรรค การเลือกตั้ง ได้กำหนดไว้ว่าในการเลือกตั้งทั่วไป พรรคการเมืองจะต้องส่งผู้สมัครไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง ยังผลให้เวทีรัฐสภาเป็นเพียงการช่วงชิงอำนาจของกลุ่มผู้มีเงินทุนเท่านั้น พรรคการเมืองเล็ก ๆ ของประชาชนจะต้องถูกยุบเลิกไปในที่สุด

- *เสรีภาพทางความคิดทางการเมือง* แม้รัฐบาลประกาศใช้นโยบาย 66/2523 ที่มุ่งจะส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย แต่ในความเป็นจริงยังคงมีพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 ที่มุ่งจำกัดสิทธิเสรีภาพทางความคิดของประชาชน มีประกาศคณะปฏิวัติประกาศคณะปฏิรูปที่เป็นมรดกของรัฐบาลเผด็จการในอดีตบังคับใช้อยู่มากกว่า 400 ฉบับ ในจำนวนนั้น คือ ประกาศคณะปฏิรูปที่กำหนดให้นำคดีทางการเมืองได้แก่คดีคอมมิวนิสต์ขึ้นพิจารณาในศาลทหารสังกัดกระทรวงกลาโหม และคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพขึ้นพิจารณาในศาลทหาร (ศาลอาญาที่ทำหน้าที่เป็นศาลทหาร)

ปัจจุบันมีผู้ต้องหาและนักโทษที่ถูกดำเนินคดีทางความคิดในข้อหาคอมมิวนิสต์และหมิ่นพระบรมเดชานุภาพมากกว่า 25 คน

- *เสรีภาพด้านข่าวสาร* แม้ว่าในทางปฏิบัตินิติรัฐบาลจะได้เปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ข่าวสารและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ แต่ในด้านกฎหมายแล้วยังคงมีประกาศคณะปฏิรูป ๖ ฉบับที่ 42 ที่จำกัดหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนอยู่ สถานีโทรทัศน์และวิทยุอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลอย่างใกล้ชิด

รัฐบาลได้ใช้มาตรการที่กำหนดไว้ใน ประ. 42 กำราบหรือปราบหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ

- การปกครองท้องถิ่น ปัญหาที่ดินสาธารณะของชุมชนถูกแย่งยึดโดยผู้มีอิทธิพล บ้าไม่ถูกทำลายกระทั่งกรณีที่ดินที่รัฐบาลส่วนกลางได้อนุญาตให้จัดตั้งโรงงานแทนทาลัมที่ภูเก็ตจนลงเอย ด้วยความรุนแรงที่นำเครื่อสกลนั้น สาเหตุที่สำคัญก็คือประชาชนไม่มีอำนาจในการปกครองท้องถิ่น ของตนเองทำให้รัฐบาลส่วนกลาง อิทธิพลจากภายนอกเข้าไปยุ่งย่ามและซุกคั่นทรัพยากรโดย ปราศจากความยินยอมพร้อมใจของชุมชน

ปัจจุบันการปกครองท้องถิ่นมีเพียงรูปแบบของสภาตำบล เทศบาล สุขาภิบาลและเมือง แต่รัฐบาลท้องถิ่นก็ไม่มีอำนาจที่จะจัดการบริหารท้องถิ่นของตนได้อย่างเพียงพอ

กระแสเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับการปฏิบัติอย่างรุนแรงจากรัฐบาลและข้าราชการประจำ

เมื่อสิทธิทางการเมืองอันจำกัดได้ว่าเป็นทั้งจุดมุ่งหมายและวิธีการในการแก้ปัญหาทั้งปวง ยังไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่เช่นนี้แล้ว ก็เป็นที่แน่นอนว่าสิทธิในก้านอื่น ๆ ย่อมต้องถอยลง ไปอีกมาก

2) สิทธิในร่างกาย

- ปัญหาสวัสดิภาพของประชาชน ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธศาสนา แต่ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีสถิติอาชญากรรมคดีอยู่ในอันดับต้น ๆ ของโลก

ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นชั่วอยู่เป็นประจำในหน้าหนังสือพิมพ์นั้น นอกจากจะมี รากฐานมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจแล้วยังเกิดจากความไร้ประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ด้วย

- การซ้อมผู้ต้องหา สถิติการซ้อมผู้ต้องหาโดยตำรวจมิได้ลดลงเลย ในปี 2524 ที่รวบรวมได้มี 8 คดี ผู้ต้องหาถูกซ้อม 10 คน เสียชีวิต 3 คน ในปี 2526 ถูกซ้อม 25 คดี ผู้ ท้องหา 32 คน เสียชีวิต 5 คน

นี่เป็นตัวเลขที่เป็นข่าว เชื่อกันว่ายังมีอีกกว่าร้อยละ 100 ที่ไม่เป็นข่าว

3) สิทธิทางเศรษฐกิจ

จนถึงบัดนี้กรรมกรและชาวนายังได้ชื่อว่าเป็นประชากรที่ยากจนที่สุดของประเทศ ที่น่า ตกใจก็คือคนเหล่านี้มีมากกว่าร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด

– การว่างงาน ในปี 2528 มีสถิติคนว่างงานอย่างเบ็ดเสร็จถึง 1.7 ล้านคน ในจำนวนนั้นผู้ที่มีการศึกษาว่างงานมากขึ้นทุกปี

ช่วง 7 เดือนแรกของปี 2528 มีการปลดลูกจ้างถึง 20,000 คน ปัญหาการว่างงานส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบายทางเศรษฐกิจที่มีผิดพลาด อีกส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบายกีดกันของประเทศอุตสาหกรรม

– การใช้แรงงานเด็ก มีเด็กอยู่ในตลาดแรงงานถึง 10.7 ล้านคน เป็นจำนวนร้อยละ 49.4 ของกำลังแรงงานทั้งหมด ในจำนวนนี้มีถึงร้อยละ 84.9 ที่ทำงานตั้งแต่อายุต่ำกว่า 15 ปี

– มาตรฐานการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎหมายแรงงานโดยเฉพาะประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องการคุ้มครองแรงงานนั้น กล่าวได้ว่าเกือบทุกโรงงานได้ละเมิดหรือหลีกเลี่ยงโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานขนาดกลางและขนาดเล็ก

ปี 2528 มีการร้องทุกข์เกี่ยวกับการละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานถึง 11,910 คน และสถานประกอบการที่กระทำผิดกฎหมายร้อยละ 61.6

การคุ้มครองแรงงานโดยประกาศอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 70 บาทในปัจจุบันแค่เพียงพอสำหรับการยังชีพบุคคล 1 คนเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นก็มีสถานประกอบการกว่าร้อยละ 60 ที่จ่ายค่าจ้างต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ ผลก็คือกรรมกรจะต้องโหมการใช้กำลังแรงงานของตนเองโดยการทำงานล่วงเวลา เพื่อที่จะได้เงินค่าจ้างให้เพียงพอกับรายจ่ายของครอบครัว

– เกษตรกร ปัญหาหนักหน่วงที่เกษตรกรประสบอยู่ก็คือ

(1) ปัญหาหนี้สิน กล่าวได้ว่าเกือบทุกครอบครัวจะเป็นหนี้ ไม่จากสถาบันทางการเงินก็จากนายทุนเงินกู้ในท้องถิ่น

(2) ปัญหาที่ทำกิน เกษตรกรกว่าร้อยละ 54 ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินทั้ง ๆ ที่ที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการผลิตของเกษตรกร

(3) ปัญหาราคาพืชผล ปีนี้เป็นปีที่ราคาข้าวตกต่ำมากที่สุดในรอบ 10 ปี เกษตรกรขายข้าวได้ถูกกว่าเมื่อ 10 ปีก่อน ทั้ง ๆ ที่สินค้าอุปโภค บริโภคต่าง ๆ ถีบตัวขึ้นหลายเท่าตัว

สาเหตุที่สำคัญนอกจากจะเกิดจากระบบการผูกขาดกักตุนของพ่อค้าคนกลางแล้วยังเกิดจากนโยบายกีดกันทางการค้าของประเทศอุตสาหกรรม เช่น กรณีฟาร์มเอคท์ เป็นต้น

- *อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ* ในภาวะที่ประชาชนกำลังประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ กลับมีบุคคลบางกลุ่มได้ฉวยโอกาสซ้ำเติมโดยการประกอบอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การฉ้อโกง ล้อหลวง เช่น กรณีแชร์น้ำมัน กรณีเทลอลวงคนไปทำงานในต่างประเทศ หรือในประเทศ การหลอกลวงฉ้อโกงขายสินค้า และห่วยไต้ดิน เป็นต้น

4) ปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนต่างๆ ยังเกิดขึ้นกับเด็ก ผู้หญิง และผู้ที่ตกอยู่ในภาวะที่อ่อนแอกว่าในสังคม

สภาพเหล่านี้เกิดจากความยากจนทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางวัฒนธรรมและสังคม การขาดนโยบายในการแก้ไขและการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพของรัฐบาล

ค. การพัฒนาทางการเมือง

จากภาพสะท้อนทางค่านิยมของกรรมกร และสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น จะเห็นได้ว่าปัญหาเหล่านี้มิใช่เกิดขึ้นโดยมีลักษณะเฉพาะส่วนแต่อย่างใด มันได้สะท้อนให้เห็นว่าโดยแท้ที่จริงแล้วเกิดจากโครงสร้างทางสังคมและนโยบายการพัฒนาที่ผิดพลาด กล่าวคือ

1. ปัญหาของกรรมกรได้สะท้อนให้เห็นว่าเกิดจากแนวทางการพัฒนาที่สร้างปัญหาให้เศรษฐกิจของชาติไม่เป็นอิสระ ต้องไปขึ้นต่อเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยม ดังนั้นในช่วงภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจช่วงหนึ่ง ๆ ประเทศของเราจึงต้องแบกภาระที่ประเทศทุนนิยมผลักให้ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีเหลือใช้ ราคาสินค้าที่ตกต่ำ ฯลฯ

ผู้คนที่ต้องแบกภาระมากที่สุด คือ กรรมกร เกษตรกรและคนยากจนในเมืองซึ่งไม่มีหนทางที่จะผลักภาระไปให้คนอื่นคือ เนื่องจากเป็นคนชั้นต่ำที่สุดในสังคม

2. นโยบายที่ผิดพลาดในการพัฒนาประเทศถูกกำหนดโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เนื่องจากประเทศยังไม่เป็นประชาธิปไตย ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการปกครองอย่างแท้จริง

ปัจจุบันกลุ่มที่มีอิทธิพลที่สุด คือ กลุ่มอนุรักษนิยม ทหาร และนักธุรกิจเจ้าของทุนขนาดใหญ่

รัฐบาลได้ประกาศใช้นโยบาย 66/2523 65/2525 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประชาธิปไตย แต่ละระยะ 3-4 ปีมานี้ นโยบายนั้นนอกจากมีผลในการขยายเสรีภาพส่วนบุคคลในทางปฏิบัติ (ทางนิติบัญญัติกฎหมายที่รื้อถอนสิทธิเสรีภาพยังไม่ถูกยกเลิก) และการมีส่วนร่วมอย่างผิวดินในการเลือกตั้งเท่านั้น สำหรับองค์การประชาชนต่างๆ มิได้เกิดขึ้นและพัฒนาอย่างเข้มแข็งขึ้นเลย บางองค์กรกลับอ่อนแอลง เช่น ขบวนการแรงงาน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากฝ่ายรัฐบาลยังคงหวาดระแวงว่าองค์การประชาชนต่างๆ จะกลายเป็นเครื่องมือของ พคท. ที่รัฐบาลยังคงถือเป็นศัตรูหมายเลข 1 อยู่ ดังจะเห็นได้จากในนโยบาย 66/2523 ก็ได้กล่าวถึงนโยบายของรัฐที่จะเข้าไปควบคุมองค์การประชาชนต่างๆ ให้ *ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง*

สิ่งที่รัฐบาลควรจะทำนึ่งให้มากก็คือ

1. ควรจะปล่อยให้้องค์การประชาชนดำเนินการไปโดยอิสระ และพัฒนาเข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งนอกจากประชาชนจะสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตน เช่น ปัญหาบ้านแรงงาน ปัญหาด้านสิทธิเสรีภาพอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ในที่สุด จะยังมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศให้ถูกต้องยิ่งขึ้นด้วย

2. สร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เช่น ยกเลิกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปตามครรลองของกฎหมายอย่างเคร่งครัด อย่างไม่มีการข้อยกเว้น ข้อเรียกร้องที่เสนอต่อรัฐคงยากที่จะปฏิบัติให้เป็นจริงได้ ดังนั้นสำหรับประชาชนเองควรจะต้องพิจารณาว่าจะทำอะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การต่าง ๆ เช่น องค์การพัฒนาเอกชน (อพช.) พรรคการเมืองต่าง ๆ น่าจะมีบทบาทในการผลักดันในการพัฒนาองค์การประชาชนต่าง ๆ ขึ้นมาได้ ไม่ว่าจะทำพรรคการเมืองให้เป็นแบบพรรคมวลชน จัดตั้งสาขาที่สามารถมีบทบาทในการร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น การสนับสนุนให้มีกลุ่มเกษตรกร กลุ่มกรรมกรและเสริมความเข้มแข็งด้วยวิธีการต่าง ๆ

การร่วมมือร่วมใจกันน่าจะนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์การประชาชน ซึ่งจะมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ในที่สุด

ทิศทางการพัฒนาคนจนเมือง

สมพงษ์ พัดปุย

ตามแนวทางการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน เมืองกำลังเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ มีถนนหนทางมีสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ การพัฒนาของภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม การเงินเป็นไปอย่างรวดเร็ว กลไกของรัฐและระบบราชการได้รับการปรับปรุงเพื่ออำนวยความสะดวกของการขยายตัวของเมืองในแนวตั้งกล่าว ซึ่งถือกันว่าเป็นวิวัฒนาการความเจริญของเมือง สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลทำให้วิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเมืองพัฒนาการไปเป็นแบบ “ทุนนิยม” มากขึ้นด้วย

แต่พัฒนาการของเมืองดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดช่องว่างขึ้นระหว่างคนยากจนในเมืองกับคนชั้นกลางและผู้มีกำลัง ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวมองเห็นได้ชัดเจนในด้านคุณภาพชีวิต ด้านการเมือง-เศรษฐกิจ-สังคม ในแง่ที่อยู่อาศัยก็ได้เกิดความแตกต่างเหลื่อมล้ำที่มองเห็นได้ชัดเจนด้วยเช่นกัน

คนจนเมือง อันเป็นกลุ่มคนชั้นล่างของเมืองที่มีลักษณะร่วมกันหลายอย่าง เป็นเอกลักษณ์ในวิถีชีวิตและการทำมาหากิน คนจนเมืองโดยทั่วไปมีอาชีพรับจ้างใช้แรงงานทั่วไป อาชีพมักไม่แน่นอน หรือไม่ก็ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ตามตลาดตามถนนหนทาง ในแง่ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่อยู่ในสลัม หรือห้องเช่าราคาถูก มักไม่ได้รับบริการและสวัสดิการของรัฐ และขาดโอกาสทางสังคม เนื่องจากไม่มีใบเกิด ไม่มีบัตรประชาชน ไม่มีทะเบียนบ้าน ซึ่งลักษณะเหล่านี้เป็นปัญหาสังคมที่ต่างออกไปจากชนบท คนจนเมืองมีชีวิตเกี่ยวข้องกับการผิดกฎหมายมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่อยู่อาศัย และการทำมาหากิน คนจนเมืองเหล่านี้แก้ปัญหาโดยการปรับตัวเองและพึ่งพาอาศัยกัน อีกทางหนึ่งก็คือการรวมกันเพื่อขอร้อง เรียกร้องต่อรัฐ เช่น ขนน้ำประปา ขอสะพานทางเดิน ขอโรงเรียน แต่การขอความช่วยเหลือจากภายนอกมิใช่เรื่องง่าย เนื่องจากความไม่เข้าใจของสังคมภายนอกและเนื่องมาจากข้อจำกัดทางกฎหมาย

แต่เนื่องจากการบีบบังคับของปัญหาคนเหล่านี้ก็พยายามต่อไปอย่างไม่ย่อท้อ มีการรวมกลุ่มกันใช้ทุกเงื่อนไขและโอกาสที่จะผลักดันให้มีการแก้ปัญหาไปที่ละเรื่องสองเรื่อง และสังคมภายนอกได้รับรู้เรื่องของพวกเขามากยิ่งขึ้น คนจนเมืองกลุ่มใหญ่และมีความเป็นกลุ่มเป็นก้อนมากที่สุดคือชาวสลัม รองลงมาได้แก่ กลุ่มแม่ค้า

บทบาทของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

อันที่จริงปัญหาคนจนเมืองเป็นปัญหา “ใกล้ตัว” ที่รัฐบาลมักมองข้ามไป หรือแม้จะรับรู้และพยายามแก้ไข แต่ก็ยังไม่เห็นความคืบหน้าเท่าที่ควร ความสำเร็จส่วนใหญ่เป็นเพียงการพัฒนาทางวัตถุ และการบริการสาธารณะ

ปัจจุบันการพัฒนาแนวเก่า (ที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุ เป็นการสั่งการจากเบื้องบนหรือหยิบยื่นให้จากภายนอก) กำลังถึงจุดติดตันทั้งภาครัฐและเอกชน กล่าวคือยิ่งให้เท่าไรก็ยังไม่รู้จักพอ ผู้ให้ ผู้ปกครองกำลังจะรู้สึกว่าการบ้านชกจะหิวแห้งและไม่ค่อยเชื่อฟังไม่ช่วยก็ได้ ช่วยไปก็ไม่รู้จักหมายและความสิ้นสุดอยู่ที่ไหน

ในสภาพที่ยังพัฒนา ประเทศยังเป็นหนี้ บรรยากาศสังคมได้บีบบังคับให้คนต่างๆ หาทงออกเพราะทุกคนกลัวความจน คนรวยก็นำเงินออกนอกประเทศ คนชั้นกลางก็ไม่ยอมใช้เงิน บ้านเมืองขยายออกไป และถูกควบคุมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น ปัญหาความแตกแยกทางสังคม ปัญหาไม่มีงานทำ ปัญหาถูกไล่ที่ บีบบังคับคนจนเข้ามา คนเมืองเหล่านี้ก็จะเริ่มตั้งกลุ่ม เริ่มชุมนุมเกิดการเรียกร้องเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา แต่รัฐในสถานะผู้ปกครองกลับชะลอ/ระงับ การรวมตัวของประชาชนด้วยกลัวว่าจะกระทบกับความสงบเรียบร้อยและความมั่นคง แต่ขณะเดียวกันก็ยังไม่เห็นแผนแก้ปัญหาอย่างรอบคอบที่เป็นระยะยาว ทั้งนี้เพราะขาดความเข้าใจ ยังไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของคนจนเมือง และสำหรับเจ้าหน้าที่บางส่วนก็ยังมีอคติกับคนยากจนด้วย

ฝ่ายเอกชน (NGO) เองแม้จะมีเจตนาที่ดีปรารถนาดีและเข้าใจชาวบ้านมากกว่าภาครัฐ และมีจุดยืนใกล้กับชาวบ้านมากกว่า แต่ก็ยังไม่ชัดเจนถึงพัฒนาการของปัญหา และยังคงไม่ออกถึงกระบวนการพัฒนาทั้งหมด องค์กรเอกชนบางหน่วยก็วางแผนต่างๆ ให้ชาวบ้านเสร็จแล้วลงไปทำให้เป็นชุกแต่ก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากชาวบ้านไม่ยอมรับเพราะไม่สอกล้อ บางหน่วยงานก็ไม่คิด

มาก ทำกิจกรรมไปเรื่อย ๆ และปรับอยู่ตลอดเวลา ขบวนการของ NGO ไม่มีทางที่จะเป็นขบวนการเดียวกับชาวบ้าน บทบาทของ NGO ก็คือบทบาทสนับสนุน ความสำเร็จอยู่ที่ว่าจะสนับสนุนชาวบ้านได้เต็มที่และเหมาะสมหรือไม่เท่านั้น ข้อจำกัดของ NGO ยังอยู่ที่การปรับปรุงขบวนการของตนเอง การปรับทิศทางให้สอดคล้องกับสังคม และปัญหาการเงินซึ่งส่วนใหญ่ยังพึ่งต่างประเทศ

อุปสรรคของการพัฒนา

1. ระบบสังคม อันมีโครงสร้างทางความคิดและวัฒนธรรมที่ครอบงำไม่อำนวยความสะดวกการพัฒนาของคนจน การสั่งการจากบนลงล่าง ระบบอุปถัมภ์ และโครงสร้างการพึ่งพาเป็นทอด ๆ นับแต่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนถึงส่วนกลาง แม้ NGO เองก็พึ่งพาทุนแอบอิงความคิดจากภายนอกประเทศ ระบบอุปถัมภ์ก็ในแง่ที่มีการช่วยเหลือกัน แต่เป็นการช่วยเหลือที่อยู่ในความควบคุม ไม่อำนวยความสะดวกเติบโตและเป็นอิสระของผู้รับความช่วยเหลือ

2. วิธีการทำงานพัฒนาแบบแยกส่วน คือ *แยกพัฒนา* พ่อ พัฒนาแม่ พัฒนาลูก แต่ไม่พัฒนาทั้งครอบครัว หรือพัฒนาทั้งครอบครัวแต่ไม่ประสานกับชุมชน ถ้ามองในแง่กิจกรรมก็มีการพัฒนาฝีมือ พัฒนาปาก พัฒนาท้อง พัฒนาสมอง แต่ไม่ได้มุ่งเป้าไปสู่การ *พัฒนาคน* ยิ่งพัฒนาไปผู้รับการพัฒนาก็ไม่เป็นอิสระมากขึ้นเมื่อ “ภายนอก” หยุด “การพัฒนา” ชาวบ้านก็พึ่งตัวเองไม่ได้

3. ไม่ได้เอา “คน” เป็น “เป้าหมาย” ของการพัฒนา ถ้าเป็นภาครัฐเป้าหมายหลักก็พัฒนาเพื่อ “ความมั่นคง (ของรัฐ)” ถ้าเป็นภาคเอกชนกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่เพื่อให้ “โครงการ” บรรลุ เพื่อให้หน่วยงานเติบโตและอยู่ไปได้นาน ๆ “งาน” กลับมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนา แทนที่จะมุ่งเป้าไปที่คน เมื่อคนกลายเป็น *ตัวประกอบ* ของการพัฒนา คนก็จะไม่ก้าวหน้าขึ้นอย่างที่ควรจะเป็น งานเกี่ยวเกิดขึ้น เกี่ยวหมดไป งานมีทั้งสอดคล้องและไม่สอดคล้อง คนถูกคัดแปลงและจำต้องปรับตัวให้เข้ากับงานและสภาพแวดล้อม

การไม่เอา *คน* เป็นเป้าหมาย เป็นการพัฒนาที่ผิดทาง ผลก็คือจะแก้ปัญหาอย่างไม่มี
วันสิ้นสุด

ข้อเสนอแนะแนวทาง

ต้องยอมรับความจริงเบื้องต้นก่อนว่า เมืองใหญ่ ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ ต้องมีคนจนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากนั้นจะต้องคิดว่า เราจะเอาใจใส่ช่วยเหลือเขาแก้ปัญหาอย่างไร ไม่ใช่ไม่ใส่ใจ หรือแก้แบบผลกับปัญหาไปที่อื่น เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อย ๆ ไม่กระทบที่ตอของปัญหา

การช่วยที่ผ่าน ๆ มา คือ การสงเคราะห์ การสงเคราะห์เป็นสิ่งจำเป็นในขอบเขตจำกัดระดับหนึ่ง แต่ปัจจุบันต้องเร่งทำในแง่พัฒนาเพิ่มมากขึ้น ต้องสร้างความหวัง ให้เงื่อนไข ให้โอกาส เพื่อให้ชาวบ้านคนยากจนมีกำลังใจในการแก้ปัญหาของตนเอง วิธีการพัฒนาคนทำได้โดยการสร้างกระบวนการกลุ่ม อุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งของการสร้างกลุ่มก็คือ เมื่อมีกลุ่มเกิดขึ้น มักจะถูกมองว่ามีเบื้องหลัง มีการสนับสนุนให้ทำผิดกฎหมายบ้างต่าง ๆ นา ๆ ซึ่งที่จริงการยอมให้มีการรวมกลุ่ม ให้ชาวบ้านได้พูดถึงปัญหาตนเองจะเป็นช่องทางไปสู่การแก้ปัญหาได้ ในสังคมมีกลุ่มชนที่ซัดแย้งกัน จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติก็ต้องให้มีการเจรจากัน สร้างให้เกิดคุณภาพการต่อรอง

ในแง่เศรษฐกิจแม้การพยายามแก้ปัญหาจะค่อนข้างล้มเหลว เนื่องจากสาเหตุสามประการ คือ การจัดการ ความพร้อมของชาวบ้าน และการถูกระบบทุนนิยมบีบคั้น แต่ก็เป็นสิ่งที่น่าทำโดยเน้นในส่วนที่ก่อให้เกิดองค์กรทางเศรษฐกิจที่มาจากกลุ่มคนจนด้วยตนเอง เช่น เป็นกลุ่มแรงงาน พ่อค้า แม่ค้า กลุ่มผู้บริโภค การสร้างกลุ่มจะทำให้เกิดการต่อรองและดำรงดุลการผูกขาดด้วย

ในแง่บริการของรัฐ รัฐควรปฏิบัติต่อคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน โดยคำนึงถึงผู้ด้อยโอกาสเป็นหลักสำคัญ ที่ผ่านมา ผลแห่งกระบวนการพัฒนาของรัฐ (ซึ่งส่วนมากก็เป็นบริการด้านวัตถุ) มักจะไม่ตกแก่ผู้ที่ยากจนหรือเสียเปรียบจริงๆ แต่กลับส่งผลดีแก่กลุ่มบุคคลที่พอมีโอกาสอยู่แล้ว (อันนี้เป็นทั้งในเมืองและชนบท)

การพัฒนาจะเกิดขึ้นจริงต้องมีการรวมตัวกันของชาวบ้านเป็นฐาน ภายนอกจะมีส่วนสนับสนุนโดยพยายามให้ความรู้และสร้างสำนึกแก่กลุ่มของชาวบ้าน ให้กลุ่มที่เกิดขึ้นนี้มีการรวมในการแก้ปัญหาต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญมิใช่ให้ติดอยู่กับปัญหาเฉพาะหน้า แต่ให้เข้าใจถึงที่ตอของปัญหาและมีกระบวนการแก้ปัญหาในระยะยาว

การพัฒนาควรเป็นแบบผสมผสานและต่อเนื่อง ประชาชนต้องเป็นผู้ผลักดันและกำหนดเนื้อหา ผลสำเร็จของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาคนและกระบวนการ ดังนั้นอย่างน้อยที่สุดในชีวิตคนหนึ่งย่อมเห็นความเปลี่ยนแปลง NGO จะช่วยได้ด้วยการปฏิบัติการทางสังคม คือ ธารงศ์เผยแพร่ปัญหา ให้ความรู้ที่ถูกต้อง ดังนั้น ถ้ามีความตั้งใจและร่วมมือกันทุกฝ่าย แม้แผนต่าง ๆ ที่กำหนดโดยคณะบุคคลหนึ่ง ๆ จะยังไม่เหมาะสม แต่เมื่อมีการผลักดันมาก ๆ เข้าย่อมต้องเปลี่ยนทิศทางตามเสียงเรียกร้องของประชาชนได้

ทางเลือกของกลยุทธ์พัฒนาชนบท - บทเรียนจากประสบการณ์ชาวบ้าน -

สุริชัย หวันแก้ว

นำเรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนห้าปีที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับสูง อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ทั่วไปว่าการขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปอย่างขาดความสมดุลอย่างมาก จนกระทั่ง ก่อให้เกิดปัญหาการแผ่ขยายของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในระหว่างประชาชนชั้นชนต่าง ๆ และระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ สภาพการณ์แห่งปัญหาดังกล่าวนี้ ได้เป็นที่ตระหนักกันมากขึ้น

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมห้าปีที่ผ่านมา หากพิจารณาในแง่ของกระบวนการการพัฒนา อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า ประการแรกเป็นการสร้างความเจริญเติบโตแบบความทันสมัยโดยอาศัยกลยุทธ์การพัฒนาแบบขาดความสมดุล ประการที่สอง ระบบราชการส่วนกลางมีบทบาทนำด้วยความร่วมมือจากภาครัฐกิจเอกชน โดยไม่มีช่องทางอันชอบธรรมเพื่อการมีส่วนร่วมของภาคนอกระบบราชการ เช่น องค์กรภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัคร สมาคม ฯลฯ อีกทั้งไม่ให้ความเป็นอิสระแก่ส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชนต่าง ๆ กระบวนการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวอาจสรุปด้วยวลีหนึ่งที่ว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” แม้ชนบทและเมืองจะได้รับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาบ้าง แต่ก็ปรากฏว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และภาวะความทันสมัยโดยส่วนรวมของประเทศก็หาได้เป็นผลดีต่อชนบทและเมืองในส่วนภูมิภาคเสมอไปไม่

---

* บทความนี้ได้อาศัยคัดลอกบางส่วนมาจาก รายงานวิจัยเรื่อง “บทเรียนเชิงกลยุทธ์การพัฒนา” ของผู้เขียนในโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษากับการมีงานทำ ภายใต้การประสานงานของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2528) โดยมี ดร. อภิชัย พันธุเสน เป็นหัวหน้าโครงการ

ปัญหาการว่างงานอันเป็นภาวะวิกฤติในปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความล้มเหลวของกลยุทธ์การพัฒนาในระดับมหภาค ซึ่งละเลยไม่ให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานของประชากรโดยเฉพาะในภาคเกษตรและชนบท ยิ่งกว่านั้น กลยุทธ์การพัฒนาที่มุ่งแต่ความเจริญและการขยายตัวทางเศรษฐกิจกลับส่งผลลัพธ์ซึ่งไม่ได้คาดหมาย ทำให้พื้นฐานการครองชีพแบบพึ่งตนเองของประชาชนส่วนใหญ่ถูกทำลาย สถานะการพัฒนาที่เกิดขึ้นก็คือ ขณะที่เมืองและภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่ยังไม่อาจดูดซับแรงงานได้เท่าไรนัก ชนบทและภาคเกษตรกลับไม่สามารถเป็นแหล่งการประกอบอาชีพที่มั่นคงสำหรับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศได้ต่อไป ภาวะการว่างงานจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และคงจะดำรงอยู่อย่างเรื้อรังต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้ การแสวงหาทางออกของปัญหาการว่างงานจะมีความหมายก็ต่อเมื่อพิจารณาเกี่ยวโยง ไปถึงการพัฒนาชนบท และเศรษฐกิจภาคเกษตรรูปแบบก้าวหน้าเท่านั้น สำหรับบทความนี้จะเน้นหนักการพิจารณาแนวทางแก้ปัญหาการว่างงานโดยถือความสำคัญอยู่ที่การมุ่งพัฒนาชนบทให้น่าอยู่ และเป็นแหล่งประกอบอาชีพที่มั่นคงเป็นวัตถุประสงค์หลัก

ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาคือชนบท

แม้ว่าเท่าที่ผ่านมาใน ท้องที่ชนบท จำนวนมาก จะมีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง เขื่อน และไฟฟ้าก็ตาม แต่หากเราพิจารณาชีวิตชุมชนทางค้ำนครชุกิจและสังคม ก็ย่อมเห็นแนวโน้มหลายประการอันเป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เท่าที่ผ่านมา แนวโน้มอันเป็นค้ำเหตุของปัญหาทั้งกล่าวในชนบทได้แก่

1. การส่งเสริมการผลิตเพื่อตลาดและการส่ง ออกต่างประเทศในกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย โดยองค์กรภายนอกชุมชนซึ่งถือกันว่ามีความรู้สูงกว่า ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทในลักษณะที่ลดขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนลง และสันคลอนหลักประกันความมั่นคงในการประกอบอาชีพของชาวชนบทเป็นอันมาก
2. ส่งเสริมค้ำนิยมและวัฒนธรรมบริโภคนิยมแบบชาวเมืองโดยผ่านการโฆษณาทางสื่อต่าง ๆ จนมีผลกระทบต่อชน *ความภูมิใจในคุณค่าแห่งวัฒนธรรมพื้นบ้าน* หันจากค้ำนิยมการแบ่งปัน ไปสู่การต่อสู้แย่งชิงกันมากขึ้นทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

3. เสริมช่องว่างระหว่างผู้มีฐานะมีอำนาจกับพวกไม่มีให้กว้างออกไปอีก ทั้งนี้เพราะโครงการพัฒนาจำนวนมากถูกกำหนดขึ้น หรือดำเนินไปโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางสังคมภายในชุมชน

4. ชุมชนชนบทในฐานะที่เป็นแหล่งประกอบอาชีพที่มั่นคงถูกสันคลอน จนไม่อาจเป็นแหล่งที่มีอาชีพอันมั่นคงได้ก็อีกต่อไป ชาวบ้านจำนวนมากต้องหางานออกต่าง ๆ นา ๆ และจำนวนมากต้องละทิ้งไร่นา ขบวนการหนี้ความจนและความอดอยากปรากฏในหลายลักษณะ เช่น แรงงานอพยพทั้งในและต่างประเทศ และปัญหาแรงงานเด็ก

5. ผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ เช่น น้ำไม่ถูกทำลายมากมายจนส่งผลสืบเนื่องต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร ทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และน้ำท่วมอย่างฉับพลัน การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชมากเกินไปในนาทำให้ปลาในนาตาย แหล่งโปรตีนของชาวบ้านหดหายไป คำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ปัจจุบันกลายเป็น “ในน้ำมียา ในนามีหนู”

สาเหตุของความล้มเหลวอยู่ที่กลยุทธการพัฒนา

การที่การพัฒนาชนบทประสบความล้มเหลวอาจสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุ อันได้แก่ ประการแรก สาเหตุอันเกี่ยวกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองนี้ หมายถึง ชนบทและภาคเกษตรตกเป็นผู้เสียเปรียบในด้านการตลาด การเงิน และการศักดิ์สินใจ ประกอบกับการบริหารสังคมและกระบวนการพัฒนายังถูกกำหนดจากสังคมเมืองภายนอกด้วย

ประการที่สอง ได้แก่ สาเหตุในค้ำนกลยุทธการพัฒนา หมายถึง การเลือกกำหนดเป้าหมาย ลำดับขั้นและแนวทางดำเนินการพัฒนาชนบทกลายเป็นตัวสาเหตุปัญหาเสียเอง เท่าที่ผ่านมา ชนบทถูกมองว่าเป็นแหล่งผลิตสินค้าและอาหารเพื่อสนองเมืองและส่งออกตลาดโลก จึงทำให้ชนบทเร่งผลิตและขยายความเจริญเติบโตของโครงสร้างพื้นฐานเข้าไปตามทีภายนอกต้องการ แทนไม่มีนักวางแผนหรือผู้มีอำนาจศักดิ์สินใจที่จะพิจารณาชนบทในฐานะเป็นถิ่นฐานของหน่วยสังคมที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ตลอด 20 ปีที่ผ่านมา การพัฒนาจึงหมายถึงการพัฒนาจากเบื้องบนหรือการพัฒนาจากภายนอกที่จะมากระเกณฑ์กำหนดให้ชนบทเป็นอย่างที่เมืองต้องการเพื่อรีดเอาผลประโยชน์จากชนบทให้ได้มากขึ้นเป็นสำคัญ สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

คือ ระบบการศึกษาได้มีส่วนเสริมความเป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งสองอย่างเต็มที่ การศึกษามีได้ คำหนึ่งถึงเป้าหมายการพัฒนาชีวิตชุมชนให้มีความสุข หากเน้นความสำเร็จในการแข่งขันและการ วิ่งเข้าหาวิถีชีวิตแบบเมือง ดังนั้น จึงไม่แปลกประหลาดอันใดที่ผลกระทบจากการพัฒนาต่อชุมชน ในชนบทจึงมิได้เป็นผลดีต่อชีวิตและการดำรงชีพในชนบทแต่อย่างใด

การแสวงหาทางออกโดยองค์กรชาวบ้านและองค์กรเอกชน

สภาพปัญหาอันสืบเนื่องมาจากความเจริญแบบทันสมัยแต่ไม่พัฒนา ได้ส่งผลกระทบต่อ ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งในเมืองและชนบทเป็นอันมาก บรรดาผู้ถูกกระทบ กระเทือนมากมักได้แก่กลุ่มผู้ที่คือยฐานะและกลุ่มที่มีชีวิตอยู่ในภาคที่มีความเจริญแบบไร้ความ สมดุล ซึ่งต่างก็พยายามหาทางออกและหาทางแก้ไขสภาพการณ์อันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ เราอาจ แยกเหล่ากลุ่มผู้ได้รับผลกระทบกระเทือนจากปัญหาเหล่านี้ได้เป็น

1. กลุ่มประชาชนพื้นฐาน หรือเหล่าผู้เผชิญกับปัญหาโดยตรง ตัวอย่างเช่น ชาวบ้าน ในหมู่บ้านที่ยากจนแร้นแค้น คนที่ไม่มืงานทำ ชาวสลัมในเมืองที่เผชิญกับปัญหา เป็นต้น กลุ่ม คนเหล่านี้ต่างก็พยายามหาทางออกในรูปของการแก้ไขปัญหามาแบบต่างๆ บ้างก็หาทางออกแบบ บังเจกบุคคล บ้างก็หาทางออกเป็นกลุ่มเป็นชุมชน บ้างก็อพยพพากันไปหางานต่างถิ่นหรือต่าง- ประเทศ บ้างก็ดำเนินโครงการพัฒนาถิ่นเศรษฐกิจ บ้างก็ดำเนินงานในแนวที่พยายามให้ชุมชน พึ่งตนเอง

2. กลุ่มชนชั้นกลางและกลุ่มอาชีพ ณ ที่นี้หมายถึง กลุ่มคนที่โดยฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมแล้วมิใช่ชั้นล่างสุดในสังคม และมีได้เผชิญปัญหาโดยตรง แต่หากเป็นเพราะความรับรู้ ความเข้าใจต่อสภาพความล้มเหลวจากการพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้คนเหล่านี้เห็นความสำคัญ ของการเข้าร่วมแก้ไขปัญหา ตัวอย่างเช่น ครู พระสงฆ์ องค์กรอาสาสมัคร องค์กรสงเคราะห์ และพัฒนา และองค์กรนอกระบบราชการต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นมากมายในช่วงที่ปัญหาการพัฒนา มี ปรากฏมากขึ้น องค์กรเหล่านี้มีบทบาทในการหาทางออกในการแก้ไขปัญหานั้นเนื่องมาจากการ พัฒนาที่ผิดทางดังกล่าว ทั้งในระดับจุลภาคอันได้แก่พื้นที่ต่างๆ ในชนบทและในเมือง และใน ระดับมหภาคอันได้แก่ ความพยายามในวงกว้างระดับภูมิภาคหรือในระดับชาติ

หากพิจารณาภาพรวมของการแสวงหาทางออกนอกระบบราชการ จะพบว่าในบรรดาองค์กรเอกชนต่าง ๆ ที่ทำงานพัฒนาชนบทและเมือง หรือเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงแก้ปัญหา อาจมีแนวความคิดและวิธีการหลากหลาย จากการติดตามรวบรวมและศึกษา เราอาจแบ่งออกเป็นองค์กรที่มีแนวสภาวะคือ เน้นการให้และการช่วยเหลืออันมีผู้ให้และผู้รับ ตามฐานะและบทบาทประเภทหนึ่ง และองค์กรที่มีแนวพัฒนา คือ เน้นการพัฒนาสังคมโดยส่งเสริมผู้ที่ค้อยโอกาสเพื่อสามารถรวมกลุ่มกันช่วยตัวเอง และแก้ปัญหาของตนได้อีกประเภทหนึ่ง ในงานศึกษาชั้นนี้ให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งยึดแนวคิดและแนวทางทำงานเชิงการพัฒนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะมีฐานคิดว่าประชาชนนั้นย่อมมีขีดความสามารถและมีการช่วยตัวเองอยู่แล้ว จึงควรสนใจส่งเสริมศักยภาพในการช่วยตัวเองของเขาเหล่านั้น

ปัจจุบัน งานพัฒนาชนบทที่ดำเนินการโดยหน่วยงานเอกชนมีจำนวนค่อนข้างมาก โดยทั่วไปจะมีการดำเนินงานอยู่ในบริเวณพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกของประเทศเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีแนววิธีปฏิบัติในการทำงานพัฒนาที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ดี การพัฒนาชนบทโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในแนวพัฒนาปัจจุบันมีทิศทางร่วมกัน คือ เน้นการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองและสามารถก่อตั้งองค์กรของชาวบ้านที่เป็นตัวแทนของชุมชนเองได้ โดยยอมรับวิธีการทำงานพัฒนาที่มีลักษณะผสมผสานกัน เช่น บางโครงการหรือบางหน่วยงานอาจจะเน้นที่การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชน บางโครงการอาจเน้นที่การศึกษาวิจัยชุมชนประสานกับการดำเนินโครงการพัฒนา บางโครงการอาจเน้นที่การฝึกอาชีพหรือการสร้างผู้นำ ในขณะที่บางโครงการอาจเน้นที่การฝึกอบรมเสริมความรู้หรือเน้นที่กลุ่มเป้าหมายที่เด็กและสตรีที่แตกต่างกัน เป็นต้น

ถึงแม้แต่ละหน่วยงานจะดำเนินกิจกรรมหรือเลือกกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่ปัจจุบันโดยส่วนใหญ่ดูเหมือนจะยอมรับร่วมกันว่า “เป้าหมายการพัฒนาชนบทที่น่าจะเป็นนั้น ควรเน้นที่การเพิ่มและพัฒนาศักยภาพและความสามารถของชุมชนเพื่อให้สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหของเขาได้ด้วยตัวของเขาเอง” เว้นแต่ปัญหาเรื่องวิธีการทำงานที่จะบรรลุเป้าหมายนี้เท่านั้นที่ยังไม่อาจสรุปได้ว่า ควรจะเป็นเช่นไร หรือวิธีการแบบใดจะเหมาะสมที่สุด ซึ่งการเลือกใช้วิธีการเพื่อจะให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวคงขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนเงื่อนไขและประสบการณ์ขององค์กรเอกชนแต่ละหน่วยงานเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณากรณีงานพัฒนาโดยประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนที่น่าสนใจต่าง ๆ แล้ว ก็อาจสรุปหลักเกณฑ์บางอย่างในกลยุทธ์การพัฒนาแนวใหม่ซึ่งถือกำเนิดมาจากปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้านเอง ได้ดังนี้คือ

1. เริ่มจากการสำนึกถึงเชิงวิพากษ์ต่อกระแสการพัฒนากระแสหลักที่ดำเนิน อยู่และการปฏิบัติการพัฒนาที่มีลักษณะทวนกระแสนั้นในระดับท้องถิ่น
2. การพัฒนาจากภายในชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยยึดเอาชุมชนเป็นฐาน และคำนึงถึงความริษนิกที่มีอยู่ในชนบทนั้นเป็นพื้นฐาน
3. ฟื้นฟูความภาคภูมิใจในคุณค่าพื้นบ้าน สร้างเสริมความผูกพันกับชีวิตชุมชนร่วมกัน
4. สร้างเสริมความมั่นคงในการครองชีพแก่ชาวบ้าน (สร้างงานและความมั่นคงในอาชีพและจิตใจ)
5. การมีส่วนร่วมกำหนดและตัดสินใจของชาวบ้านโดยยึดชาวบ้าน ผู้รู้ผู้อาวุโส ชาวบ้าน พระสงฆ์ ฯลฯ เป็นหลัก หน่วยงานเอกชนภายนอกและราชการไปร่วมและสนับสนุน

ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนกลยุทธ์พัฒนา

ปรากฏการณ์ของความเจริญในปัจจุบันของประเทศเรา คือ ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา กล่าวคือ เศรษฐกิจมีการขยายตัวแต่ก็ทวีการพึ่งพาต่างประเทศมากขึ้นในก้นต่าง ๆ ส่วนทางด้านสังคมนั้นแล้วยิ่ง “พัฒนา” ก็ยิ่งเกิดผลกระทบในเชิงความเหลื่อมล้ำระหว่างเมือง-ชนบท และระหว่างกลุ่มชนชนต่าง ๆ และในทางการเมืองก็มีการรวมศูนย์อำนาจต่าง ๆ อยู่ที่เมืองส่วนกลางโดยมิได้มีการกระจายอำนาจอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้เกิดภาวะการว่างงานในขอบเขตกว้างขวาง สาเหตุสำคัญที่สุดก็คือกลยุทธ์การพัฒนาระดับชาติซึ่งไม่เคยให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงในการครองชีพและการจ้างงานของชุมชนในชนบทเหล่านั้นเอง

เท่าที่ผ่านมา สิ่งที่เป็นความสนใจและถูกหยิบยกมาเสนอในหมู่นักพัฒนาและนักวางแผน ได้แก่ ตัวเลขของมูลภัณฑ์ประชาชาติ หรือค่าเฉลี่ยรายได้ประชาชาติ และอัตราของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยมิได้ให้ความสำคัญแก่การกระจายผลประโยชน์เหล่านี้ แก่กลุ่มคนผู้ด้อยโอกาส ด้อยฐานะในท่ามกลางความเจริญที่ทันสมัยแต่อย่างใด การมองแต่ภาพรวม ๆ หรือเกณฑ์เฉลี่ย มอง

ข้ามข้อเท็จจริงที่ว่ามีความแตกต่างทางชนชั้นในทุกระดับของสังคมและคนกลุ่มเล็กในสังคมมีฐานะ และมีอำนาจมักได้ผลประโยชน์จากเศรษฐกิจมากกว่า ในสภาพเช่นนี้ การขยายตัวก็เท่ากับเป็นการเสริมอำนาจเดิมให้เข้มแข็งและเพิ่มอำนาจมากขึ้น เท่ากับเป็นการขยายความแตกต่างและขยายความเหลื่อมล้ำให้มากยิ่งขึ้น

ผลกระทบอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาแสดงให้เห็นประจักษ์ชัดว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจและการพัฒนาแบบทันสมัยมิได้เพียงก่อผลสะท้อนต่อสังคมโดยส่วนรวมและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าวเท่านั้น แต่สภาพการณ์ปัจจุบันยังบ่งชี้ให้เห็นต่อไปด้วยว่าผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น เช่นในแง่การขยายตัวของความเหลื่อมล้ำระหว่างเมือง-ชนบท ปัญหาการรวมกันอยู่อย่างแออัดยัดเยียดของประชากรในกรุงเทพฯ ฯ เหล่านี้หนักยิ่งยวดรุนแรงจนไม่มีทีท่าว่า กลไกของรัฐบาลจะสามารถควบคุมหรือจัดการแก้ปัญหาเหล่านี้ได้

กลยุทธ์การพัฒนาใหม่ต้องมีพื้นฐานจากประสบการณ์ชาวบ้าน

ความล้มเหลวของการพัฒนาชนบทเท่าที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการยึดแนวคิดทฤษฎีที่มาจากต่างประเทศและดำเนินกลยุทธ์การพัฒนาที่ถือเมืองเป็นหลัก บ่อยครั้งหน่วยงานรัฐบาลเองก็มุ่งแสวงหารูปแบบการพัฒนาชนบทที่เหมาะสมจากต่างประเทศ ทั้งจากตะวันตกและตะวันออกโดยหวังจะใช้เป็นแนวทางอันเป็น “สูตรสำเร็จ” ของทั่วประเทศได้ แต่การแสวงหาแนวทางและกลยุทธ์การพัฒนาจากภายนอกโดยหวัง จะนำมาประยุกต์ใช้ต่อชนบทไทยย่อมจะไม่สามารถทดแทนการศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของเราเองได้เลย

ในทำนองเดียวกัน ความพยายามที่จะนำเอาประสบการณ์เฉพาะพื้นที่ในประเทศเราเอง แล้วนำมาเป็น “สูตรสำเร็จแบบไทย ๆ” เพื่อคัดเยียดใช้สำหรับชนบททั่วประเทศ ซึ่งมีความหลากหลายในบริบทสังคมและวัฒนธรรมก็คง ไม่อาจบรรลุเป้าหมายอันมีประโยชน์ยืนยาวต่อชุมชนได้ แต่อาจจะกลายเป็นความพยายามที่สูญเปล่าได้อีก จริงอยู่นโยบายมาครฐานเดียวกันนั้น อาจประสบผลชั่วครู่ชั่วยามตามแรงผลักดันแห่งระบบราชการและลงท้ายก็จะเป็นการพัฒนาแบบกระท่อนกระแท่นที่ไม่สามารถสืบเนื่องเป็นการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองของชุมชนได้

น่าจะถึงเวลาแล้วที่ทางข้าราชการและนักวิชาการที่เห็นปัญหาแนวทางการพัฒนาจะหันมาพิจารณาเนื้อหาและรูปแบบและแนวคิดในการหาทางออกสำหรับชาวบ้านในชนบทให้มากและ

จริงจิ่งยิ่งขึ้น เพราะการพัฒนาที่สอดคล้องกับรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านเท่านั้น ที่น่าจะทำให้ความหวังแก่ชนบทได้อย่างแท้จริง

ทั้ง ๆ ที่กลยุทธ์การพัฒนาของชาติในระดับมหภาคประสบความสำเร็จพอสมควร แต่ก็มีความพยายามในท้องถิ่นและท้องที่ต่าง ๆ จากเบื้องล่างในระดับจุลภาค ทำงานพัฒนาที่มีลักษณะเป็นอิสระจากระบบราชการและมักจะมีแนวคิดทวนกระแสหลักดังกล่าว ดังนั้น ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ ความริเริ่มในลักษณะเชิงองค์กร โดยชาวบ้านหรือพระสงฆ์ที่อยู่นอกกรอบราชการเหล่านี้ จะมีศักยภาพในการตอบสนองกับความต้องการท้องถิ่น และสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้มากกว่า เพราะการพัฒนาชนบทที่ยึดเอาเมืองเป็นหลักนั้นตั้งแต่จะเป็นการพัฒนาแบบบริวารโดยเอาชนบทมาผูกติดกับเมืองและเอาเมืองผูกติดกับระบบโลก สภาพดังกล่าวจะแก้ได้ก็ต้องเปลี่ยนทิศทางและจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนา โดยเอาชุมชนชนบทเป็นฐานและมุ่งเพิ่มขีดความสามารถของชาวชนบทเองในการประกอบอาชีพ และในการร่วมสร้างสรรค์ให้ชนบทเป็นชุมชนที่น่าอยู่และน่าภาคภูมิใจ

เป้าหมายของการพัฒนาชนบทก็คือ มุ่งส่งเสริมพลังความสามารถหรือศักยภาพของสถาบันในชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองในการพัฒนาได้มากขึ้น มนุษย์ทุกคนนั้นมีศักยภาพ หากเขาได้ตระหนักถึงคุณค่าของเขาเองและมีความเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หากคนในชุมชนได้ตระหนักถึงการร่วมกันในการพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น โดยเริ่มต้นทำการศึกษาให้เข้าใจถึงสภาพและปัญหาของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและทบทวนถึงศักยภาพหรือพลังของชุมชนในค้ำยันสถาบันของชุมชน ซึ่งเคยมีบทบาทแก้ไขปัญหภายในชุมชนในอดีต จะทำให้ชุมชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาเป็นพลังในการแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้การดำเนินการจะต้องอยู่บนพื้นฐานความพยายามในการพึ่งตนเองของชุมชน กล่าวคือจะต้องเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันชุมชน และเป็นการดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั่นเอง

สรุป

โดยสรุป ทางออกของปัญหาวิกฤตการณ์การพัฒนาปัจจุบันน่าจะอยู่ที่การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดย

1. มีการศึกษาเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญหา การพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากปัญหากลยุทธ์การพัฒนาที่สร้างภาวะการพึ่งพาต่อกันทั้งในถิ่น เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญา

2. ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การพัฒนาเสียใหม่ โดยส่งเสริมความพยายามพึ่งตนเองในระดับ ต่าง ๆ ที่จำเป็นมาแล้ว และส่งเสริมการพัฒนาชนบทที่ยึดเอาประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นและ ภูมิภาคเป็นศูนย์กลาง โดยเลิกการพัฒนาที่เน้นมากรฐานเดียว เป็นสูตรสำเร็จทั่วประเทศ

3. กระจายอำนาจและกระจายบทบาทในการพัฒนา ออกจากระบบรวมศูนย์ให้มาก โดยส่งเสริมการริเริ่มพัฒนา นอกกรอบราชการและที่มีใช้แบบธุรกิจค้ากำไรอย่างจริงจัง ยอมรับ สิทธิอันชอบธรรมในการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง ไม่มีความระแวงสงสัยหรือมุ่งร้ายทำลายจากผู้มี อำนาจหรืออิทธิพลด้วยหลักการการผูกขาดความชอบธรรมจากศูนย์กลาง

4. ส่งเสริมและเสริมสร้างหลักประกันต่าง ๆ ในการเอื้อให้ความพยายามในการร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาของชาวบ้านและองค์กรพัฒนานอกกรอบราชการให้สามารถพัฒนาไปได้อย่างเข้มแข็ง และสืบเนื่อง

5. กระบวนการวางแผนและการกำหนดทิศทางในการพัฒนา จำต้องเรียนรู้จากภูมิ ปัญญาและประสบการณ์ของนักคิดและนักปฏิบัติการพัฒนาชาวบ้านและชาวบ้านด้วย โดยบทเรียน ในการแก้ปัญหาและความคิดเห็นของประชาชนที่มีได้มีฐานะตำแหน่งอยู่ในวงราชการน่าจะมีส่วน ในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วย

ทิศทางการพัฒนาการศึกษา

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

1. แผนพัฒนาสังคม : ภาพสะท้อนปัญหาเรื่องการศึกษา

เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องแผนพัฒนาสังคม สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจและตระหนักถึงเพื่อจะได้เข้าใจแผนอย่างชัดแจ้ง คือ บัญญัติหลัก 4 บัญญัติซึ่งเป็นตัวกำหนดแผนนั้นคือ

บัญญัติหนึ่ง การกำหนดแผนหรือนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ ได้คำนึงถึงเรื่องความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก ดังนั้นการจะให้โรงเรียนเบียดบังในเรื่องเสรีภาพทางการเมืองและความคิดจึงเป็นไปได้ยาก

บัญญัติสอง คือ ระบบทุนนิยม ความต้องการที่จะเพิ่มผลผลิตเพิ่ม GNP จะเห็นว่าการตัดสินใจเรื่องการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกของรัฐบาล สะท้อนให้เห็นตัวกำหนดจากภายนอก (ธนาคารโลก, สหรัฐและญี่ปุ่น)

บัญญัติสาม คือ ทวิการที่กำหนดความคิดในประเทศไทย นั่นคือความเป็นทาสสติปัญญาฝรั่ง จริง ๆ แล้วสติปัญญาฝรั่งมีทั้งดีและเลวและเป็นโทษฉาบฉวย แต่นักคิดของไทยโดยเฉพาะกลุ่มสภาพัฒนาเศรษฐกิจ ฯ นักวิชาการในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ ได้รับเอาแต่สิ่งที่เป็นโทษมากกว่าเป็นคุณต่อสังคมไทย

บัญญัติสี่ ระบบราชการ คนในระบบราชการจะถือว่าตนคือผู้กำหนดควบคุมและบริหารประเทศ การร่วมมือกับเอกชนหากเกิดขึ้นก็เฉพาะกับระบบทุนนิยมที่จะเอื้อประโยชน์กัน เสมอกัน (เช่น กรอ.) แต่กับประชาชนส่วนอื่น ๆ ไม่เป็นไปอย่างจริงจัง เช่น องค์การพัฒนาเอกชน รัฐจะเข้าร่วมมือเพื่อควบคุม เพื่อประโยชน์ที่จะได้จากหน่วยงานเอกชนเหล่านี้ โดยมีหน่วยเอกชนบางแห่งบางคนที่เกื้อหนุนต่อรัฐมากกว่าต่อประชาชนจนได้เติบโตในวิถีทางการเมืองไป

2. กลยุทธ์การพัฒนาแบบสายกลาง : การผสมอดีตกับปัจจุบัน

ประเด็นเรื่องการศึกษาและวัฒนธรรมเพื่อการพึ่งตนเอง ควรเริ่มต้นจากบรรดากลุ่มคนที่เข้าใจในแนวทางนี้จะเป็นการง่ายที่สุด และต้องสานต่อโดยการคิดและค้นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น คิดให้ นอกเหนือจากกรอบระบบโรงเรียน ซึ่ง “โรงเรียน” นี้เป็นรูปแบบที่ยังสะท้อนความคิดในเรื่อง การจัดการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งรูปแบบเช่นนี้ในไทยไม่ว่าจะเป็นระดับอนุบาล ประถม มัธยม และอุดมศึกษา ได้ประสบกับความล้มเหลวมากขึ้นทุกที และเป็นทีที่ตระหนักกันแล้วว่า การจัดการศึกษาในลักษณะเช่นนี้ เป็นการทุ่มเททรัพยากรจำนวนมากแก่คนจำนวนน้อยที่สุดในสังคม และกลับปรากฏผลเป็นสภาพการว่างงานที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ของบัณฑิตและประชาชนเกือบทุกระดับชั้น นอกจากนี้ระบบการศึกษายังได้สร้างความรู้สึกครอบงำหรือรู้สึกว่าจะทนเหนือกว่า

ทางออกของจุดอับของระบบการศึกษา นี้ เริ่มต้นได้จากการคิดให้พ้นจากวิธีคิดแบบราชการ และการเป็นเครื่องมือทางสติปัญญาแก่ประเทศอื่น ๆ นั่นคือ การเริ่มต้นจากตนเองซึ่งจะพึ่งตนเองได้ในที่สุด แต่การเริ่มต้นด้วย “ฐาน” ของสังคมเราเองนั้นเราต้องสามารถเอาเยี่ยงอย่างที่ดีจากสังคมอื่น ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นสังคมตะวันตก สังคมจีน สังคมพม่า ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social transformation) กันอย่างขนานใหญ่มาแล้ว

การหันมาศึกษาและให้ความสำคัญกับสถาบันดั้งเดิม และองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมไทย อาทิเช่น วัตร พระสงฆ์ ความรู้เรื่องอายุรเวท โหราศาสตร์เหล่านี้เป็นต้นนั้น เป็นการทำความเข้าใจระบบสังคมเก่าที่เชื่อมต่อกับสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตร ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในทุก ๆ ด้าน เป็นรากฐานธรรมาริปไตยที่เอื้อให้ชุมชนสมมูลได้ในระบบนิเวศน์วิทยานั้น ๆ หากแก้ว่าบังคับหลักคิดเชิงเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และความคิดเผด็จการได้เข้าไปเบียดเบียนครอบงำพระสงฆ์มากขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้สติปัญญาปรับ ประยุกต์ “ของเก่า” ที่เป็นรากฐานเดิมของสังคมนี้ ให้เข้ากับสังคมใหม่ให้ได้

3. เสาหลักที่ต้องยึดกุมเพื่อการพึ่งตนเอง

ข้อแรก คือ การใช้หลักคิดหรือสติปัญญาเป็นหัวหน้า ตัวทัศนในการจัดการศึกษาและวัฒนธรรมของไทย โดยเริ่มจากการกลับไปหารากฐานเดิมของตัวเอง เพื่อแก้ข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ได้ เพื่อผ่านไปสู่การเป็นตัวของตัวเอง การพึ่งตนเอง

รากฐานและสติปัญญาอันเป็นของเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยนั้น คือ พุทธศาสนาซึ่งให้หลักคิดได้มากกว่าระบบการศึกษาในปัจจุบัน การค้นหาความรู้ของศาสตร์แบบตะวันตก อันวิชาความรู้พร้อมทั้งระเบียบแห่งการแสวงหาความรู้ (methodology) ของศาสตร์ต่าง ๆ นั้นย่อมมีประโยชน์ แต่ว่าเป็นรองสติปัญญาทางพุทธศาสนา นอกจากนั้นสติปัญญาชาวบ้าน ก็เป็นหลักสำคัญที่จะต้องพิจารณาคำนี้ถึงด้วย

เมื่อเริ่มต้นเช่นนี้แล้ว สิ่งก็ตามมา คือ ต้องเคารพตนเอง ต้องฟังตนเอง

ข้อสอง ต้องมีศีลธรรมเป็นหลัก ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ศีลธรรมที่ว่านี้ไม่ใช่หลักศีลธรรมทางพุทธศึกษาที่สอนอยู่กันตามสถาบันการศึกษาทุกระดับชั้น แต่หมายความถึงศีลธรรม คุณธรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อเด็ก-เยาวชน ที่จะสอนให้เขาเหล่านั้นไม่เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์

ข้อที่สาม สัมมาชีพ ปัจจุบันเราเน้นอาชีพเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษา สังคมไทยนั้นสามารถจะมีอาชีพได้ ถ้าเริ่มต้นจากหลักต่าง ๆ ที่กล่าวมา และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความต้องการบริโภคในชีวิตมนุษย์ ค่านิยมที่ต้องการเป็นใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นทั้งค่านเงิน ทอง วัตถุ เกียรติยศ ชื่อเสียง ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่การงาน ก็จะลดน้อยลง

หลักแห่งการฟังตนเองข้างต้นนี้ เรียกร้องให้ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเอกชนทั้งหมด ต้องพิจารณาแก้ไขปัญหาค่าง ๆ ด้วยมุมมองแห่งสัมมาทิฐิ สติปัญญา อย่าให้ลักษณะความเป็นเผด็จการ บริโภคนิยม ทุนิยม ระบบความรู้จากต่างประเทศครอบงำเรา ดังนั้นเราต้องเรียกร้องเพื่อตัวเองให้มากที่สุด ต้องเริ่มกระทำจากตัวเองเพื่อให้มีความอ่อนน้อมต่อมตนต่อกัน ต่ออาณา ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเราต้องเตรียมลูกหลานของเราด้วย อย่าให้ระบบโรงเรียนสอนลูกหลานเราให้เป็นเผด็จการ นิยมแต่การบริโภคทางวัตถุ

และทั้งหมดนี้ต้องร่วมมือกับศาสนาต่าง ๆ ชนกลุ่มน้อยทุกหมู่เหล่า ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเคารพและเท่าเทียมกัน เช่นนั้นจึงจะเป็นการศึกษาและวัฒนธรรมที่ฟังตนเองได้อย่างแท้จริง

การศึกษาของประชาชนจะเริ่มตรงจุดไหน

ทิพย์ ธงไชย

ปัญหาการศึกษาอันเนื่องมาจาก “ระบบโรงเรียน” เริ่มวิตกกังวลมาตั้งแต่เริ่มแรกในช่วงที่เพิ่งสถาปนาระบบนี้ ปัจจุบันปัญหานี้ก็ยังไม่ได้คลี่คลายแก้ไขแต่อย่างใด ปัญหาที่ว่านั้น คือ การที่ “ความรู้ในห้องเรียน” ระบบการศึกษาที่รัฐจัดและตั้งประชาชนเข้ามาใช้บริการนั้น ได้สร้าง “ความเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม”^{*} และสร้างนิสัยใหม่ให้กับ “ราษฎรพื้นเมือง”^{*} “โรคเสมือน”^{*} และ “โรคประถมศึกษา”^{*} อันเนื่องมาจากระบบการศึกษานี้เอง ที่ได้พรวดและบันทอน กำลังคนที่สามารถ จากท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศจนอ่อนกำลังลงโดยลำดับ

ปัญหาอันเนื่องมาจากระบบการศึกษาเช่นนี้ ปัจจุบันได้ลุกลามไปกระทบต่อบุคคลหลานชนชั้นกลางสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ชนชั้นกลางเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างให้เสรีภาพให้ความเอาใจใส่ต่ออารมณ์ความรู้สึก ความต้องการของเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กเลือกศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตและสังคมในวงกว้างได้ตามความถนัดและความสนใจ แต่ระบบโรงเรียนอันมี “ครูและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ” เป็นใหญ่ กลับควบคุมและจำกัดทางเลือกของเด็ก ไม่คำนึงถึงความถนัดและความสนใจตามธรรมชาติของเด็ก เหล่านี้ได้สร้างปัญหาความคับข้องใจและความกดดันต่อเด็กและผู้ปกครองเป็นอันมาก บางคนก็แก้ไขโดยการเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางการศึกษาให้แก่บุตรหลานคนที่ทำไม่ได้ก็ต้องยอมให้ลักษณะความถนัดคล้อยตามระบบโรงเรียน

ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นและรีบด่วนอย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงไม่ให้เกิดสภาพการณ์เช่นนี้ ยึดเยื้อต่อไปอีก นั่นคือ ต้องผลักดันให้การศึกษาเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

---

^{*} อ้างอิงจากบทความเรื่อง “การศึกษาเพื่อความเสมอภาคทางสังคม” ของ วีระ สมบูรณ์ ซึ่งใช้ประกอบการสัมมนาครั้งนั้น

การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ไม่ได้หมายความว่าเข้าร่วมเป็นกรรมการศึกษา หรือคณะกรรมการผู้ปกครองของโรงเรียนต่าง ๆ แบบที่เป็นอยู่ แต่หมายถึงว่าประชาชนต้องสามารถเข้าไปจัดการบริหารการศึกษาได้ในสิ่งที่กลุ่มของตนเองต้องการ และรัฐควรมีสถิติจัดการศึกษาเพียงบางส่วนเพื่อสนองงานนโยบายของรัฐ แต่ไม่ควรผูกขาดหมดทั้งระบบแต่ผู้เดียว โดยขณะเดียวกันก็ให้ประชาชน ชุมชน หมู่บ้าน จังหวัด มีสิทธิจัดการศึกษาบริหารจัดการ วางปรัชญา แนวทางหลักสูตร เพื่อสนอง กลุ่มคน ชุมชน หมู่บ้าน จังหวัดของตนเองได้

ประชาชนมีส่วนร่วม ไม่ได้หมายความว่าร่วมเป็นกรรมการศึกษา หรือคณะกรรมการผู้ปกครองของโรงเรียนต่าง ๆ แบบที่เป็นกันอยู่ ความหมายของผมหมายความว่าประชาชนต้องสามารถเข้าไปจัดการบริหารการศึกษาได้ในสิ่งที่กลุ่มของตัวเองต้องการ และรัฐควรมีสถิติจัดการศึกษาเพียงบางส่วน เพื่อสนองงานนโยบายของรัฐ แต่ไม่ควรผูกขาดทั้งระบบหมดแต่ผู้เดียว ในขณะเดียวกันประชาชน ชุมชน หมู่บ้าน จังหวัด ก็ควรมีสถิติจัดการศึกษา บริหาร จัดการ วางปรัชญา แนวทางหลักสูตรเพื่อสนองกลุ่มคน ชุมชน หมู่บ้าน จังหวัด ของตนเองได้

ซึ่งการที่จะจัดอย่างนี้ได้เราต้องเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ สิ่ง เช่น ต้องเปลี่ยนโครงสร้างทางภาษีเสียใหม่ และต้องมีการแบ่งปันทุนและงบประมาณของรัฐใหม่ และต้องเพิ่มความสำคัญทางการเมืองในหมู่ประชาชนขึ้นอีก ว่าการศึกษานั้นไม่ควรที่จะให้รัฐครอบงำอยู่ฝ่ายเดียว เพราะการที่เปิดโอกาสให้รัฐได้จัดการศึกษาผูกขาดแต่ผู้เดียวนั้น ก็คือ การเปิดโอกาสให้รัฐได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือครอบงำทางความคิด ค่านิยมและวัฒนธรรมให้ประชาชนเดินไปตามแนวทางของรัฐตามที่รัฐต้องการเท่านั้น ซึ่งในขณะที่ปัจจุบันนี้รัฐไม่ได้เป็นรัฐของประชาชนอย่างแท้จริง แต่เป็นรัฐผูกขาดของกลุ่มชน 2-3 กลุ่มใหญ่ ๆ

ในฐานะประชาชนผู้เสียภาษี แต่ไม่ได้รับราชการ ไม่ได้อาศัยเงินภาษีอากรเป็นเงินเดือน ดังนั้นควรจะตั้งคำถามกับรัฐในเรื่องนี้

ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า พวกปัญญาชน นักการศึกษา ผู้ปกครองเด็ก กลัวที่จะตั้งคำถามกับรัฐในเรื่องนี้ได้หรือยัง ว่าเป็นการถูกต้องหรือไม่ที่จะยอมให้ลูกของตัวเองถูกครอบงำในทางการศึกษาโดยกลุ่มคนซึ่งไม่ได้คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และถ้าจะเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจระบบการผลิตจากแบบพึ่งพิงคนอื่นมาเป็นระบบพึ่งพาตนเองอย่างที่ปรารถนา ก็ต้องการอำนาจในการจัดการศึกษามาอยู่ในชุมชนนั้นด้วย

ในปัจจุบันนี้ การศึกษาของรัฐไม่สามารถทำการปฏิรูปแต่เพียงอย่างเดียวได้แล้ว จะต้องปฏิวัติและเปลี่ยนแปลงกันอย่างขนาดใหญ่ ประชาชนต้องพิจารณาศึกษาหาแนวทางและวิธีการที่จะทำให้ได้อำนาจในการจัดการศึกษาลับคืนมา ถ้าไม่ท้อถอยเสียก่อน มิฉะนั้นแล้วสำนักของคนในชุมชนในเรื่องการพึ่งพาตนเองกับการปฏิบัติจะขัดแย้งกัน เพราะโรงเรียนของรัฐสนับสนุนงานรัฐ ที่ทำให้เกิดโรคเสมือน และนิสัยเสมือนซึ่งทำให้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเชื่อในอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ และสนับสนุนการปกครองแบบมีผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมากกว่าการให้เสรีภาพและการปกครองตนเอง

ผมจึงรู้สึกว่าได้เวลาแล้วที่โรงเรียนจะต้องมีหลายแบบ และการตั้งโรงเรียนส่วนหนึ่งให้กลับมาอยู่ในมือประชาชนนั้น ก็ต้องเปิดให้มีการถกเถียงรูปแบบการศึกษาที่มีลักษณะหลากหลายมากขึ้น ซึ่งต่อไปนี้คือข้อเสนอ 5 ประการ

1. สำหรับชุมชน ซึ่งมีธรรมชาติของวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน อันเป็นพื้นฐานที่เตรียมคนในชุมชนในลักษณะต่าง ๆ กัน จึงสมควรที่ชุมชนจะจัดการศึกษาเองได้
2. สำหรับกลุ่มเด็กและครอบครัวที่มีธรรมชาติแตกต่างกันออกไป ควรจะเปิดโอกาสให้มีการจัดระบบโรงเรียนที่เหมาะสมกับธรรมชาติของเด็กกลุ่มนั้น ระบบครอบครัวนั้น ๆ เช่นกัน
3. ส่วนกลุ่มที่มีความเชื่อทางการเมือง ศาสนา เศรษฐกิจที่ต่างกันก็ควรเปิดโอกาสให้มีการจัดการศึกษาในแบบของตนเช่นกัน
4. สำหรับรัฐบาลเอง เพื่อที่จะเตรียมคนเข้าทำงานในระบบรัฐบาล และระบบทุนนิยมควรมีสติที่จะจัดระบบโรงเรียนเองต่างหาก แต่ไม่ควรจะใช้ระบบโรงเรียนทั้งหมดมาบังคับประชาชนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

5. ส่วนเด็กซึ่งผ่านระบบการเลี้ยงดูและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ก็สมควรจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่มีปัญหาอันเป็นกลุ่ม ๆ เช่น ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับว่ามีเด็กขาดอาหารกว่า 50 % จึงน่าจะมีโรงเรียนสำหรับเด็กขาดอาหาร อันได้แก่โรงเรียนที่สนใจเรื่องความเสี่ยงโหดของระบบสมองเด็ก อันมีผลสืบเนื่องมาจากอาหารที่รับเข้าไปไม่มีคุณค่าทางโภชนาการ สำหรับเด็กที่สมองได้รับความกระทบกระเทือนจากปัญหาทุโภชนาการก็เช่นกัน สมควรจะมีวิธีการเรียนการสอนที่แตกต่างออกไป นอกจากนั้นเรายังมีเด็กที่ถูกข่มขืน ซึ่งเด็กเหล่านี้ต้องการระบบการศึกษาที่ต่างออกไปอีก

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า ต้องจัดโรงเรียนสำหรับเด็กที่ถูกข่มขืน เด็กที่ขาดอาหาร เพราะยังจะทำให้เด็กเกิดปมด้อย แต่ควรจัดโรงเรียนที่มีการผสมผสานปรัชญาการศึกษาที่คำนึงถึงเรื่องปัญหาทางอารมณ์ ปัญหาทางโภชนาการ ปัญหาของการเลี้ยงดู ปัญหาของสิ่งแวดล้อมของเด็ก ซึ่งระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันคำนึงถึงน้อยมาก

โรงเรียนที่แตกต่างกันนี้ในระบบของรัฐบาลปัจจุบันไม่สามารถทำได้ เพราะระบบราชการได้ครอบงำระบบรัฐ ผูกขาดระบบครูและระบบโรงเรียน เป็นแนวเดียวกัน ทำให้ไม่มีความหลากหลายในระบบการศึกษา จึงจำเป็นที่จะต้องเรียกร้องให้รัฐปล่อยมือทางการศึกษา เพื่อให้กลุ่มคนที่เห็นปัญหาและมีสติปัญญา ได้มีสิทธิจัดระบบโรงเรียนให้สนองกับเด็กที่มีปัญหาแตกต่างกัน ปัจจุบันภาคเอกชน (private sector) และคนที่เห็นปัญหาสังคมได้เติบโตมากแต่รัฐกลับไม่เปิดโอกาสให้คนเหล่านี้ได้ทำงานสร้างสรรค์ที่อาจจะแตกต่างกับงานของรัฐ

จึงเสนอให้มีการเรียกร้องให้รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนทดลองจัดการศึกษาตามความคิดใหม่ ๆ อย่างอิสระ เพราะมีปัญญาชนหลายคนทั้งระดับชาวบ้าน ระดับกลาง และอาจารย์มหาวิทยาลัย มีความคิด มีทิศทางของตัวเองที่อยากจะทดลองสิ่งใหม่ ๆ ในสังคมไทย แต่ระบบราชการก็ไม่เปิดโอกาสให้ รัฐจึงสมควรที่จะยอมแก้กฎหมายเกี่ยวกับโรงเรียนเอกชน เพื่อเปิดโอกาสให้นักคิดทางการศึกษา ได้ทดลองการศึกษาใหม่ ๆ อันจะเป็นผลดีต่อระบบการศึกษาของประเทศโดยรวมเพราะแม้จะมีโรงเรียนสาธิต ซึ่งรัฐได้เปิดโอกาสให้ทดลองแนวคิดใหม่อยู่บ้าง แต่ก็พบว่าโรงเรียนสาธิตเป็นเพียงโรงเรียนสวัสดิการขั้นสูงของข้าราชการมหาวิทยาลัยเท่านั้น ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาโรงเรียนสาธิตหาได้แสดงการทดลองทางการศึกษา ที่น่าสนใจและเหมาะสมกับประชาชนอย่างหลากหลายตามชื่อ “สาธิต” ไม่

การที่ในปัจจุบันนี้ ยังมีระบบการศึกษาที่พยายามแตกต่างจากนโยบายของรัฐบาลอยู่บ้าง ก็ถือเป็นความพยายามของคนที่มีความคิดอ่านบางกลุ่ม ในระบบโรงเรียนของรัฐ เช่น โรงเรียนประชาสงเคราะห์วิทยา จังหวัดพิษณุโลก โรงเรียนบ้านพุ่มม่วง จังหวัดเพชรบุรี หรือโรงเรียนเอกชน เช่น โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ที่จังหวัดกาญจนบุรี แต่ความพยายามนั้นได้ประสบปัญหามากมาย

ที่สุดแล้วเห็นว่าบรรดาชนชั้นกลางน่าจะมีส่วนร่วมกันในปัญหาการศึกษา และเมื่อมีสำนึกที่เห็นพ้องกันแล้ว ควรที่จะเร่งหาทุกวิถีในการ “ดึง” การศึกษากลับมาสู่ประชาชนดั้งเดิม

ทิศทางการพัฒนาการศึกษาและวัฒนธรรม

ห้อง แข่งกิ่ง

ความดีขั้นต้นของระบบการศึกษา : ผลพวงของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย

คำว่า “พัฒนา” ถ้าจะเชื่อมโยงจากศัพท์เดิมของเรา ก็น่าจะเป็นวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญ หรือรุ่งเรืองขึ้น แต่คำเดิมที่เราใช้อยู่มักจะใช้คำว่าวัฒนธรรม คือ ความเจริญที่ส่งต่อกันมาผ่านหลายช่วงอายุคน จนสามารถสรุปกันมาได้แล้วว่า อะไรดี อะไรควร อะไรเหมาะสมไม่เหมาะสม กับกลุ่มคนหรือชุมชนหรือประเทศชาติไหน ๆ แล้วนำเสนอว่าคำว่าวัฒนธรรมคือท้ายด้วยคำว่าธรรมะอยู่ด้วย น่าจะหมายถึง ความเจริญอย่างเป็นธรรม หรือในความเจริญขึ้นมาเพราะมีธรรมะเป็นธรรมะประกอบอยู่ด้วย ถ้าเจริญเฉย ๆ น่าจะเป็นความเจริญที่เป็นกลาง ๆ สามารถจะเจริญไปสู่ทางดีก็ได้ไม่ดีกว่า แต่ถ้าความเจริญนั้น ๆ ประกอบด้วยธรรมก็น่าจะเชื่อได้ว่าไปสู่ทางที่ดีกว่าแน่ อันนี้ย่อมมีคุณค่าของศาสนธรรมเข้ามากำกับด้วย การนำเสนอเช่นนี้ดูเหมือนกำลังแสวงหาคำตอบที่สำเร็จรูป ซึ่งจริง ๆ แล้วมันไม่ง่ายปานนั้น เพราะตามความเป็นจริงวัฒนธรรมย่อมขึ้นอยู่กับการผสมผสานและท้องถิ่น รวมทั้งผู้คนและสิ่งแวดล้อม การสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดประสบการณ์ มีการสรุปบทเรียนมาเป็นขั้น ๆ หลายขั้นกว่าจะมาถึงคนอีกรุ่นหนึ่ง เกิดเป็นระบบวิธีคิดและวิถีปฏิบัติในชุมชนที่ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสันติสุข

แต่คำว่า “พัฒนา” ที่อยู่ในสำนึกของคนทั่ว ๆ ไปในเมืองไทยเราเวลานี้ถูกแปลมาจากคำว่า Development ของฝรั่งมังค่า นี่ก็นับเป็นอาณาานิคมทางสติปัญญาอยู่โดยลึก ๆ ในตัว ท่านพุทธทาส เคยแปลคำนี้ไว้แล้ว ดูไปก็เป็นจริงอย่างที่ท่านแปลไว้ขึ้นทุกที จำได้ว่าท่านแปลว่าทำให้ยุ่ง ทำให้ยุ่งยาก แม้กระทั่งแปลว่า บ้าก็ยังได้ ดู ๆ ไปบ้านเมืองเราจึงใช้แผนพัฒนาหลายฉบับเข้าก็ยิ่งเกิดความยุ่งยากมากขึ้นทุกที นี่หมายถึงท่านพุทธทาสท่านเข้าใจได้ตรงกับความเป็นจริง และสิ่งที่จะเป็นไป สิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปเรื่อย ๆ เพราะว่าคนโดยส่วนใหญ่ ถือเอาเป้าหมาย

ของความเจริญทางวัตถุ โภคภัณฑ์ เป็นตัววัดของความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น โดยมีค้อยสนใจมิติอื่น ๆ ของความเป็นมนุษย์ การพัฒนาโดยความหมายใหม่เช่นนี้ จะนำไปสู่ความเจริญแบบไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักความพอเหมาะ พอดี พอควร จึงเป็นความเจริญขึ้นอย่างชาดธรรม ชาดความยับยั้งชั่งใจ เป็นการพัฒนาแบบนำกลัว ดังคำแปลของท่านพุทธทาสที่ว่าคนไทยได้คำนี้มาจากฝรั่ง เป็นการพัฒนาแบบไม่มีเพดานของการรู้จักพอ หรือรู้จักความพอดีเป็นสังคมเพดานเปิดในการบริโภคใช้สอยสิ่งของ ซึ่งถ้าเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาพิจารณาแล้วเป็นสิ่งตรงกันข้ามเลยทีเดียว เพราะศาสนาสอนให้เรารู้จักความยับยั้งชั่งใจ รู้ความเหมาะสมความควร รู้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ รู้จักประคับประคองชีวิตให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข การบริโภคก็ให้รู้จักประมาณ การรู้จักประมาณในการบริโภคนี้เป็นวิถีหนึ่งที่จะทำให้บุคคล เกิดสติปัญญา เกิดความรู้ในชีวิต และความจริงของชีวิตที่จะดำเนินไปโดยไม่ประมาท ซึ่งขัดแย้งกับโครงสร้างของสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะสังคมในเมืองที่เน้นการบริโภค เป็นนักบริโภคนิยม ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักความพอดี แต่เราท่านทั้งหลายก็ยังยืนยันกันเป็นเสียงแข็งว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ นี่หมายถึงความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่ทำให้คนไทยเราสับสน ระบบการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนเกิดเป็นค่านิยมการพัฒนาแบบบ้าคลั่ง

การศึกษาในปัจจุบันได้กลายเป็นศาสตร์แห่งการได้เปรียบ ใครมีวุฒิสูงย่อมได้เงินเดือนมากกว่าพวกวุฒิต่ำกว่า มีการไล่ตักกันในทางยศตำแหน่งเพราะค่าตอบแทนสูงกว่า การศึกษาแทนที่จะช่วยแก้ปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของชาติ ความเป็นจริงในเมืองไทยปัจจุบันมิได้เป็นเช่นนั้น เรามีครูบาอาจารย์มากขึ้น มีผู้มีวุฒิสูง ๆ มากมาย มีสถาบันทางการศึกษาจากประถมถึงอุดมศึกษาเกิดขึ้นราวดอกเห็ดหน้าฝน มาตลอดตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 5 มีนักศึกษาและนักเรียนมากมาย พร้อม ๆ กับทรัพยากรของบ้านเมืองเสื่อมถอยลงเร็วมาก ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้และแร่ธาตุ แต่เหตุการณ์เหมือนเป็นสิ่งที่หวั่นวิตกเมื่อหันมามองหนี้สินของประเทศ และหนี้สินของชาวไร่ชาวนา ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับการระดมเอาทรัพยากรของประเทศมาได้ ชาวชนบทยิ่งยากจนลงเนื่องจากผลกระทบมาจากแผนพัฒนาและการพัฒนาประเทศที่แล้วมา น่าจะเห็นกันได้แล้วในปัจจุบันว่า จะต้องมีการให้การศึกษาแบบฝึกฝน ในเมื่อสิ่งที่คาดหวังว่าจะได้รับมันกลับกลายเป็นสิ่งตรงกันข้าม

แนวทางการจัดระบบการศึกษาด้วยอาศัยทฤษฎีความรู้จากฐานสังคมตะวันตก โดยละเลยการให้ความสำคัญกับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของท้องถิ่นหรือภูมิภาคนั้น ทำให้ระบบการศึกษาถึงภาวะวิกฤติในปัจจุบัน กล่าวคือ การจัดการศึกษาเท่าที่เป็นมาและกำลังเป็นอยู่ ได้ทำให้เกิดชนชั้นกลางที่มีวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แตกต่างไปจากวิถีชีวิตของมหาชนส่วนใหญ่ที่มีอาชีพหลักในการทำนา หรือทำเกษตรกรรม ซึ่งมหาชนเหล่านี้เป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยถือกันทั่วไปว่าทำไปโดยความเคยชิน ในขณะที่ชนชั้นกลางไม่สู้จะมีการสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นลักษณะของท้องถิ่นไว้ได้ เพราะได้รับเอาวัฒนธรรมแบบผสมผสานเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน แม้จะทำบุญประเพณีและมีพิธีกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมอยู่บ้าง ก็กระทำกันให้เพียงเห็นเป็นรูปลักษณ์ว่าตนหรือกลุ่มของตนสามารถรักษาประเพณี พิธีกรรมของบรรพบุรุษไว้ได้ โดยที่ในส่วนลึกมิได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่สามารถนำมารองรับกับการดำเนินชีวิตในชีวิตประจำวันแต่ละวัน ตลอดจนแต่ละเดือน จนครบรอบปี ก็จะเห็นได้จากประเพณีชดสีสิบสอง คองสิบสี่ของชาวอีสาน ซึ่งประเพณีดังกล่าวล้วนมีคุณค่ากำกับอยู่เบื้องหลัง ทุกชีวิตทุกคอง เช่น งานบุญคุ้มข้าวใหญ่ก็เพื่อเป็นการสงเคราะห์แก่เพื่อนบ้านที่ทุกข์ยากกว่าตน บุญพวงเพื่อเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการแสวงหาอุดมคติในการเสียดสี บุญเข้ากรรมก็เพื่อทดสอบศักยภาพของความสามารถของลูกหลาน รู้จักหนทางแห่งความสงบและความสันติสุข เป็นการเรียนรู้มนุษย์ภาวะในตัวของตัวเองอย่างลึกซึ้ง เหล่านี้เป็นต้น และบุญทุกบุญของชาวอีสาน ล้วนแต่ได้ช่วยถ่ายทอดประเพณีในการแสวงหาผู้นำ การจัดการความสัมพันธ์ของคนในประชาคม การจัดการองค์ประชาชน การสังคมสงเคราะห์ การจัดการทรัพยากร แม้กระทั่งการร่วมกันแสวงหาอุดมคติ ซึ่งปัจจุบันนี้งานบุญหลาย ๆ บุญได้หายไป พร้อมกับ การเข้าถึงคุณค่าของบุญก็เริ่มลดถอยลงมากด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมอีสานกำลังถูกแทรกแซงจากค่านิยมสมัยใหม่ อันส่งถ่ายไปจากเมือง ซึ่งเต็มไปด้วยชนชั้นกลาง ที่มีวิถีแห่งความทันสมัยและดำเนินชีวิตไปในแบบของการเป็นนักบริโภคนิยม โดยที่มีระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อยู่เบื้องหลังของชะตาชีวิต ซึ่งแปรรูปออกมาเป็นการขายบริการ การโฆษณาชวนเชื่อเป็นวงจรที่สร้างความชอบธรรมในการคุกคามเอาทรัพยากรและการเอารัดเอาเปรียบ

แผนพัฒนาสังคม : ผลสะท้อนจากการรับทอดความผิดจากผู้เชี่ยวชาญ

คามที่ได้เรียนรู้จากการพูดคุยกับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ล้วนพูดออกจะเป็นเสียงเดียวกันว่า หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก และมีผลต่อชีวิตในปัจจุบัน ทั้งนี้

เพราะสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างขนานใหญ่อีกครั้ง หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป การทุ่มเททรัพยากรเพื่อชัยชนะในการทำสงคราม ทำให้สังคมโลกได้มีวิถีชีวิตที่แยกกาย และสามารถสร้างความชอบธรรมในความคิดแปลกๆ และซับซ้อนซ่อนเร้นของความต้องการเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง ความคิดเช่นนี้ถูกนำมาใช้อยู่เบื้องหลังของการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยพื้นฐานของปรัชญาวิทยาศาสตร์กลไก ซึ่งเชื่อมั่นว่าการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะพามนุษย์ไปสู่ความสุขความสำเร็จในชีวิตและสังคม แต่ในเวลาหนึ่งคำตอบกลายเป็นเช่นนั้นไม่ แม้จะมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้นเพียงไรปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมกลับทวีความรุนแรงขึ้นเพียงนั้น นี่หมายความว่า การค้นหาคำตอบจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหาสังคม เป็นเรื่องที่น่าสนใจมานานแล้วนั่นเอง แม้กระนั้นก็ตามในเมืองไทยเรา ค่านิยมเกี่ยวกับผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศยังได้รับการยอมรับที่ค่อนข้างสูงจากทัศนะของชนชั้นกลางด้วยกัน ดังนั้นแผนพัฒนาฉบับที่หก จึงยังสะท้อนลักษณะความคิดของผู้เชี่ยวชาญที่คิดแทนชาวบ้านในการแก้ปัญหา เศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่ชาวบ้านหลายกลุ่มมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาของตนได้มากขึ้นแล้ว ทางการณ์จะสอดส่องศึกษาจากกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ อันเป็นกระบวนการก่อรูปความคิดมาจากข้างล่าง ซึ่งมีลักษณะที่สามารถโยงโยงกับคุณค่าดั้งเดิมตามท้องถิ่นของเรา ผู้เชี่ยวชาญมิใช่สิ่งที่ไร้ประโยชน์ในสังคม หากควรจะเป็นเพียงตัวเสริมในสิ่งที่ชาวบ้านขาด หรือเป็นเพียงตัวแลกเปลี่ยนข้อมูลให้กับชาวบ้านเพื่อพิจารณาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของความคิดและการปฏิบัติในการแก้ปัญหา ที่แล้วมาผู้เชี่ยวชาญมักจะได้เล่นเป็นบทบาทนำมากเกินไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านตามไม่ทันประการหนึ่งอีกประการหนึ่งชาวบ้านไม่เอาด้วยเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งไร้ประโยชน์เพราะหลักคิดไม่ตรงกับพื้นฐานความเป็นจริงของชีวิตชาวบ้าน

แนวทางในการบรรเทาปัญหา

มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนไทยเรา จะต้องหันกลับมามองของดีที่มีอยู่หรือหลงเหลืออยู่ในสังคมของเราเอง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม การพัฒนาประเทศที่แล้วมา ล้วนต่อสายความคิดมาจากเมืองนอก รวมทั้งทัศนคติและค่านิยมต่างๆ พัฒนานานานจนกระทั่งเรากำลังจะหมดทุนในกระเป๋าทูน่าที่เป็นเงินก็ล่องหนไปหมดแล้วจากภาวะหนี้สินของประเทศ ยังเหลือแต่ประเทศกับทรัพยากร ตอนนี้อย่างไรถึงตอนหันมามองตนเอง และล้วงดูในกระเป๋าทูน่าว่าเราเหลืออะไรอยู่เท่าไร ที่จะกั๊กกันใหม่โดยใช้ความคิดจิตใจของตัวเจ้าของเอง สิ่งที่น่าจะตระหนักถึง คือ

1. เมื่อเราเชื่อมั่นว่าสังคมไทย ชาวไทยส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธ น่าจะกลับมากทบทวนกันให้ชัดๆ อีกครั้งหนึ่งว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรกันแน่ ซึ่งที่แล้วเรามักมีบางคนบอกว่า พระพุทธเจ้าสอนให้คนนิพพาน แต่จากความหมายตามความเข้าใจ นิพพานของคนผู้นี้ก็จะรับไม่ได้ กลัวว่าประเทศนี้จะนิ่งไปเสียเลยๆ นิพพานแบบหนึ่งเหมือนมวยไทยที่ถูกเตะก้านคอ ท่านบอกว่าจะทำให้ประเทศชาติล่มจม ถ้าคนไปนิพพานอย่างที่ท่านเข้าใจกันหมด ถูกเพื่อนบ้านยึดประเทศเสียทีเดียว

มาสมัยหนึ่ง สมัยที่ผู้นำเกลียดคำว่า “สันโดษ” ถึงกับออกหนังสือเวียนไปตามวัดวาอารามต่างๆ ทั่วประเทศ ขอให้ห้ามไม่ให้พระท่านเทศน์เรื่องสันโดษ เพราะท่านเข้าใจเอาเองว่า สันโดษตรงกับคำว่า ชีเกียจหรือความเกียจคร้าน อันเป็นเครื่องกั้นไม่ให้เราทำการทำงาน ท่านผู้นี้ก็กลัวว่า ถ้าพระท่านเทศน์เรื่องสันโดษมาก ๆ ประเทศนี้จะไม่มีการผลิต ท่านเป็นห่วงชาวบ้านจะไม่มีแนวอยู่แนวกิน แนวเศรษฐกิจ นี่ก็เป็นความเข้าใจในพุทธศาสนาอีกมิติหนึ่ง

ส่วนกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นผู้กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอน อันเป็นแบบแผนที่น่าไปใช้ทั่วประเทศ และเป็นตัวตรวจสอบคุณภาพในการศึกษา กลับเอาวิชาศีลธรรม เป็นวิชาเล็กๆ วิชาหนึ่งที่ไปพ่วงไว้กับวิชาหน้าที่พลเมือง แล้วครูที่สอนในวิชาเหล่านี้ถ้าไม่คิดมาอย่างคนคร่ำครึซึ่งเด็กรับไม่ได้ ก็ได้ครูที่แม่แต่ศีลห้ายังปฏิบัติไม่ได้มาทำการสอนเด็กก็จำข้อสอนเป็นข้อๆ เอาไว้ตอบครูเพื่อเอาคะแนน เอาเกรด สำหรับมหาวิทยาลัยไม่ต้องพูดถึง ยกเว้นคณะมนุษยศาสตร์ ที่มีวิชาศาสนาเปรียบเทียบจึงทำให้ได้รับการศึกษาค้นศาสนาอยู่บ้าง ที่เรียนกันทั่วๆ ไปตามคณะต่างๆ อย่างสนใจพุทธศาสนาก็แค่เป็นปรัชญาสาขาหนึ่ง เพื่อเอาไว้เปรียบเทียบกับปรัชญาสาขาอื่นหรือสำนักคิดอื่น ๆ เท่านั้นเอง ถ้าเราได้หันมาทบทวนว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรกันแน่ก็เท่ากับเราได้ทบทวนของดีที่เคยมีอยู่ และยังมีอยู่ในสังคมไทยของเรานั่นเอง

2. กลับไปแสวงหาความเป็นไทย โดยการศึกษาจากวัฒนธรรมชุมชนเพื่อขยับยั้งการไหลบ่าเข้ามาอย่างบ้าคลั่งของวัฒนธรรมสหัสชาติที่มุ่งหวังให้คนเป็นนักบริโภคนิยม โดยเอามาตรฐานทางปริมาณในการบริโภคเป็นหลักแห่งความเจริญสมัยใหม่ ซึ่งในทางส่วนลึกของมนุษย์กลับมีปมถ้อยมากมายเกิดขึ้นจากสังคมทันสมัยที่ก้าวเร็วเกินไป จนคนไม่รู้จักตัวเจ้าของ

3. การร่วมมือกันแสวงหาอุดมคติร่วมกันในการแก้ไขปัญา โดยหันหน้าเข้าหากัน ฉันทกัลยาณมิตร เพื่อหาทางออกแก่สังคมไทยในอนาคต ทั้งนี้โดยศึกษาแนวทางจากปัจเจกบุคคล และกลุ่มบุคคลที่พอที่จะค้นพบแนวทางใหม่ๆ ได้อยู่บ้างในปัจจุบัน

แผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์

การพิจารณาค้นร่างแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) จะแบ่งการพิจารณาเป็น 3 ประเด็น

- 1) ปัญหาสาธารณสุขและการพัฒนาสาธารณสุขที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
- 2) ปรังษญาการแก้ไขปัญหานั้น่าจะเป็น
- 3) บทบาทขององค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาที่พึ่งตนเองทางสาธารณสุข

1. ปัญหาสาธารณสุขและการพัฒนาสาธารณสุขที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.1 ปัญหาสาธารณสุข อาจสามารถพิจารณาได้เป็น 4 ประเด็นย่อย ดังต่อไปนี้ คือ

1.1.1 ปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประชากร

แนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในระหว่าง ปี พ.ศ. 2530 ถึง

พ.ศ. 2534 คือ

ก) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากร โดย

- เด็ก 0-5 ปี จะมีแนวโน้มลดลง
- เยาวชนและประชากรวัยทำงาน (15-45 ปี) จะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น
- ประชากรสูงอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไปจะมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

ข) อัตราเพิ่มของประชากร คาดว่าจะน้อยลงกว่าร้อยละ 1.5 ต่อปี แยกจากในหมู่บ้านบางกลุ่ม เช่น ชาวมุสลิม

ค) อัตราการเพิ่มของการเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่จากชนบทมาในเขตเมืองจะมีแนวโน้มสูงขึ้น คาดว่าประชากรประมาณร้อยละ 25 จะเข้ามาอยู่ในเขตเมือง

1.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับสถานะอนามัยส่วนบุคคลของประชาชน

ก) อัตราตายของทารกยังอยู่ใน ระดับสูงและจะสูงในเขตชนบทมากกว่าในเขตเมือง และจังหวัดในภาคมากกว่าในกรุงเทพฯ ฯ

ข) สถานะโภชนาการของเด็กต่ำกว่า 6 ปี ยังมีปัญหาการขาดสารอาหารอยู่เป็นจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนประชากรเด็กทั้งหมด และพบมากในเขตชนบทมากกว่าในเขตเมือง จังหวัดในภูมิภาคมากกว่าในกรุงเทพฯ ฯ

ค) อัตราชุกของทารกแรกคลอดน้ำหนักต่ำกว่า 2,500 กรัมและ 3,000 กรัมรวมกันยังมากกว่า 60 % เฉพาะที่ต่ำกว่า 2,500 กรัมมีมากกว่า 10 %

ง) อัตราการเกิดโรคที่สามารถป้องกันได้ เช่น คอตีบ ไอกรณ บาดทะยักยังพบอยู่พอสมควร แม้จะมีแนวโน้มลดลงและสภาพการเปลี่ยนแปลงยังไม่ดีกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกันบางประเทศ อัตราการครอบคลุมของการให้ภูมิคุ้มกันแก่โรคเหล่านี้ยังมีอยู่ในระดับที่ไม่น่าพึงพอใจ

1.1.3 ปัญหาเกี่ยวกับสถานะอนามัยสิ่งแวดล้อมของประชาชน

ก) การมีน้ำสะอาดไว้บริโภค ยังครอบคลุมได้เพียง 48.81 % ของประชากรในชนบท

ข) อัตราการมีส่วนร่วมต่อหลังคาเรือนมีจำนวนครอบคลุมเพียง 44.59 % ของประชากรทั้งหมด

1.1.4 ปัญหาเกี่ยวกับระบบบริการสาธารณสุขและการบริหารจัดการ

ก) การกระจายบุคลากรทางการแพทย์ อยู่ในระดับที่ไม่ยุติธรรม โดยเฉพาะแพทย์ซึ่งพบว่ามีการกระจายสูงมากในส่วนกลางเมื่อเปรียบเทียบกับส่วนภูมิภาค (ส่วนกลาง : ส่วนภูมิภาค เท่ากับ 4,084 : 3,542) และบุคลากรวิชาชีพอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น พยาบาล เภสัชกร ทันตแพทย์ ก็มีลักษณะการกระจายที่ไม่ยุติธรรมคล้ายคลึงกัน

ข) ใช้จ่ายเพื่อใช้ในค้ำสุขภาพของประชาชนในภาคเอกชนยังสูงมากเมื่อเทียบกับรายจ่ายภาครัฐ นอกจากนั้นแล้วยังพบว่า โดยรวม ๆ ใช้จ่ายเพื่อใช้ในค้ำสุขภาพของประชาชนมีอัตราการเพิ่มในแต่ละปีสูงกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว การจัดสรรงบประมาณแม้จะมีแนวโน้มที่ดี

ขึ้นเรื่อย ๆ ในการจัดสรรให้ในเขตชนบทมากกว่าในเขตเมือง แต่ยังคงอยู่ในอัตราส่วนที่ไม่น่าพึงพอใจนัก เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราส่วนของประชากรในเขตชนบทกับในเขตเมือง

ค) การใช้จ่ายงบประมาณยังคงใช้จ่ายไปสูงในด้านการรักษาพยาบาล มากกว่าการป้องกันและการส่งเสริมสุขภาพ

ง) ลักษณะการใช้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคของประชาชน มีทั้งสภาพการใช้บริการและบริโภคยาที่เกินความจำเป็น มูลค่าบริโภคยาในปี 2526 ประมาณอย่างน้อย 13,000 ล้านบาท และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นปีละ 12-15 %

1.2 ปัญหาการพัฒนาสาธารณสุขที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พอจะจำแนกออกได้เป็น 3 ประเด็น

๑) ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุข ตามหลักของการสาธารณสุขมูลฐาน

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีคัวนโยบายของรัฐประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุข ในรูปแบบของการเป็นผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (ผสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตามวิธีการจัดตั้งของรัฐ นอกจากนั้นแล้วยังมีการจัดตั้งกองทุนทางสาธารณสุขต่าง ๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาสาธารณสุข การริเริ่มการสำรวจความจำเป็นพื้นฐานในหมู่บ้าน (จปฐ.) และการจัดทำแผนในหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาคือ จปฐ. ที่ไม่เข้าเกณฑ์ไปจนถึงการมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมจากหมู่บ้านสู่หมู่บ้านในลักษณะโครงการที่เรียกว่า โครงการหมู่บ้านพึ่งตนเองทางสาธารณสุขมูลฐาน แต่อย่างไรก็ดี การมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งหมดดังกล่าว ยังมีข้อด้อยดังต่อไปนี้ คือ

ก) ส่วนใหญ่ยังมีลักษณะถูกจัดตั้งโดยเน้นการเป็นผู้ช่วยเหลือของรัฐและปฏิบัติโครงการของรัฐมากกว่าการถูกเน้นในการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการแก้ไขปัญหาคือตนเองตอบสนองชุมชนอย่างแท้จริง

ข) อาสาสมัคร ที่จัดตั้งสามารถขยายการบริการของรัฐ ให้ครอบคลุมได้ระดับหนึ่งอันเป็นการทำให้ปัญหาสาธารณสุขบางส่วนลุกล่นไปได้ ขณะที่ยุทธศาสตร์ของ ผสส. ยังไม่เด่นชัดอย่างแท้จริง

ค) กองทุนทางถิ่นฐานสาธารณสุขต่าง ๆ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นมีการแปรจุดมุ่งหมายเพื่อการตอบสนองการเพิ่มทุนในหมู่บ้านมากกว่าการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขและปัญหาสาธารณสุขไม่ได้ถูกแก้ไขไปเท่าที่ควร เช่น ปัญหาโภชนาการ การใช้ยาที่มีดีและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ยกเว้นการดำเนินการกองทุนสุขภาพในการจัดหาหน้ากาก

ง) การริเริ่ม การสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และการจัดทำแผนในหมู่บ้าน เพื่อแก้ไขปัญหาคาม จปฐ. ที่ไม่เข้าเกณฑ์ ยังมีลักษณะของการกำหนดจากส่วนกลางและจากรัฐเป็นหลัก ไม่ได้มีการกำหนดจากส่วนของชุมชนและจากส่วนภูมิภาคเท่าที่ควรจึงไม่สามารถจะครอบคลุมการแก้ไขปัญหาได้อย่างรอบคอบ ไม่สามารถทำให้ชุมชนมีความรู้สึกมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง นอกจากนี้แล้วรูปแบบการใช้ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ดังกล่าว จะมีประโยชน์อย่างมากในการกำหนดการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้ประชาชนมีความจำเป็นพื้นฐานที่ครอบคลุมเพียงพอ แต่ไม่สามารถคาดหวังได้ว่าจะเน้นยุทธวิธีในการสร้างให้ชุมชนตระหนักในปัญหา และก่อให้เกิดการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงได้เพราะปัญหาการรู้สึกมีความเป็นเจ้าของดังกล่าวของชุมชนและลักษณะการนำโครงการเข้าไปสู่หมู่บ้านยังมีลักษณะเป็นไปตามสายงานของระบบรัฐ ที่ยังไม่ได้มีการประสานงานที่ดีเพียงพอในการตอบสนองต่อปัญหาที่ชุมชนเสนอขึ้นมา

จ) การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมจากหมู่บ้านไปสู่หมู่บ้าน อาจจะทำให้ได้ว่าเป็นความพยายามที่ดีที่สุด ที่จะให้หมู่บ้านมีการเรียนรู้การพัฒนาจากกันและกันเองแต่ปัญหาของคุณสมบัติของหมู่บ้านที่ดี หมู่บ้านตัวอย่างที่เหมาะสมยังต้องการการกำหนดใหม่เพราะอาจก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบการพัฒนาที่เน้นรูปแบบภายนอกที่ฉาบฉวยสวยงามมากกว่าเน้นกระบวนการพัฒนาของชุมชนที่น่าจะเป็น

2) ปัญหาการจัดการและการบริหารการพัฒนาสาธารณสุข

การสาธารณสุขมูลฐานเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบ โครงสร้าง การจัดการ และการบริหารการพัฒนาสาธารณสุข ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากการแก้ไขจากแนวตั้ง (Vertical approach) มาเป็นการแก้ไขปัญหาคามแนวนอน (Horizontal approach) ซึ่งวิธีหลังมีความเหมาะสมกับวัฒนธรรม สภาพสังคมและอื่น ๆ ของชุมชนได้มากกว่าแต่มีข้ออ่อนที่ว่าจะต้องพึ่งพา ระบบเครือข่ายของโครงสร้าง (infrastructure) ที่ดีที่จะรองรับจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาคามได้ เมื่อ

รัฐบาลมีแผนนโยบายในเรื่องการบรรลุความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในชาติใน ปลายแผน 6 และกระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้รับผิดชอบนโยบายนี้อย่างจริงจัง ลักษณะเช่นนี้ยังเป็นการขยายฐานของแนวราบให้กว้างขวางขึ้นแทนการทำให้โครงสร้างภายในที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขให้แข็งแกร่งขึ้น (Strengthening Intersectoral Collaboration) กลับต้องมาเพิ่มความพยายามที่มากขึ้นในการทำให้โครงสร้างการประสานงานระหว่างสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแข็งแกร่งขึ้นแทน (Strengthening Intersectoral Collaboration) การปรับการจัดการและการบริหารเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหา 3 ประการ

ประการที่หนึ่ง ระบบ infrastructure ที่ยังไม่เข้มแข็งพอ ทำให้นโยบายหลาย ๆ นโยบายที่ถูกกำหนดไว้อย่างดีจากส่วนกลางไม่ได้รับการตอบสนองในแนวทางที่ถูกต้อง เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ยังมีลักษณะของการใช้การสั่งการตามระบบราชการกับชุมชนแทนการปลูกจิตสำนึกและสนับสนุนอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ประการที่สอง ความพยายามที่ต้องใช้ไปในการประสานสาขาอื่น ๆ ซึ่งระบบ infrastructure ก็มีความอ่อนแอในลักษณะเช่นเดียวกัน ทำให้การบรรลุการประสานโครงสร้างภายในเป็นไปไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ประการที่สาม ปัญหาการปรับการจัดการและการบริหารดังกล่าวมีความเป็นไปได้เพื่อพยายามก่อให้เกิดผลประโยชน์กับประชาชนอย่างแท้จริง แต่ยังคงขาดการนำเอาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและการบริหารเพื่อการพัฒนาการสาธารณสุขให้ดีขึ้นมาร่วมด้วย แม้จะมีความพยายามอยู่บ้างก็ตาม เช่น การใช้นโยบายโครงการบัตรสุขภาพ การดำเนินการเรื่องกองทุน แต่ก็ยังไม่สามารถเป็นไปตามที่คาดหวัง

3) ปัญหาการได้รับความสำคัญทางการเมือง

การให้ความสำคัญกับชนบทมากกว่าเมืองและการพัฒนากฎหมาย รวมไปถึงการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค

การแก้ไขปัญหาสาธารณสุขยังได้รับความสำคัญทางการเมืองไม่มากเมื่อพิจารณาจากค่าใช้จ่ายของรัฐที่ให้กับการสาธารณสุขเปรียบเทียบกับประเทศที่กำลังพัฒนาหลายประเทศ นอกจากนี้แล้วการพัฒนา ยังเป็นการแก้ไขปัญหที่สนองตอบต่อเมืองมากกว่าชนบท ขณะเดียวกันการ

พัฒนากฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายยังเป็นไปในขอบเขตที่จำกัด ไม่สามารถสนองตอบต่อการคุ้มครองสุขภาพและผลประโยชน์ของประชาชนได้อย่างแท้จริง

2. ปรากฏการณ์ไขปัญหาที่น่าจะเป็น

1. การมีสุขภาพอนามัยที่ดีเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคน ควรจะ ได้รับอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงกัน นโยบายและการบริการของรัฐควรจะเป็นการกระจายทั้งทรัพยากร บุคลากรและผลประโยชน์อื่น ๆ ที่สามารถตอบสนองต่อผู้ที่ขาดแคลนในชนบทมากกว่าผู้ที่มีโอกาส ได้รับอยู่แล้ว

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นหลักการสำคัญสำหรับการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นการทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงน่าจะเป็นที่ขบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเริ่ม ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการริเริ่ม ขบวนการตัดสินใจ การวางแผนและปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ไปจนถึงการประเมินผล มากกว่าการเน้นความสำเร็จของโครงการตามความคาดหวังของรัฐ

3. การประหยัดและการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่ยากจน ดังนั้นการจัดระบบการให้บริการในราคาที่ประหยัด แต่สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหของ ประชาชนได้อย่างแท้จริงน่าจะเป็นทางออกที่ดีกว่าการเน้นใช้เทคโนโลยีตามประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีขั้นสูงยังมีความจำเป็นอยู่ แต่จะต้องจัดระบบให้การใช้เป็นไปใน ลักษณะที่ก่อให้เกิดการใช้อย่างเกินความจำเป็น และสูญเปล่าให้น้อยที่สุด นอกจากนี้แล้วการ เร่งพัฒนาเทคโนโลยีพื้นฐานที่มีอยู่แล้วในชุมชนจะเป็นหนทางที่ก่อให้เกิดความประหยัดและพึ่งพา ตนเองได้อย่างแท้จริงมากกว่า

4. การปฏิรูประบบบริการสาธารณสุขและระบบราชการทั้งระบบให้สามารถสนองตอบ ต่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยเฉพาะส่วนที่อยู่ปลายสุดของระบบให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้การปฏิรูป รวมความไปถึงการปฏิรูปโครงสร้างและเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการของรัฐให้สามารถดำเนินการ เพื่อ การครอบคลุมสุขภาพอนามัยที่ดีของประชาชน และสนับสนุน การพึ่งพาตนเองของประชาชนใน การพัฒนาสาธารณสุขอย่างแท้จริง

แนวนโยบายที่สามารถจะตอบสนองต่อปรัชญาดังกล่าว

1. การเร่งการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและชุมชนในส่วนภูมิภาคสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดโครงสร้างและการบริการสาธารณสุขให้สามารถสนองตอบต่อปัญหาของแต่ละพื้นที่อย่างแท้จริง

2. เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพระบบบริการของรัฐโดยเฉพาะในส่วนที่อยู่ใกล้กับชุมชนที่สุดให้สามารถครอบคลุมบริการพื้นฐานแก่ชุมชนอย่างทั่วถึง และสามารถถูกกำกับบริหารและสนับสนุนโดยชุมชนที่ได้รับบริการ

3. ส่งเสริมและสนับสนุนขบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุข โดยเฉพาะในชุมชนชนบท โดยเน้นที่การริเริ่มขบวนการตัดสินใจของตนเองในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการพึ่งพาตนเองในการดำเนินการแก้ไขปัญหานอกจากนั้นแล้วยังสนับสนุนการถ่ายทอดเทคโนโลยีในระหว่างหมู่บ้านข้างเคียง เพื่อให้เกิดการพัฒนาาร่วมกัน

4. แสวงหาให้การบริการที่มีราคา ประหยัด และสามารถครอบคลุมแก้ไขปัญหาคือประชาชนทุกระดับ ทั้งนี้รวมไปถึงการจัดให้มีระบบประกันสุขภาพที่ประหยัดหรือการให้บริการโดยไม่คิดมูลค่า โดยเป็นไปตามความเหมาะสมของระดับเศรษฐกิจของประชาชน รวมทั้งความเติบโตในการพัฒนาของชุมชนแต่ละกลุ่ม

5. ส่งเสริมและสนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุข

6. ปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารสาธารณสุขและการประสานงานภายในสาขาของระบบบริการสาธารณสุข โดยเน้นการเสริมสร้างประสิทธิภาพส่วนปลายสุด ปรับปรุงการส่งต่อเพื่อสนับสนุนการบริการครอบคลุมได้มากที่สุด และสามารถประหยัดการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงไม่ให้เกิดการใช้เกินความจำเป็น

7. เร่งรัดการพัฒนาประสิทธิภาพของระบบราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณสุขควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคมทั้งระบบ

8. เร่งรัดการคุ้มครองผู้บริโภค โดยปรับปรุงบทบัญญัติแห่งกฎหมายและการให้ปฏิบัติไปตามกฎหมาย รวมทั้งการควบคุม ดูแลการใช้จ่าย การประชาสัมพันธ์ในระบบตลาดเพื่อให้เกิดการประหยัดทรัพยากรและความปลอดภัยแก่ประชาชน

9. สนับสนุนการให้การศึกษาแก่ประชาชนและการเคลื่อนไหวในการพิทักษ์ผลประโยชน์ทางด้านการบริโภค และการรับบริการทางการแพทย์ของประชาชน รวมทั้งการสนับสนุนองค์กรที่ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนในทางสาธารณสุขมูลฐาน

10. เร่งรัดพัฒนากำลังคนในระบบบริการสาธารณสุขให้สามารถตอบสนองต่อเจตนาของประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ควรจะเริ่มตั้งแต่การผลิตบุคลากรในมหาวิทยาลัยจนกระทั่งถึงการพัฒนาระหว่างการปฏิบัติงานในพื้นที่

11. เน้นการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขโดยให้ความสำคัญกับการป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพมากกว่าการรักษาพยาบาล ทั้งนี้การจัดสรรงบประมาณและกำลังคนควรจะเป็นไปเพื่อการสนับสนุนนี้

12. สนับสนุนการวิจัย และการประเมินผลทั้งในแง่ความสำเร็จของโครงการที่ตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ และผลกระทบทางด้านอื่น ๆ ที่ประชาชนได้รับ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาสาธารณสุขสามารถตอบสนองต่อผลประโยชน์ของประชาชนอย่างรอบด้านและอย่างแท้จริง

3. บทบาทขององค์กรเอกชน

ในระดับส่วนกลาง

1. วิจัยและเสนอแนะในระดับนโยบายของรัฐ
2. รณรงค์พิทักษ์ผลประโยชน์และให้การคุ้มครองแก่ผู้บริโภคในด้านต่าง ๆ
3. ให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมเพื่อให้ตระหนักถึงปัญหาและศักยภาพของตนเองในการแก้ไข้ปัญหา
4. ประสานและสนับสนุนในโครงการของรัฐที่เห็นว่าก่อให้เกิดผลประโยชน์กับชุมชนและประชาชน
5. แสวงหาทางเลือกการพัฒนาที่ดีกว่าในส่วนหนึ่งของทั้งระบบทั้งหมดและในชุมชน
6. สนับสนุนการดำเนินโครงการในชุมชนทั้งในด้านการบริหารให้ครอบคลุมมากขึ้นหรือในด้านการพัฒนาองค์กรของชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ในระดับพื้นที่

1. จัดการศึกษา ร่วมกับกับชุมชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง และสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรและการพึ่งพาตนเองทางบ้านสาธารณสุข ลดละการชื้อยาภายนอกและการหลงเข้าใจผิดตามการโฆษณาชวนเชื่อ
2. ให้การสนับสนุน แก่ชุมชนในการประสานความช่วยเหลือทั้งจากรัฐและเอกชนเพื่อให้ความช่วยเหลือเหล่านั้นเกิดเป็นผลประโยชน์กับชุมชนอย่างแท้จริงตามที่ชุมชนคาดหวัง
3. สนับสนุนและการศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านที่เหมาะสมเพื่อการแก้ไขปัญหาสาธารณสุข
4. เสนอแนะผลกระทบทั้งในกำนบวักและกำนลบจากโครงการต่างๆ ของรัฐโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่เพื่อเสนอแนะสู่ระดับนโยบายของรัฐ

ทิศทางแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์

บทเสนอแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับประชาชน (2530-2534) นี้มีเจตนาเฉพาะหน้าเพียงเพื่อแสดงทิศทางหรือแนวนโยบายใหญ่ ๆ เท่านั้น ทิศทางที่กำหนดขึ้นวางอยู่บนมูลฐาน 2 ประการ คือ หนึ่ง ปรัชญาการพัฒนาสาธารณสุข ตามแนวทางสาธารณสุขมูลฐาน และสอง ข้อบกพร่องในการพัฒนาสาธารณสุขในแผน 4 และ 5

ปรัชญาการสาธารณสุขมูลฐานนี้มีการตีความต่าง ๆ กันออกไป แต่ในที่นี้เห็นว่าหลักการสำคัญ ๆ ในทัศนะฝ่ายประชาชน มี 3 ประการ คือ

1. ความยุติธรรม การพัฒนาสาธารณสุขต้องดำเนินไปในลักษณะที่มุ่งลดช่องว่างการได้รับประโยชน์บริการสาธารณสุข ระหว่างชนบทกับเมือง ระบบสาธารณสุขของรัฐต้องให้ความสนใจหลักกับกลุ่มประชาชนผู้เสียเปรียบ

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมนี้มีใช้เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองด้านการสาธารณสุขเท่านั้น แต่ที่สำคัญกว่า คือ การยกระดับความรู้ของประชาชนต่อปัญหาสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว และเพิ่มอำนาจการควบคุมของประชาชน ต่อสถานบริการสาธารณสุข และเงื่อนไขแวดล้อมอื่น ๆ ที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน

3. การปฏิรูประบบสาธารณสุข ระบบสาธารณสุขในที่นี้ รวมความทั้งการสาธารณสุขภาครัฐ และเอกชน ต้องปฏิรูปเสียใหม่ตามทิศทางใหญ่ 2 ประการ คือ หนึ่ง การจัดสรรทรัพยากรสาธารณสุขของชาติ ให้เป็นไปในทิศทางที่ยุติธรรมมากในสำหรับชนบท โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากจน และ สอง ปกป้องสุขภาพของประชาชนจากพิษร้ายของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง ที่มุ่งกอบโกยผลกำไรส่วนบุคคลแต่ฝ่ายเดียว

เกี่ยวกับการพัฒนาสาธารณสุขที่ผ่านมามีการนำของกระทรวงสาธารณสุขนั้นแม้จะถือเอาการสาธารณสุขมูลฐานเป็นปรัชญาการพัฒนา แต่ผลสำเร็จที่เกิดขึ้น ยังอยู่ในเขตจำกัด ที่ผ่านมากกระทรวงสาธารณสุข พยายามเร่งขยายกิจกรรมสาธารณสุขมูลฐานระดับชุมชนออกไปอย่างมากมาย แต่กิจกรรมหลาย ๆ อย่าง เช่น กองทุนยา กองทุนโภชนาการ ยังมีได้เกิดประโยชน์อย่างสำคัญกับชาวบ้าน อีกทั้งมิได้มีผลแก้ไขมูลฐาน ของปัญหาสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด (เช่น ปัญหาการไ้ยาไม่ถูก ปัญหาโภชนาการ) อย่างไรก็ตาม มีกิจกรรมที่ชาวบ้านได้ประโยชน์อย่างเห็นได้ชัดคืออยู่ในเรื่องของสุขภาพิบาลและน้ำสะอาด แต่ยังมีข้อท้วงติงว่า กิจกรรมนี้ยังมีการกระจายอย่างไม่ยุติธรรม หมู่บ้านส่วนใหญ่ที่ได้รับประโยชน์มักเป็นหมู่บ้านที่มีฐานะเศรษฐกิจดีระดับหนึ่งอยู่แล้ว

กล่าวโดยส่วนรวม การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงมิได้เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดขึ้น การปฏิรูประบบสาธารณสุขมีการดำเนินการในขอบเขตแคบ ๆ เฉพาะเรื่องโรงพยาบาลชุมชน (อำเภอ) การปฏิรูปท่านอื่น ๆ มีน้อย เท่าที่มีอยู่ก็ยังไม่เห็นความสำเร็จมากนัก

บนพื้นฐานของปรัชญาสาธารณสุขมูลฐาน และการประเมินสภาพการณ์การพัฒนาสาธารณสุขที่ผ่านมา แผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน ควรมีแนวนโยบายดังนี้ คือ

1. เร่งพัฒนาความรู้ ให้อ้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพ แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และต่อเนื่อง ทั้งในค้ำกว้าง (สื่อมวลชน ฯลฯ) และค้ำลึก (ชุมชน, สถานพยาบาล) ในเรื่องนี้ต้องดำเนินการอย่างมีโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีลักษณะเลือกประเด็นเลือกจุดหนัก คือ เลือกพัฒนาการรับรู้ เป็นรายปัญหา ตามความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประชาชน มิใช่ทำทุกปัญหา ปัญหาละนิด

2. ส่งเสริมขบวนการการเคลื่อนไหว (movement) ของประชาชนในค้ำสุขภาพในเรื่องนี้ขบวนการของประชาชนควรเลือกสรรประเด็นการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับกระแสสถานการณ์ทางสังคม เพื่อผลการทำร่วมในระดับกว้าง (ตัวอย่างเช่น เรื่องอาหารเพื่อสุขภาพ) นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวในลักษณะเฉพาะเรื่องและขอบเขตการนำร่วม จำกัด ยังอาจทำได้ ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะเฉพาะของปัญหา และพื้นที่

3. ให้ความสำคัญกับการลดปัญหาโรคร้ายไข้เจ็บในเขตชนบท ที่สามารถป้องกันได้ โดยมีการแยกแยะเลือกปัญหาตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น (selective primary health care) และดำเนินการแก้ไขปัญหอย่างรอบด้าน และครบวงจร และอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน โรคที่ป้องกันได้ ซึ่งเป็นปัญหาในถิ่นชนบท มักเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน และระบบสังคมที่ใหญ่กว่า การแก้ไขปัญหาก็ต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของชุมชนและมีขอบเขตกิจกรรมที่รอบด้าน ทั้งแก่การรณรงค์ด้านความรู้ การแก้ไขเงื่อนไขทางวิถีชีวิตที่เอื้อต่อโรค ตลอดจนมาตรการด้านการรักษาพยาบาล การพัฒนาสาธารณสุขชนบทนั้น น่าจะถือเอาโรคหรือปัญหาเป็นแกนกลาง (ไม่ใช่เอาบริการเป็นแกนกลาง) บริการ (ป้องกัน และรักษา) และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควรดำเนินไปในทิศทางมุ่งนำของแกนกลาง มิใช่เป็นไปอย่างอิสระกระจัดกระจาย (เช่นที่แล้วมา)

4. เร่งรัดพัฒนางานคุ้มครองผู้บริโภค ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ประชาชนถูกมอมเมาด้วยการโฆษณาสินค้าหาพ่อค้านายทุน ถูกเอารัดเอาเปรียบด้านราคา และคุณภาพของสินค้าที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน งานด้านการคุ้มครองผู้บริโภค จึงมีความสำคัญ เพื่อปกป้องประชาชนจากภัยอันตรายของธุรกิจเอกชน คนดำเนินงานคุ้มครองผู้บริโภคควรเป็นไปอย่างจริงจัง และซื่อตรงไม่ประนีประนอมกับผลประโยชน์ของธุรกิจเอกชน จึงจะเกิดประโยชน์อย่างเป็นธรรมกับประชาชน

5. สอดส่อง คุดูแล และควบคุมการสาธารณสุขภาคเอกชน สาธารณสุขเอกชนโดยเฉพาะ การผลิตการค้ายา ตลอดจนสถานพยาบาลเอกชน ต่าง ๆ มีพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างที่ส่งผลให้ทรัพยากรสาธารณสุขของสังคม (ในแง่รายจ่าย สาธารณสุข สักส่วนรายจ่ายของเอกชน มีค่าสูงถึง 2/3 ของรายจ่ายสาธารณสุขทั้งหมด) ถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือย สูญเปล่า และไม่เป็นธรรมทั้งในระดับมหภาค และจุลภาค (คือพฤติกรรมส่วนบุคคลของประชาชน เช่น พฤติกรรมการใช้ยา) ดังนั้นในแผน 6 จึงควรมีนโยบายและมาตรการแน่นอนที่จะควบคุมสาธารณสุขภาคเอกชนให้อยู่ในร่องในรอยที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อสังคม และต่อประชาชนมากยิ่งขึ้น มิใช่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงแต่ผลกำไร แต่อย่างเดียว

6. ปรับปรุงอำนาจระหว่างผู้ให้บริการ/สถานบริการกับประชาชน ที่แล้วมา การจัดการบริการสาธารณสุขดำเนินไปในลักษณะที่วิชาชีพแพทย์และสาธารณสุข ตลอดจนเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

อื่น ๆ ของรัฐ มักเผด็จอำนาจเหนือประชาชน เพื่อให้ระบบบริการสาธารณสุขตอบสนองประชาชนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับโครงสร้างใหม่ แนวทางที่ควรต้องพิจารณาคำเนิการ คือ ให้ประชาชน และ/หรือ องค์กรประชาชน รัฐบาลท้องถิ่น มีบทบาทควบคุมสถานบริการได้โดยตรงและให้มีมาตรการต่าง ๆ เช่น งบประมาณ ฯลฯ ที่จกทำให้บทบาทการควบคุมโดยประชาชนเป็นจริงได้

7. สร้างหลักประกันค้ำบริการรักษาพยาบาล สำหรับประชาชนที่ยากไร้ และกลุ่มผู้เสียเปรียบอื่น ๆ ในสังคม เพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรม ระบบสาธารณสุขของรัฐต้องให้หลักประกันว่า ผู้ยากจน ผู้เสียเปรียบ จะได้รับหลักประกันบริการรักษาพยาบาลที่เหมาะสมมีคุณภาพ เมื่อพวกเขาเกิดความเจ็บป่วย ปัจจุบันแนวโน้มเช่นนี้ปรากฏให้เห็น ในโครงการบัตรรักษาฟรี และโครงการบัตรสุขภาพที่กระทรวงสาธารณสุขดำเนินการอยู่ ดังนั้นควรต้องมีความพยายามที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์กับประชาชนยิ่งขึ้น หลักประกันค้ำบริการรักษาพยาบาลสำหรับประชาชน ควรดำเนินควบคู่ไปกับนโยบายส่งเสริมการควบคุมสถานพยาบาลโดยประชาชนตามที่ได้กล่าวไปแล้ว

8. วิเคราะห์ ติดตาม และประเมินผลการพัฒนาสาธารณสุขตามแนวทางสาธารณสุขมูลฐาน การดำเนินงานเรื่องนี้ควรทำทั้งในระดับลึก (ระดับปฏิบัติ) และระดับกว้าง (ระดับนโยบาย) เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปรับทิศทางพัฒนาสู่เป้าหมายและปรัชญาของการสาธารณสุขมูลฐานอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่ควรจำกัดเฉพาะการวิเคราะห์ติดตาม และประเมินงานของกระทรวงสาธารณสุขเท่านั้น จุดหมายควรกว้างไกลไปถึงการค้นหาพลังต่าง ๆ ทั้งในและนอกระบบสาธารณสุขที่ส่งผลดี หรือผลร้ายต่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายหลักของการเคลื่อนไหวค้ำบริการสาธารณสุขจกต้องกระทำให้เป็น การเคลื่อนไหวของประชาชน ดังนั้น ประชาชนที่อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศจะต้องเรียกร้อง และเคลื่อนไหวเพื่อการนี้ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งหวังดีรวมทั้งสื่อมวลชน ก็ต้องช่วยกันสร้างแรงกดดันหรือเสริมกลไกรัฐก้วย เพื่อการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมอันจะนำไปสู่การพัฒนาสุขภาพของประชาชนได้อย่างแท้จริง

ทิศทางกาพัฒนาสาธารณสุขเพื่อประชาชน

สำลี ใจดี

สืบเนื่องจากแนวความคิดขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเน้นการพัฒนาคน-พัฒนาชีวิต การรวมกลุ่มแก้ปัญหา การสร้างคามยุติธรรมในสังคม ความเป็นอยู่พอดี รวมกับการเดินไปสู่เป้าหมายแห่งการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง นั้น ทำให้ปรัชญาการพัฒนาสาธารณสุข ในทัศนะฝ่ายประชาชน¹ ซึ่งยึดหลักการสำคัญ 3 อย่าง คือ การสร้างคามยุติธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน และการปฏิรูประบบสาธารณสุข เป็นที่ตระหนักและยอมรับมากยิ่งขึ้น

จากประสบการณ์ของเราที่ผ่านมา เห็นว่ารัฐได้กำหนดทิศทางกาพัฒนาสาธารณสุข โดยให้ธุรกิจภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการบริการและแสวงหากำไรอย่างมากเสมอ เป็นการสร้างวัฒนธรรมบริโภค ฟุ้งหมอ ฟุ้งยา รวมทั้งพยายามที่จะผลักดันการควมรับผิดชอบของตนเองลง ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากเรื่อง

- การยื้ออายุขยเฉพาะกาล ของ พ.ร.บ. ยา 2522 เรื่องการควบคุมดูแลร้านขายยา แผนปัจจุบันเต็มเวลา โดยเกสัชกรเมื่อเดือน พฤษภาคม 2527

- การเซ็นการขยายขอบข่ายการใช้บัญชียาหลักแห่งชาติ โดย รองนายกรัฐมนตรี เมื่อ 18 กันยายน 2527

- การยกเลิกหลักการรวมศูนย์จัดซื้อยาผ่านองค์การเภสัชกรรม โดย มติคณะรัฐมนตรี เมื่อ 21 สิงหาคม 2528

- การขยายการจัดตั้งสหกรณ์ยา/กองทุนยาในชุมชนชนบท ทำให้ดูเหมือนมีเงินขาของรัฐเพิ่มขึ้นแต่การสนับสนุนด้านยากลับกระทำโดยร้านขายยาเป็นส่วนใหญ่ เพราะรัฐทำไม่ทันทำไม่ถ้อยเป็นซึ่งทำให้มีการใช้ยาผิดและใช้ยาฟุ่มเฟือยมากขึ้น

¹ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ "ค้นร่างทิศทางแผนพัฒนาสาธารณสุข ฉบับประชาชน" พฤษจิกายน 2528

– การมีแนวโน้มที่จะรับสิทธิบัตรยาจากคำเรียกร้องของบริษัทยาข้ามชาติ และสภาพการค้าอเมริกัน ของกระทรวงพาณิชย์ ฯลฯ

บทความชิ้นนี้ พยายามที่จะประมวลสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ และทิศทางในการแก้ไขเพื่อเตรียมส่วนที่ได้นำเสนอในต้นร่างทิศทางแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับประชาชน ให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

1. ปัญหาพื้นฐานของพัฒนาสาธารณสุข

1) รัฐบาลกระในการให้บริการสาธารณสุขแก่คนส่วนน้อยของประเทศ ด้วยระบบและรูปแบบที่ลงทุนสูง มีโครงการแปลกใหม่ ออกมาตลอดเวลา โดยที่ไม่เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ไม่ว่าด้านการจัดหา การกระจายยา การบริการสาธารณสุข การจัดการศึกษากันสาธารณสุข หรือการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน แม้ในแผน 4 และแผน 6 กระทรวงสาธารณสุขได้ใช้การสาธารณสุขมูลฐานเป็นทั้งปรัชญา และกลวิธีในการพัฒนา แต่ผลที่เกิดขึ้นกลับยังเป็นการสร้างปัญหา เพราะยังมีได้มีนโยบายที่จะพัฒนาระบบบริการภาคเอกชนควบคู่กันไป

2) ธุรกิจภาคเอกชน มีบทบาทต่อการสาธารณสุขเกินไป โดยเฉพาะการทำให้ “ยาเป็นสินค้า” และการให้บริการทางสาธารณสุขที่มุ่งกอบโกยผลกำไรและสร้างปัญหาให้มากยิ่งขึ้น เช่น ทำให้ประชาชนคิดยาของ ยาชุด ยาชุดกำลัง ยาฉีก ซอบลองเอ็กซ์เรย์คอมพิวเตอร์ ฯลฯ

3) มีความสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างมากทั้งในด้านการใช้จ่าย การใช้บริการทางสาธารณสุข การลงทุนด้านการจัดการศึกษาทางสาธารณสุข ฯลฯ มูลค่าการใช้จ่ายด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยที่สุขภาพของประชาชนมิได้ดีขึ้นในสัดส่วนที่เท่ากัน ซึ่งส่งผลให้ประเทศชาติขาดดุลการค้ามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4) ประชาชนยังคงถูกเอารัดเอาเปรียบอยู่เสมอ เพราะขาดทั้งความรู้และองค์การที่มีศักยภาพของตนเองในการตรวจสอบ ควบคุมระบบบริการสาธารณสุขอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

5) บุคลากรสาธารณสุข บางกลุ่มฉวยโอกาสแสวงหาผลประโยชน์จากระบบการค้าเสรี และการถือความรู้ของประชาชน บางกลุ่มก็ยังมิได้ตระหนัก และเข้าใจปัญหาสาธารณสุขอย่างชัดเจน จึงมีผู้เข้าร่วมในขบวนการแก้ปัญหาทุกระดับน้อย โดยเฉพาะในระดับผู้ยากจนยังมีน้อยมาก

6) กฎหมายสาธารณสุขต่าง ๆ ยังมีได้มีการปรับปรุงและพัฒนาให้ทันต่อสถานการณ์ รวมทั้งกฎหมายที่มีอยู่ก็ยังคงขาดนโยบายผลักดันการบังคับใช้ให้เป็นไปคามกฎหมาย

2. ทิศทางการพัฒนาสาธารณสุขในอนาคต

เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่พอคิ สุขกายสบายใจ มีศักยภาพในการเลือกสรรและตัดสินใจได้อย่างอิสระ ลดการสร้างวัฒนธรรมบริโภค ฟุ้งหมอ ฟุ้งยา ลดการเอาโรคเอาเปรียบจากผู้ให้บริการ

2.1 รัฐควรจะ

2.1.1 เพิ่มภาวะความรับผิดชอบ รวมทั้งทำการปฏิรูปและสร้างรูปแบบใหม่ในด้านการบริการสาธารณสุขให้แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี เช่น

(1) ประกาศใช้ระบบรัฐสวัสดิการ หรือระบบประกันสุขภาพต่อประชาชนทั้งหมด มิใช่แบ่งแยกทำให้เฉพาะข้าราชการเช่นทุกวันนี้ ส่วนชาวนา-ชาวไร่ผู้ยากไร้กลับถูกผลักให้ไปลงทุนซื้อบัตรสุขภาพด้วยความหวังว่า จะได้รับบริการดี สิ้นหนี้ยัมแย้มจากเจ้าหน้าที่

(2) สร้าง “รูปแบบใหม่” ในการให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชน เช่น ขยายการจัดตั้ง “ห้องยาชุมชน” จากห้องยาในโรงพยาบาล (ซึ่งจ่ายยาตามใบสั่งเท่านั้น) ไปอยู่ในตลาดหรือชุมชนหนาแน่น เพื่อให้บริการเป็นด่านแรกต่อประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ-ปลอดภัย และประหยัด ประชาชน จะได้ไม่ต้องหลงกลไปติดกับร้านขายยาเช่นทุกวันนี้ รูปแบบใหม่นี้จะประหยัดรายจ่ายของรัฐอย่างมาก เพราะในแผน 6 จะมี “เภสัชกรคู่สัญญา” ออกมาใช้ทุกบิลละ 500 คน โดยไม่ต้องไปสร้างโรงพยาบาลหรือตึกใหญ่โตให้เสียเศรษฐกิจ และไม่มีประสิทธิภาพ เช่น ประกาศว่าจะสร้างโรงพยาบาลอำเภอให้ครบทุกอำเภอ แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงเปลี่ยนมาสร้างโรงพยาบาลสาขา (Extention OPD) เป็นต้น

(3) ขยายร้านค้าขององค์การเภสัชกรรมให้มีครบทั่วทุกจังหวัด ทุกอำเภอ

2.1.2 ควบคุมดูแล และดำเนินการสร้างสมคูลใหม่เกี่ยวกับบทบาทของรัฐกิจภาคเอกชน (ทั้งในรูป ร้านขายยา คลินิก โรงพยาบาลเอกชน) ที่มุ่งทำกอบโกยผลกำไรและสร้างปัญหาสาธารณสุข เช่น

(1) ในร้านร้านขายยา ซึ่งเป็นแหล่งบริการแหล่งแรกที่ประชาชนไปใช้ และซื้อยาเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพของตนเอง จึงต้องมีการควบคุมดูแลตามกฎหมายอย่างรัดกุม บทเฉพาะกาลของ พ.ร.บ. ยาที่กำหนดให้มีเภสัชกรควบคุมดูแลร้านขายยาตลอดเวลาเปิดทำการ ซึ่งจะเริ่มต้นพร้อมกับแผน 6 นั้น รัฐจะต้องสร้างนโยบายและกลวิธีที่ชัดเจนในการควบคุมดูแลร้านขายยา โดยการนำเอาเภสัชกรที่เล่าเรียนด้วยภาษาของราษฎร เข้ามาดูแลร้านขายยากันจริงๆ ภายใต้ ระบบเภสัชกรใช้ทุนในร้านขายยา¹

(2) ในร้านโรงพยาบาลเอกชนและคลินิกต้องควบคุมดูแลและสนับสนุนให้ทำการบริการที่มีคุณภาพปลอดภัยและคุ้มกับราคา มิใช่ดำเนินการแบบธุรกิจเต็มรูป แล้วสร้างอุปสงค์เทียมเช่นทุกวันนี้

2.1.3 ปรับปรุงและขยายขอบข่ายการใช้นโยบายแห่งชาติทางค่านยา ออกไปให้ครอบคลุมทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น

(1) ขยายการใช้บัญชียาหลักแห่งชาติ เข้าสู่ภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในร้านขายยา

(2) จัดทำนโยบายราคายา

(3) ขจัดยาที่ไม่เหมาะสมออกจากเมืองไทย

(4) ควบคุมระบบการส่งเสริมการขายยา และการขายบริการทางการแพทย์สาธารณสุข ให้ดำเนินไปอย่างมีจริยธรรม

2.1.4 ส่งเสริมให้บุคลากรสาธารณสุข เข้าใจ สนใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาอย่างรู้เท่าทันและจริงจัง ต้องเริ่มโดยการ

(1) ปฏิรูประบบการศึกษาของบุคลากรด้านสาธารณสุข โดยเน้นจิตสำนึกและความเข้าใจปัญหาสาธารณสุขเพิ่มขึ้นอย่างเป็นระบบ รวมทั้งส่งเสริมให้มีความคิดในการหาทางแก้ไขปัญหาสาธารณสุข ร่วมกับการใช้ของที่มีอยู่ในชุมชน (Existing Technology)

(2) ดึงกลับเข้ามารับใช้และบริการประชาชนแทนการค้าที่มุ่งแสวงหากำไร ทั้งนี้ต้องจัดระบบที่เหมาะสมรองรับ

(3) กระจายอำนาจในการตัดสินใจลงสู่บุคลากรที่อยู่ในระดับชุมชนมากยิ่งขึ้น

¹ กลุ่มศึกษาปัญหาฯ “ระบบใหม่ในภาคควบคุมการส่งมอบยาให้ประชาชน” 30 เมษายน 2527

2.1.5 กำหนดนโยบายในการส่งเสริมและการพัฒนา “การแพทย์ไทย” ให้เข้ามารับใช้สังคมควบคู่กับการแพทย์ตะวันตก เช่น พัฒนาการนวดไทยให้สามารถแก้ปัญหาปวดเมื่อยของชาวต่างชาติและกรรมการแทนการใช้ยาแก้ปวด ฯลฯ

2.1.6 จัดให้มีองค์กรที่ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูล ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานอย่างรอบคอบและทันต่อสถานการณ์ (มิใช่ต่างคนต่างไม่ทำ หรืออ้างว่าเรื่องนี้อยู่ในความรับผิดชอบของกัน ห้ามผู้อื่นยุ่งเกี่ยว เป็นต้น)

2.1.7 ปฏิรูประบบการให้ข้อมูล ข่าวสารกับประชาชน

- (1) ยุติการโฆษณาต่าง ๆ ที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือเห็นชอบทางวิชาการ
- (2) ส่งเสริมการรณรงค์ปัญหาต่าง ๆ ทุกระดับ

2.1.8 สนับสนุนให้เกิดองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคขึ้น ควบคุมการทำงานของรัฐในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด

2.2 ประชาชน :

- (1) ปรับเปลี่ยนทัศนคติ-ค่านิยม ในการดูแลสุขภาพของตนเอง
- (2) เพิ่มการรับรู้ของตนในการที่จะลดความเสี่ยงภัยที่จะเกิดขึ้นจากการใช้บริการภาคเอกชน รวมทั้งเข้าร่วมขจัดการเอารัดเอาเปรียบของผู้ให้บริการที่เห็นแก่ตัว
- (3) เพิ่มบทบาทของตนในการควบคุมการสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคเพื่อดูแล ตรวจสอบการทำงานของรัฐและธุรกิจเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายหรือปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสม
- (4) สนับสนุนนโยบายด้านสวัสดิการ¹ ของสหพันธ์ชาวนาแห่งประเทศไทย ซึ่งประกาศเมื่อ 23 ธันวาคม 2528

¹ นสพ. มติชน ราชวัน 25 ธันวาคม 2528

แนวทางพัฒนาสตรี

ศิริพร สะโครบานนค

บทนำ

การประกาศทศวรรษสตรีขององค์การสหประชาชาติ (2519–2528) ได้มีส่วนช่วยกระตุ้นประเทศต่าง ๆ ให้เริ่มสนใจในปัญหาของผู้หญิง ตลอดจนการวางแผนงานระดับชาติเพื่อการพัฒนาสตรี การจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดทำโครงการเพื่อการพัฒนาผู้หญิง แผนงานระดับโลก (World Plan of Action) ขององค์การสหประชาชาติได้เป็นแนวทางนโยบายเพื่อการดำเนินงานพัฒนาสตรีของบรรดาประเทศที่เป็นสมาชิกของสหประชาชาติ

เมื่อสิ้นสุดทศวรรษสตรี และมีการประชุมประเมินผลเมื่อเดือนกรกฎาคม 2528 ที่เมืองไนโรบี นครหลวงของประเทศเคนย่า ทวีปอฟริกา ปรากฏว่าการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาสตรีในช่วงทศวรรษสตรีนั้นยังไม่ได้รับผลที่น่าพอใจ โดยเฉพาะในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง การปกครอง และการบริหารของผู้หญิง แนวทางผสมผสานผู้หญิงเข้าไว้ในการพัฒนา (Integration of Women in Development) ก็กลับเป็นผลเสียต่อผู้หญิง เพราะผู้วางนโยบายและผู้ปฏิบัติงานยังมีได้ตระหนักถึงปัญหาและความจำเป็นของการพัฒนาผู้หญิง การรวมผู้หญิงไว้ในการพัฒนาเท่านั้นยังไม่เพียงพอ แต่จะต้องมีการสร้างจิตสำนึก และองค์กรของผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงระดับชาวบ้านชั้นค้ำยนอกจากนี้ปัญหาวัยฉกรรจ์ ความขัดแย้งทางการเมืองการสู้รบ ความยากจนก็เป็นอุปสรรคทำให้การพัฒนาผู้หญิงมิได้บรรลุถึงเป้าประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นจึงได้มีข้อสรุปร่วมกันที่จะให้คำเน้นการพัฒนาสตรี และวางแผนแนวทางยุทธศาสตร์ การพัฒนาสตรีต่อไปจนถึง พ.ศ. 2543 โดยยึดหลักหัวข้อเสมอภาค พัฒนาและสันติภาพ และหัวข้อย่อยการศึกษาการมีงานทำและสุขภาพอนามัยไว้เช่นเดิม

แม้กระนั้นก็ตามยังไม่มีหลักประกันแต่อย่างใดว่า ประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ จะให้ความสำคัญต่อกองานพัฒนาสตรีเป็นพิเศษ และ/หรือผู้หญิงจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาต่าง ๆ และจะได้รับโอกาสและสิทธิเท่าเทียมกับเพศชายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากเงื่อนไขในสภาพปัจจุบันที่ผู้หญิงไม่มีโอกาสเป็นฝ่ายกำหนดและวางแผนในการบริหาร โครงการต่าง ๆ มักจะกำหนดและปฏิบัติโดยนักบริหารและผู้ปฏิบัติผู้ชาย และจะตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่า ถ้าผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวได้รับผลประโยชน์จากโครงการแล้วผู้หญิงและเด็กในครัวเรือนนั้น ก็ย่อมจะได้รับผลประโยชน์ไปทั่ว (North-South, A Programme for Survival, 1980 : 69) ยิ่งไปกว่านั้น นโยบายที่เศรษฐกิจอยู่ในภาวะถดถอย และความขัดแย้งทางการเมืองทวีความรุนแรง ปัญหาของผู้หญิงก็จะยิ่งถูกละเลยโดยมิได้พิจารณาว่าในสภาวะดังกล่าวผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง คือ ผู้หญิง

แผนพัฒนาสตรีของไทย

ประเทศไทยในฐานะสมาชิกของสหประชาชาติ ได้ “ขานรับ” ทศวรรษสตรี โดยได้จัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (2526-2544) และบรรจุสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 6 (2525-2529) นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาสตรีแห่งชาติขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526

แผนพัฒนาสตรีระยะ 6 ปี และระยะ 20 ปี ต่างเน้นที่จะพัฒนาสตรีในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำ การมีส่วนร่วมในการบริหารและการปกครองท้องถิ่น ตลอดจนการแก้ไขกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง ในแผนพัฒนาระยะ 20 ปี ได้ระบุสตรีกลุ่มเป้าหมายไว้คือ

- สตรีในภาคเกษตร
- สตรีในภาคอุตสาหกรรม
- สตรีในระบบเศรษฐกิจนอกรูปแบบ
- สตรีในภาคบริการ เช่น โสเภณี
- สตรีอพยพ

- สตรีหัวหน้าครอบครัว
- สตรีสูงอายุ
- เยาวสตรี
- สตรีผู้ลี้ภัย
- สตรีชนกลุ่มน้อย
- สตรีต้องขัง
- แม่ชี

ประเด็นที่สำคัญของแผนพัฒนาสตรีทั้งสองฉบับ ก็คือ การวิเคราะห์ถึง *ภาวะสองด้าน* ของผู้หญิง คือ ภาระด้านเศรษฐกิจและงานบ้านกับการดูแลเด็ก แผนพัฒนาสตรีได้เสนอให้มีการแก้ไขสภาพที่ไม่เป็นธรรมนี้ และให้ผู้ชายมีส่วนร่วมรับผิดชอบงานบ้านและการดูแลลูกด้วย นอกจากนี้ยังระบุถึงความจำเป็นที่ผู้หญิงจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเมืองและการปกครอง โดยเฉพาะในแผนระยะยาวได้กำหนดอัตราจำนวนผู้หญิงที่จะเข้ารับผิดชอบในตำแหน่งบริหารระดับสูง และการสมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

สำหรับทางด้านกฎหมาย ได้มีข้อเสนอ ให้ทบทวนและยกเลิกกฎหมายที่จำกัดสิทธิและเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และยังให้มีการบังคับใช้ และ/หรือออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองแรงงานสตรีด้วย

นอกจากนี้ยังได้ระบุให้มีการจัดตั้งองค์กรของสตรีตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อประสานงานกับองค์กรระดับชาติ

ประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาสตรี

อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาสตรีระยะยาวของไทยนั้นเป็นแผนที่ค่อนข้างสมบูรณ์และครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ของสตรีไว้อย่างกว้างขวาง แต่ปัญหาที่คือการนำเอาแผนไปปฏิบัติและใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรม โครงการพัฒนาสตรีโดยหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน

สภาพที่เป็นจริงก็คือ หน่วยงานส่วนใหญ่มิได้ยึดถือแผนพัฒนาสตรี โดยเฉพาะแผนระยะยาว เป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาสตรี ในขณะที่แผน ฯ ได้พูดถึง *ภาวะสองด้าน* ของผู้หญิง และเสนอให้มีการแบ่งภาระงานบ้านและดูแลลูกกันระหว่างหญิงชาย โครงการพัฒนา

สตรีโดยเฉพาะในชนบทกลับเห็นบทบาทความเป็นแม่ ความเป็นเมีย และจำกัดกิจกรรมของสตรีไว้ในอาณาจักรครอบครัว ทำให้ผู้หญิงไม่ได้มีส่วนร่วมเท่าที่ควรในโครงการพัฒนาชุมชน และหรือ ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ยังมีทัศนคติความเชื่อว่าคุณชายเท่านั้นที่จะเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง

ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาสตรียังขาดทฤษฎีที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาของผู้หญิงและจัดทำโครงการเพื่อผู้หญิง การทำงานเรื่องผู้หญิงส่วนใหญ่ยังคงอยู่บนรากฐานของความเชื่อในบทบาทดั้งเดิมของผู้หญิง โดยมีได้วิเคราะห์ถึงสภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองที่มีผลกระทบต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในสังคม โครงการพัฒนาสตรีจึงมักจะเป็นโครงการที่แยกผู้หญิงออกมาจากกระแสหลักของการพัฒนา นอกจากนั้นการดำเนินงานพัฒนาสตรีก็ยังคงเป็นแบบ “จากบนลงล่าง” ขาดการมีส่วนร่วมของผู้หญิงระดับล่าง และการสร้างจิตสำนึกร่วมกันต่อปัญหาของผู้หญิง องค์กรสตรีชาวบ้านที่งั้นขึ้นมา ก็มีใช้เพื่อเป็นปากเสียงของผู้หญิง แต่เป็นเพียงการสนองนโยบายและเครื่องมือของหน่วยงาน รัฐในอันที่จะนำนโยบายหรือโครงการเข้าไปในหมู่บ้านเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 (2525-2529) ได้มีการยกเลิก กฎหมายที่จำกัดสิทธิการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการปกครองระดับท้องถิ่น ทำให้ผู้หญิงได้รับเลือกเข้ามาเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ตำบล ฯลฯ ด้วย นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับการสนับสนุนให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองระดับท้องถิ่นมากขึ้น

ถ้าจะวิเคราะห์งานพัฒนาสตรีในช่วงระยะแผน 6 แล้วอาจสรุปได้ว่า งานพัฒนาสตรียังไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะการมีให้นำแผนพัฒนาสตรีระยะยาวมาปฏิบัติ การขาดทฤษฎีที่จะใช้เป็นแนวทางจัดทำโครงการ การขาดองค์กรประสานงานที่พัฒนาสตรีระดับชาติ ตลอดจนความจริงใจของรัฐต่องานพัฒนาสตรี และการจัดหาเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาสตรี

แนวทางพัฒนาสตรีในอนาคต

ปัญหาของผู้หญิงมิได้เป็นปัญหาที่แยกโลกเดียวออกมาจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ดังนั้นการจัดทำแผนพัฒนาหรือโครงการสำหรับผู้หญิงจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับเรื่องดังกล่าวด้วย และต้องมีการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบที่ผู้หญิงต้องได้รับจากสภาพเศรษฐกิจ

กิจที่เปลี่ยนแปลงไปภัย การพัฒนาที่มุ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นมิได้มีส่วนช่วยให้สถานภาพบทบาทและปัญหาของผู้หญิงดีขึ้น การอพยพเคลื่อนย้ายที่เพิ่มมากขึ้นของหญิงชนบทสู่ตลาดแรงงานที่มีจำกัดในเมือง การเพิ่มจำนวนของหญิงชนบทเข้าสู่อาชีพโลภณี การอพยพไปทำงานทำในต่างประเทศ เหล่านี้ ล้วนเป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงปัญหาทางเศรษฐกิจที่ผู้หญิงต้องเผชิญอยู่ และความพยายามในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตน

สภาพปัญหาของผู้หญิงในเมืองชนบท ทำให้ตระหนักถึงความจำเป็นในอันที่จะต้องเร่งรีบดำเนินงานพัฒนาสตรี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้หญิงได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่เพื่อที่จะได้มีส่วนร่วมและบทบาทความรับผิดชอบต่อชุมชน และมีโอกาสที่จะเลือกประกอบอาชีพที่ตนพอใจเพื่อที่จะสามารถดูแลพึ่งตนเองได้ ดังนั้นงานพัฒนาสตรีจึงควรประกอบด้วยสองส่วน คือ การช่วยเหลือพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงแต่ละคน การสร้างจิตสำนึกของผู้หญิงให้ตระหนักถึงปัญหาของผู้หญิง ตลอดจนบทบาทหน้าที่ สิทธิ และความรับผิดชอบของผู้หญิงต่อชุมชนและสังคม และการจัดองค์กรของสตรีโดยเฉพาะในระดับรากฐาน นอกจากนี้โครงการพัฒนาสตรีจะต้องไม่เพิ่มภาระของผู้หญิงให้มากขึ้น และควรจะช่วยแบ่งเบาภาระสองด้านของผู้หญิงได้ด้วย

ขอบข่ายของงานพัฒนาสตรี

งานพัฒนาสตรีควรมีขอบข่ายคลุมเรื่องต่าง ๆ ต่อไปนี้ ที่เป็นความจำเป็นต่อการพัฒนาสตรี

การฝึกอบรมทางเทคนิค โครงการอบรมผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะเน้นโครงการที่เน้นในก้านความเป็นผู้หญิง เป็นแม่บ้านแม่เรือน เช่น ทำกับข้าว ตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งเป็นโครงการที่ผลักผู้หญิงออกไปจากกระแสหลักของขบวนการพัฒนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทบทวน การจัดทำโครงการลักษณะดังกล่าว และเปลี่ยนแปลงขยายขอบเขตของการอบรมให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนรู้ในเรื่องเทคโนโลยี เช่น ในเรื่องการทำนา เลี้ยงสัตว์ การฝึกทักษะที่ไม่เป็นลักษณะความเป็นหญิง เช่น ช่างเครื่องยนต์ ช่างซ่อม ฯลฯ ตลอดจนทักษะในการจัดการตลาด เป็นต้น การฝึกอบรมทักษะดังกล่าวจะช่วยให้หญิงชนบทที่อพยพเข้ามาในเมือง มีโอกาสหางานทำในตลาดแรงงานได้ดีขึ้น และยังเป็นการป้องกันมิให้ผู้หญิงและเด็กถูกล่อลวงเข้าสู่อาชีพโลภณีด้วย

การจัดองค์กรของสตรี โครงการต่าง ๆ เพื่อผู้หญิงควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อริเริ่ม หรือ เสริมสร้างสนับสนุนให้มีองค์กรของสตรีในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะได้ให้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพ และเรียนรู้ที่จะพิทักษ์สิทธิของตน และเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนกันอื่น ๆ ควรจะต้อง สนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรของผู้หญิงที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจนอกระบบเป็นพิเศษด้วย

การเผยแพร่ปัญหาของผู้หญิง เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ คำนึงต่อผู้หญิง ตลอดจนการสนับสนุนในการทำงานเรื่องผู้หญิงและการสร้างจิตสำนึกในปัญหาของผู้หญิงจำเป็นต้องมีการเผยแพร่ให้ข้อมูลเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาผู้หญิงและงานพัฒนาสตรีโดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็นนักการเมือง เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ นักพัฒนา บุคคลในสถาบันการศึกษา และ กลุ่มองค์กรผู้หญิงเอง ตลอดจนการจัดทำสื่อเพื่อใช้ให้การศึกษาแก่ผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้หญิงยากจนในเมืองและชนบท สตรีเกษตรกร เป็นต้น จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนกลยุทธ์เพื่อ จัดทำสื่อและเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ

งานศึกษาวิจัย งานศึกษาวิจัยเรื่องผู้หญิงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการวางแผนงาน โครงการ พัฒนาสตรี งานศึกษาวิจัยจะต้องใช้การวิเคราะห์ที่มองจากจุดของผู้หญิง และผลของการวิจัย สามารถจะนำไปสู่การปฏิบัติที่จริงจังได้ งานวิจัยควรใช้รูปแบบการวิเคราะห์จากหลาย ๆ สาขา และเป็นการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้หญิงที่เป็นเป้าหมายของงานวิจัย

งานช่วยเหลือผู้หญิงที่ละเมิดสิทธิ การให้ความช่วยเหลือเฉพาะรายแก่ผู้หญิงที่ถูกทำ ทารุณกรรมทางเพศ เช่น ข่มขืน ทุบตี บังคับให้เป็นโสเภณี ฯลฯ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในถิ่นสภาพสังคมปัจจุบันที่มีการละเมิดสิทธิของผู้หญิง และการทำทารุณกรรมทางเพศมี อัตราสูงขึ้น ผู้หญิงผู้ได้รับความเสียหายจึงควรได้รับความช่วยเหลือทั้งทางร่างกาย จิตใจ ตลอดจนคำแนะนำทางกฏหมาย

พื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาสตรี

งานพัฒนาสตรีควรจะครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่ในประเทศ แต่อาจจะเน้นในจังหวัดที่ยากจนที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะในภาคอีสาน และพื้นที่ที่ปัญหาการก้ำกึ่งและเด็กที่วิกลจริตรุนแรงอันได้แก่ จังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ

สำหรับพื้นที่ในเมือง ควรจะมุ่งโครงการพัฒนาสตรี กลุ่มผู้หญิงยากจนในเขตชุมชนแออัด และหญิงที่ทำงานในโรงงานซึ่งไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานเป็นพิเศษ

กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาสตรี พอจำแนกได้

1. หญิงยากจนในชนบท ผู้หญิงกลุ่มนี้มักจะไม่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ จึงต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ ควรจะมีการจัดโครงการการอบรมที่จะช่วยให้มีการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การมีโอกาสทำงานทำในนอกฤดูกาลเกษตร เป็นต้น

2. หญิงอพยพ ควรจะมีโครงการอบรมทักษะและเตรียมตัว ผู้หญิงจากชนบทที่จะอพยพเข้าเมือง เพื่อจะได้มีโอกาสทำงานในตลาดแรงงานได้

3. หญิงยากจนในเมือง จำนวนของผู้หญิงยากจนในเมืองจะเพิ่มขึ้น เนื่องจากความยากจนในชนบทและการขาดงานในชนบท หญิงยากจนในเมืองส่วนใหญ่จะหาเลี้ยงตัวเองในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ จึงควรจะต้องมีโครงการปรับปรุงรายได้ ตลอดจนการแนะนำแหล่งทุนให้สินเชื่อ ตลอดจนการบริการทางสังคมด้านอื่น ๆ แก่ผู้หญิงกลุ่มนี้

4. หญิงที่เป็นหัวหน้าและหาเลี้ยงครอบครัว จำนวนหญิงที่หาเลี้ยงครอบครัวจะเพิ่มมากขึ้นทั้งในประเทศไทยและทั่วโลก ทั้งในเมืองและชนบทผู้หญิงกลุ่มนี้จะทำงานที่ค่าจ้างต่ำในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ หรือรับการว่าจ้างไม่เต็มที่ ทำให้รายได้ไม่พอเพียงเลี้ยงครอบครัว จึงต้องมีมาตรการช่วยเหลือผู้หญิงกลุ่มนี้ในทำนองเกี่ยวกับที่ช่วยเหลือหญิงยากจนในเมืองและชนบท

5. หญิงที่เป็นเหยื่อของการค้าหญิงและโสเภณีถูกบังคับ ในปัจจุบันจำนวนหญิงที่ตกเป็นเหยื่อของการค้าหญิงและโสเภณีบังคับมากขึ้น สืบเนื่องจากความยากจนในชนบทและรูปแบบใหม่ของการบริโภคที่เผยแพร่โดยสื่อมวลชน จำต้องมีมาตรการช่วยเหลือผู้หญิงกลุ่มนี้ และป้องกันมิให้ผู้หญิงถูกล่อลวงซื้อขายเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการลงโทษผู้จัดการค้าหญิงด้วย

มาตรการช่วยเหลือผู้หญิงไม่ควรจะเป็นการลงโทษผู้หญิง แต่ควรเป็นการช่วยเหลือให้พ้นจากอาชีพนี้

6. หญิงที่สูญเสียเครื่องมือที่มามีมาแต่ดั้งเดิมในการหาเลี้ยงตนเอง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม โดยเฉพาะการผลิตทางเกษตรที่เป็นระบบผูกขาดและใช้เครื่องจักรกล ทำให้

ชาวชนบทสูญเสียที่ดินและวิธีการผลิตที่มีมาแต่ดั้งเดิม ผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงนี้มากที่สุด จึงควรให้หญิงกลุ่มนี้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาและการจัดการให้บริการทางสังคมด้วย

7. **หญิงในโรงงาน** ผู้หญิงที่ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมยังมิได้รับการยอมรับใน ตลาดแรงงาน ยังคงอยู่ในสภาพ “จ้างที่หลัง เลื่อนอกก่อน” บทบาทในการดูแลครอบครัวกลายเป็นอุปสรรคในการจ้างงานและโอกาสก้าวหน้าของผู้หญิง ควรจะมีการจัดโครงการให้ความช่วยเหลือ เช่น จัดสถานดูแลเด็ก จัดการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะ ตลอดจนการให้การศึกษาขั้น ภูมิหาย สุขภาพอนามัย เพศศึกษา และควรสนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในตลาด แรงงาน

8. **เยาวชนหญิง** เนื่องจากเยาวชนหญิงเป็นกลุ่มสำคัญของแรงงานเคลื่อนย้ายและเป็น กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในตลาดแรงงานของประเทศจึงควรมีโครงการ ฯ เช่น การฝึกอบรมทักษะที่ สอดคล้องกับตลาดแรงงาน การให้การศึกษาขั้นต่าง ๆ รวมทั้งเพศศึกษาและการวางแผนครอบครัวด้วย

วิธีการดำเนินงานพัฒนาสตรี

โครงการต่าง ๆ ที่จะจัดทำแก่กลุ่มเป้าหมายที่ได้ระบุไว้ข้างต้นนั้น จำเป็นต้องมีการ ปรึกษาและวางแผนร่วมกับสตรีกลุ่มเป้าหมายเสียก่อน เพื่อหลีกเลี่ยงวิธีการทำงานแบบ “จากบน ลงล่าง” และสนับสนุนแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้หญิง อันจะเป็นพื้นฐานไปสู่การพึ่งตนเองใน การวางแผน และดำเนินงานโครงการของตนเอง ผู้ดำเนินงานโครงการและผู้รับผิดชอบ ควร จะเป็นสตรีกลุ่มเป้าหมายมากกว่าสตรีจากองค์กรภายนอกทั้งของรัฐและเอกชน จุดมุ่งหมายของแต่ละโครงการควรจะนำไปสู่การสร้างองค์กรของสตรีโดยเฉพาะขององค์กรสตรีระดับรากฐาน

บทสรุป

งานพัฒนาสตรีเป็นสิ่งสำคัญและเป็นความจำเป็นอันรีบด่วน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้หญิงได้มี โอกาสพัฒนาศักยภาพของตน และเข้ามามีส่วนร่วมบทบาทและความรับผิดชอบในชุมชน การ ปกครองและการเมือง

งานพัฒนาสตรีไม่ควรที่จะเป็นในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเพียงอย่างเดียว แต่ควรจะเป็นแบบผสมผสาน ครอบคลุมทั้งในเรื่อง เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย ตลอดจนการปกครอง ทั้งยังจะต้องตระหนักด้วยว่า งานพัฒนาสตรีไม่ใช่จำกัดอยู่เพียงงานสังคมสงเคราะห์หรืองานฝึกอาชีพ (ที่ไม่สามารถจะพึ่งตนเองได้) หรือเป็นงานที่เป็นบทบาทกึ่งเดิมของผู้หญิงแ่งงานพัฒนาสตรีจะต้องอยู่ในกระแสธารเกี่ยวกับงานพัฒนาคำอื่น ๆ ของประเทศ

โครงการพัฒนาสตรีจะต้องเป็นโครงการระยะยาวและต่อเนื่องโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพึ่งตนเอง และการสร้างองค์กรของสตรีเพื่อจะได้เป็นเวทีให้ผู้หญิงได้พัฒนาความสามารถของตน และแสดงความคิดเห็นและเรียกร้องสิทธิพึงมีพึงได้ของตนในฐานะเป็นสมาชิกของชุมชนและสังคม

บรรณานุกรม

1. แผนพัฒนาสตรีระยะยาว 2525-2544
2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 2525-2529
3. North - South, A Programme for Survival, Report of the Independent Commission on International Development Issues, London, Pan Books 1980.
4. DAWN : Development, Crises and Alternative Visions : Third World Women's Perspectives, 1985.
5. United Nations : Forward Looking Strategies of Implementation for the Advancement of Women and Concrete Measures to Overcome Obstacles to the Achievement of the Goals and Objectives of the United Nation Decade for Women for the Period 1986 the Year 2000 : Equality, Development and Peace, A/CONF 116/12 June 1985.

การพัฒนาเด็กและเยาวชน : เราจะเริ่มต้นอนาคตของสังคมใหม่ที่ตรงนี้

สรรพสิทธิ์ กุมภ์ประพันธ์

พีเคาระห์จากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เฉพาะบ้านเด็กและเยาวชนจะพบ
ค่านที่ร่วมกันอย่างเหนียวแน่น ระหว่างรัฐและปัจเจก คนที่เป็นผู้ปกครองดูแลหรือเลี้ยงดูเด็กและ
เยาวชน กล่าวคือมองการพัฒนาเด็กเพื่อนำไปสู่กระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจ พ่อแม่ผู้ปกครอง
จะผลักดันให้เด็กและเยาวชนเข้าสู่การแข่งขันหลังจากการเกิดได้เพียงไม่นาน มุ่งหวังที่จะเห็นการ
เติบโตทางกายภาพ เช่น การเพิ่มของน้ำหนักและส่วนสูง การเติบโตทางสมอง เช่น การจำแนก
วัตถุ หรือความสามารถในการเรียนรู้ ได้รับการศึกษาที่จะทำให้สามารถเลื่อนสถานะทางสังคม
หรือเศรษฐกิจให้สูงขึ้น มากกว่าที่จะมุ่งหวังให้เด็กได้รับการพัฒนาทางอารมณ์ให้เกิดความสมดุล
ทางจิตใจ สามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมได้ก็และมีความสุขในการดำรงชีวิตในสังคมชั่วร้ายพ่อแม่
ผู้ปกครองจำนวนไม่น้อย ยังมุ่งหวังที่จะเห็นบุตรหลานของตนเติบโตรวดเร็วมาก ๆ เพื่อช่วยสร้าง
ประโยชน์ในเทอมเศรษฐกิจแก่ตน สภาพเช่นนี้จึงเป็นการก่อปัญหาให้แก่สังคมทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม เพราะนอกจากการสร้างคามตึงเครียดทั้งในแง่ปัจเจกและในแง่สังคมแล้วตัวเด็กเองยัง
เกิดความรู้สึกแปลกแยก มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมอยู่เพียงในเทอมทาง
เศรษฐกิจซึ่งอาจก่อความรุนแรงทางสังคมในทางก้าวร้าวรุนแรง หรือเกิดความผิดปกติทางจิตใจ
ร่างกาย จนอาจเป็นภาระแก่สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนที่ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิต
และการบริการทางเพศก่อนวัยอันสมควร ย่อมทำให้การพัฒนาทั้งด้านต่าง ๆ ของเด็กและเยาวชน
เหล่านั้นยังไม่ได้เติบโตตามที่ควรจะเป็น ย่อมทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านั้นเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่
กลายเป็นพลเมืองที่ถ้อยความสามารถบวกกับความไม่สมดุลทางจิตใจซึ่งจะก่อปัญหาต่าง ๆ ให้แก่
สังคม ไม่ว่าจะเป็นแง่กฎหมาย ศีลธรรม หรืออื่น ๆ

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้นโยบายของรัฐเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนจึงพุ่งเป้าไปที่การแก้ไข ปัญหาหรือส่งเสริมกลไกอันลบลบมากกว่าค้ำบวบ อาทิเช่น กรมประชาสัมพันธ์ กรมแรงงาน กรมตำรวจ ศาลคดีเด็กและเยาวชน สถานพินิจ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน่วยงานที่ให้การสงเคราะห์ แก่ปัญหาแก่เด็กและเยาวชน ทั้งแง่เด็กกระทำความผิดทาง อาญา เด็กเร่ร่อนจรจัด เด็กกำพร้า เด็กพิการ เด็กขาดอาหาร และ รักษาสุขภาพอนามัยเด็ก ทั้งร่างกายและจิตใจ ข้อบกพร่องที่ร้ายแรงของนโยบายนี้ คือ มองข้ามการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ตามกฎหมายของเด็กซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในเรื่องนี้ต่อไป

นโยบายค้ำบวบของรัฐ

นโยบายของรัฐพิจารณาได้จากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมฉบับต่าง ๆ ที่มุ่งเน้น ประเด็นในการเสริมสร้างเด็กให้เป็นแรงงานบ่อนระบบเศรษฐกิจ และเสริมสร้างพัฒนาการทาง กายภาพเช่นค้ำโภชนาการ มากกว่าที่จะมองพัฒนาการของเด็กและเยาวชนในเชิงสังคม แม้ว่า รัฐจะตั้งสำนักงานส่งเสริมเยาวชนแห่งชาติขึ้นก็เพียงเพื่อเสริมสร้างการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่มี งานที่เสริมสร้างการเจริญเติบโตทางจิตใจหรือการพัฒนาทางอารมณ์ที่สมดุลแก่เด็กและเยาวชนซึ่ง เป็นที่น่าเสียดายที่นโยบายของรัฐพุ่งเป้าให้กระทรวงศึกษาธิการกระทำหน้าที่ผนวกเข้าไว้กับการ ศึกษาในระบบที่มุ่งเน้นเนื้อหานั้นที่เป็นปริมาณทางวิชาการจนเกินพอดี จึงเป็นการทำลายพัฒนา การด้านอารมณ์และจิตใจของเด็กและเยาวชน เพราะเด็กและเยาวชนจะมีความรู้สึกเครียดทางจิตใจ และอารมณ์แปรปรวนกับระบบการศึกษาที่มุ่งยึดเยือกทางปริมาณ กระตุ้นให้เด็กต้องแข่งขันซึ่งชัย กับทั้งเพื่อน ๆ และตนเอง ประกอบกับระบบการศึกษาแบบแพ้คัดออกก็ยังสร้างปัญหาให้แก่เด็ก และเยาวชน ส่วนข้างมากที่ถูกคัดออกเหล่านี้ยิ่งขึ้น เมื่อรวมเข้ากับเด็กและเยาวชนซึ่งคือโอกาส อย่างสิ้นเชิงทางการศึกษาเพราะปัญหาเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าสังคมมีโครงสร้างที่บีบคั้นเด็กและ เยาวชนจำนวนมากเหล่านี้ซึ่งจะผลักดันให้พวกเขาต้องค้นร้นที่จะแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าจากแหล่ง อื่น เช่น โรงงาน สถานบริการทางเพศ หรือ การก่ออาชญากรรมที่จะช่วยให้ตนได้รับความ เท่าเทียมทางเศรษฐกิจกับคนอื่น ๆ

สรุป คือ เด็กและเยาวชนจำนวนมากจะขาดพัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจซึ่งเป็น อุปสรรคสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ การเมืองการปกครอง ของสังคม ดังนั้น รัฐจึงควรเสริมสร้างนโยบายค้ำบวบนี้ให้มากขึ้น ประเด็นที่ควรพิจารณา คือ

1. ทารกที่อยู่ในครรภ์มารดาควรได้รับการคุ้มครอง โดยเพิ่มมาตรการคุ้มครองหญิงมีครรภ์มากขึ้น เช่น ควรพิจารณาสิทธิให้ลาพักงานก่อนคลอด ก้านโภชนาการของหญิงมีครรภ์ การคุ้มครองสิทธิของแรงงานหญิงตามกฎหมายแรงงานโดยหน่วยงานพิเศษ เป็นต้น

2. ทารกแรกเกิดควรได้รับโอกาสใกล้ชิดมารดา หลังจากมารดาหมดสิทธิลาคลอด ควรเปิดเงื่อนไขที่ทำให้มารดาสามารถใกล้ชิดและให้นมบุตรเป็นระยะ ๆ เพื่อให้เด็กสามารถได้รับโอกาสพัฒนาทางอารมณ์จากสัมผัสของมารดา และกินนมแม่ซึ่งเป็นอาหารที่เหมาะสม

3. ลดปริมาณการศึกษาทางวิชาการ และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้ใช้เวลาในการพัฒนาบุคลิกภาพด้านสมาคม การร่วมมือกับผู้อื่น การศึกษาทางจิตศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ จากการปฏิบัติมากขึ้น

4. ควบคุม กำจัดสื่อมวลชนที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น มีเนื้อหาของการใช้ความรุนแรง การบราฆ่าฟัน ความก้าวร้าว อาฆาตแค้น และความหมกมุ่นในกามารมณ์ โดยเฉพาะการโฆษณาอมเมตเด็กให้มีพฤติกรรมการใช้ยาที่ฟุ่มเฟือย บริโภคอาหารที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

5. ส่งเสริมการผลิตหนังสือภาพที่มีประโยชน์ต่อเด็กหรือหนังสือที่มีประโยชน์ต่อเยาวชนด้วยมาตรการภาษี และการจ่ายเงินงบประมาณอุดหนุน รัฐไม่ควรผลิตหนังสือเหล่านี้เอง แต่ควรให้ความสนับสนุนต่อเอกชน ใช้สื่อมวลชนเช่นวิทยุและโทรทัศน์ให้ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจแก่เด็ก โดยลดอัตราค่าบริการค่าเช่าหรือลดภาษีแก่ผู้จัดรายการศิลปะการดนตรีระคน และสุนทรียะอื่นๆ เพื่อเด็ก และควรมีพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ ทางวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติและวิทยาการที่ก้าวหน้าของมนุษย์ให้เด็กได้มีโอกาสเข้าชม เข้าศึกษา คล้ายๆ กับที่ห้องฟ้าจำลอง

6. สวนสาธารณะและสนามกีฬาสาธารณะสำหรับเด็กได้มีที่เล่นกีฬาและพักผ่อนหย่อนใจควรออกกฎหมายควบคุมเนื้อที่ของอาคารให้มีสัดส่วนน้อยกว่าจำนวนเนื้อที่ดิน เพื่อปลูกต้นไม้ ดอกไม้ นานาพันธุ์ ปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรักธรรมชาติและสำนึกถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม

เท่าที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของระยะยาวที่น่าจะผลักดันให้เกิดแนวทางปฏิบัติขึ้น เสนอนโยบายก้านบวกของรัฐให้คำนึงถึงการพัฒนาทางอารมณ์และจิตใจของเด็กมากยิ่งขึ้น แต่ปัญหาเร่งด่วนที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้าคือนโยบายก้านลบ

นโยบายค้ำคองของรัฐ

กระบวนการติดตามแก้ปัญหาของรัฐทั้งหมดถือได้ว่าเป็นนโยบายค้ำคอง เป็นเรื่องเฉพาะหน้าแต่ก็จำเป็นต้องกระทำ แต่กระนั้นก็ตามปรากฏว่ารัฐได้มองข้ามปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้าซึ่งจำเป็นและสำคัญอันดับแรกคือการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของเด็กและเยาวชนตามกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายอาญา ปัญหาเหล่านี้ได้แก่ การละทิ้งหรือทอดทิ้งเด็ก การทำร้ายหรือทรมานเด็ก การล่วงละเมิดทางเพศต่อเด็ก การนำเด็กไปขายเป็นสินค้าให้โรงงานและสถานบริการทางเพศ และสุดท้าย คือ ลักพาตัวเด็ก จะเห็นได้ว่าเด็กหรือเยาวชนที่ตกเป็นเหยื่อทั้ง 5 ประเภทนี้ จะได้รับผลที่ผิดปกติกังทางร่างกายและจิตใจ กลายเป็นภาระหนักแก่สังคมที่จะต้องเข้าไปแก้ไข เยียวยา เช่น เกิดการพิการทางร่างกาย จิตใจ ระดับของเขาวินิจฉัยต่ำ (เพราะขาดสารอาหาร บังคับให้ทำงานซ้ำซากอย่างทารุณ ตกเป็นเครื่องรองรับทางเพศ ฯลฯ) สำหรับตัวเลขที่แน่นอน ถูกต้องไม่สามารถประมาณได้ แต่จากการสำรวจและการทำงานของศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ประมาณได้ว่ามีเด็กและเยาวชนที่ถูกขายให้โรงงานและสถานบริการทางเพศไม่ต่ำกว่า 2 ล้านคน ในจำนวนนี้มีโสเภณีเด็ก (คือผู้ที่อายุต่ำกว่า 16 ปี) ไม่น้อยกว่า 80,000 คน เด็กถูกทำร้ายเป็นเรือนพันต่อปี เด็กถูกลักพาตัวเป็นเรือนร้อยต่อปี เด็กถูกทอดทิ้งหรือละทิ้งเป็นเรือนพันต่อปี เด็กถูกล่วงละเมิดทางเพศปีละไม่น้อยกว่าห้าพันคน

เมื่อหันมาพิจารณาหน่วยงานที่ทำหน้าที่คุ้มครองสิทธิของเด็กและเยาวชนทางบ้านรัฐจะเห็นว่ายังมีบางหน่วยงานที่ควรทำหน้าที่นี้ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ กองกำกับการสวัสดิภาพเด็ก และเยาวชน กรมตำรวจ ศาลคดีเด็กและเยาวชน เป็นต้น แต่ด้วยเงื่อนไขบางประการเช่นความไม่ชัดเจนของกฎหมาย ช่องว่างของกฎหมายกล่าวคือในกฎหมายแม่บทระบุถึงการให้ความคุ้มครอง แต่กลับไม่มีกฎหมายที่ลงรายละเอียดในทางปฏิบัติมารองรับ ทำให้หน่วยงานดังกล่าวมาแล้วจึงทำเฉพาะหน้าที่กันตรงกันข้าม คือ การกวาดจับเด็กเร่ร่อนจรจัด เด็กขอทาน เด็กหนีโรงเรียน และเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดทางอาญา ส่วนหน้าที่คุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชนจึงตกอยู่แก่ตำรวจท้องที่ซึ่งมีงานอื่น ๆ ล้นมือและมีความร้ายแรงเฉพาะหน้ามากกว่า รวมทั้งขาดความรู้ความเข้าใจในปัญหาที่ละเอียดอ่อนของเด็กและเยาวชน ทำให้เจ้าพนักงานตำรวจจึงมักจะย่อหย่อนในการคุ้มครองถึงกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งครู ผู้ปกครอง และ สมาชิกในครอบครัว

หากเป็นผู้กระทำการละเมิดกฎหมายหรือกระทำผิดทางอาญาต่อเด็ก เช่น ละทิ้งหรือทอดทิ้งเด็กทำร้ายทรมานเด็กหรือเยาวชน นำเด็กไปขายเป็นสินค้าเพื่อการร่อนจรรย์หรือเพื่อค้ากำไร ไม่เคยถูกนำตัวไปดำเนินคดีฟ้องร้องต่อศาลแม่แต่รายเดียว และสำหรับผู้ที่อยู่ในเงื่อนไขดังกล่าวที่ข่มขืนกระทำชำเราเด็กและเยาวชนที่อยู่ในปกครองหรือใกล้ชิดกันก็เช่นกัน มีเพียงไม่เกินร้อยละยี่สิบที่ถูกฟ้องร้องดำเนินคดีหรือส่งไปยังสถานบำบัดทางจิต

กล่าวได้ว่ากลไกคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของเด็กและเยาวชน ของรัฐ ไม่สามารถทำหน้าที่ได้มีเพียงองค์การเอกชนที่อาจเข้าไปปิดช่องว่างดังกล่าวนี้ ด้วยการให้ความช่วยเหลือแก่เด็กและเยาวชน โดยรัฐช่วยเหลือเบ็ดเสร็จทางกฎหมายให้ ให้ความสนับสนุนต้นทุนเหมือนบางประเทศในยุโรป รวมทั้งเบ็ดเสร็จให้ใช้สื่อสารมวลชนของรัฐในการเผยแพร่รณรงค์ปัญหาให้ผู้ใหญ่มีจิตสำนึกที่จะคุ้มครองเด็กและเยาวชนในความรับผิดชอบของตน ก็จะเป็นความหวังและทางออกที่เป็นไปได้ด้วยดี

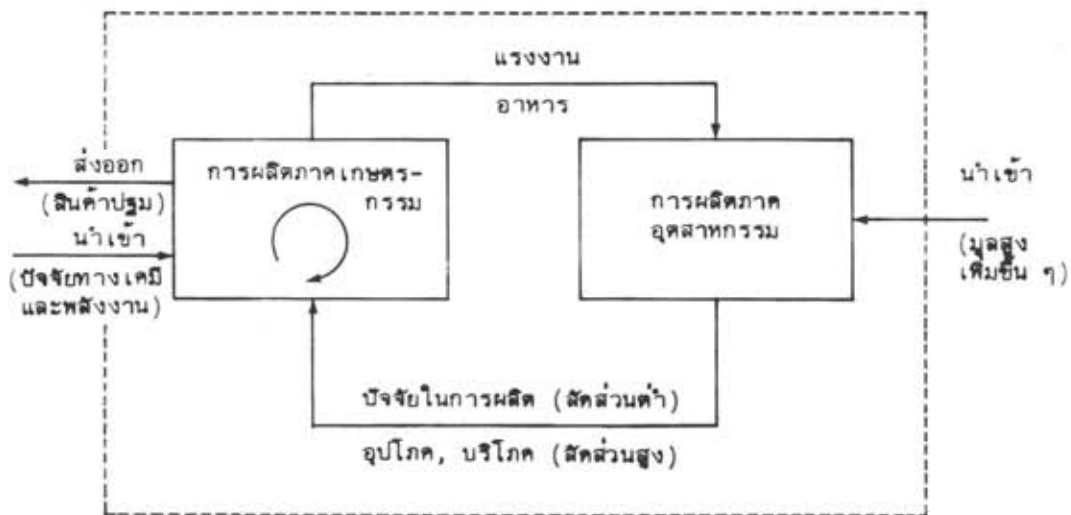
ทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง

ชาญชัย ลิ้มบิยากร

เนื้อหาของทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยี

1. สภาพปัญหา

1.1 สภาพปัญหาปัจจุบันของสังคมไทยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีในการผลิตนั้น เมื่อพิจารณาโดยมองระดับประเทศสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ คือ

หมายเหตุ

หมายถึง การผลิตที่ตอบสนองความต้องการของตนเองได้

1.2 จากโครงสร้างการผลิตดังกล่าวจึงทำให้เกิดปัญหาทางค่านเทคโนโลยี ซึ่งพิจารณาแยกแยะออกเป็นปัญหาระดับมหภาคและปัญหาระดับชุมชน โดยเฉพาะปัญหาในชุมชนชนบท นอกจากนั้นปัญหาดังกล่าวยังอาจพิจารณาได้ในระดับจิตสำนึก ของประชาชนทั่วไปด้วย

1.3 ปัญหาระดับมหภาคสามารถระบุได้ดังนี้ คือ

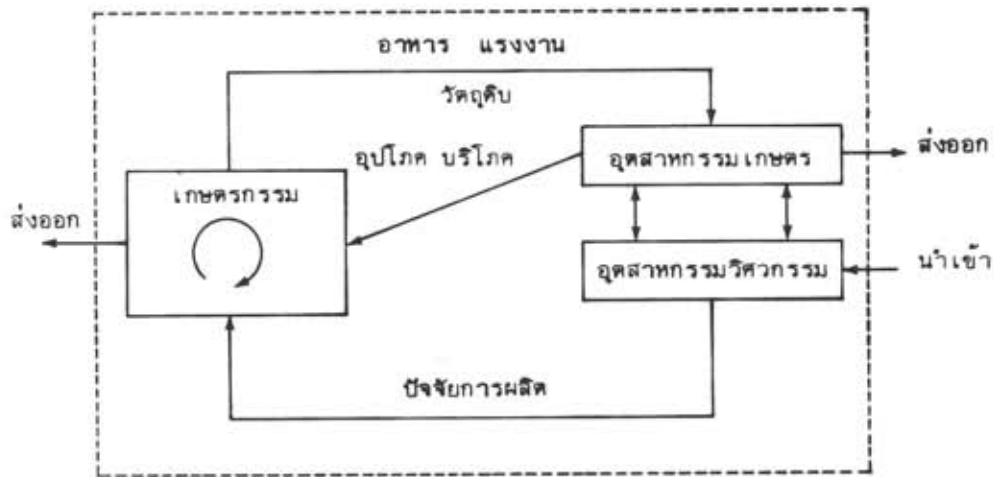
- สังคมเราขาดพื้นฐานทางค่านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ดีเพียงพอ
- สังคมเรารับเทคโนโลยีเข้ามาอย่างขาดการประสานกับพื้นฐานเทคโนโลยีที่เรามีประสบการณ์อยู่แล้วในอดีต
- สังคมเราขาดการกูดซึมเทคโนโลยีที่รับการถ่ายทอดจากภายนอกซึ่งจะต้องมีการย่อยและปรับปรุงให้เหมาะสมกับประเทศของเรา
- ขาดการริเริ่มและสร้างสรรค์ จากวงการศึกษาและอุตสาหกรรม

1.4 ปัญหาระดับชาวบ้านระบุได้ดังนี้ คือ

- ขาดการมองปัญหาเทคโนโลยีอย่างมีสติ ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการใช้เทคโนโลยีและรับมาใช้อย่างหาวิจรรณญาณ
- ขาดกลไกระคับชุมชนในการจัดการและแก้ปัญหาเมื่อรับเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้
- สังคมทั่วไปนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อตอบสนองในค่านเศรษฐกิจ เช่น มุ่งเพิ่มผลผลิต หรือเพิ่มรายได้ แต่ไม่ได้คำนึงถึงผลที่เกษตรกรได้รับจริงๆ ในค่านคุณภาพชีวิต
- เป็นเทคโนโลยีที่ใช้ทรัพยากรภายนอกมิใช่มุ่งใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม
- เป็นเทคโนโลยีทำให้เกิดการว่างงาน
- เป็นเทคโนโลยีที่ชุมชนไม่สามารถจัดการและแก้ปัญหาได้
- เป็นเทคโนโลยีที่หวังผลระยะสั้น แต่สร้างปัญหาในระยะยาว

2. ทิศทางของแผน 6

2.1 ทิศทางของแผน 6 อาจสรุปได้ทั้งแผนภูมิ

2.2 เน้นหวังความสัมฤทธิ์ผลเร็ว โดยมุ่งการปรับโครงสร้างบางส่วน และวัดตัวหน่วยงานรองรับ เช่น ศึกษานโยบาย การร่วมมือของรัฐและเอกชน

2.3 เน้นเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษากับอุตสาหกรรมให้สนับสนุนซึ่งกันและกัน

2.4 เน้นการเติบโตของอุตสาหกรรมนอกเขตเมืองหลวงมากขึ้น

2.5 ข้อวิจารณ์และผลโดยสรุป คือ

- เน้นมหภาคและเน้นการรวมศูนย์ในการพัฒนา
- ธุรกิจเอกชนจะมีบทบาทและอำนาจสูงขึ้น
- ไม่สามารถกระจายความริเริ่มและระดมความมีส่วนร่วมกับชุมชนได้เท่าที่

ควร

- อาจแก้ปัญหาได้ระดับมหภาคแต่การกระจายการพึ่งพาตนเองในระยะยาว

ยังไม่เป็นผลที่น่าพอใจ

8. การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเองจากประสบการณ์ในท้องถิ่น

3.1 เน้นเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น

- คำนอาหาร
- น้ำเพื่ออุปโภค - บริโภค
- เครื่องนุ่งห่ม
- ที่อยู่อาศัย
- สาธารณสุข
- การศึกษา

แหล่งน้ำ

3.2 เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด เช่น แรงงาน พลังงาน แร่ธาตุ

ได้แท้จริง

3.3 เป็นเทคโนโลยีที่ลดการพึ่งพิงตลาด สามารถเพิ่มพูนปัจจัยในการพึ่งตนเอง

3.4 เป็นเทคโนโลยีที่ไม่แปลกแยกกับชุมชน เทคโนโลยีเป็นสิ่งที่สามารถผสมผสานกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมของชุมชนได้

ได้

3.5 เป็นเทคโนโลยีที่ชาวบ้านมีบทบาทที่มีส่วนร่วมและกำหนดทิศทางการพัฒนา

3.6 เป็นเทคโนโลยีที่ไม่ทำลายสภาวะแวดล้อม

4. สรุปลักษณะของการพัฒนาเทคโนโลยี

4.1 เจริญผลาน กล่าวคือ ยอมรับความทันสมัย ขณะเดียวกันก็รักษาสิ่งเดิมที่สังคมเรามีอยู่ มีการพึ่งพาอาศัยภายนอกบ้างแต่ก็ไม่สูญเสียจุดยืนของตัวเอง

4.2 พึ่งตนเอง การพึ่งตนเองนี้ไม่ใช่การปิดชุมชน แต่หมายถึงความมีสติ รู้เท่าทัน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเสมอภาค

4.3 สร้างเสริมความใหม่และเก่าให้กลมกลืน เทคโนโลยียังเป็นปัจจัยนำที่ทำให้สังคมก้าวหน้า แต่ต้องไม่ให้ขัดกันหรือทำให้เกิดการแปลกแยกในสังคม เป็นสิ่งใหม่ที่อยู่ได้อย่างกลมกลืนกับสิ่งเก่าและมีการพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด

การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการพึ่งตัวเอง

เดชา ศิริภัทร

แนวความคิดเรื่อง การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อพึ่งตนเองดังต่อไปนี้ เป็นผลมาจากการสรุปทักษะและประสบการณ์ของชาวบ้านในชนบทจำนวนหนึ่ง ซึ่งผ่านช่วงการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนา ฯ มาตั้งแต่แผนที่ 1 จนถึงปัจจุบัน

ใครได้ประโยชน์จากแผนพัฒนา ฯ แห่งชาติ

ก่อนที่แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 1 จะถูกนำมาใช้เมื่อปี 2504 นั้น คนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอาศัยอยู่ในภาคชนบท มีวิถีชีวิตเรียบง่าย พึ่งตนเองได้สูง ปัญหาต่าง ๆ ยังไม่เด่นชัดและรุนแรงดังเช่นปัจจุบัน สภาพดังกล่าวนี้เองที่รัฐบาลในสมัยนั้นมองว่าเป็นการ “ค่อยพัฒนา” ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาเพื่อให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ นั่นก็คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความทันสมัย และเปลี่ยนจากประเทศเกษตรกรรมไปเป็นประเทศอุตสาหกรรม ฯลฯ

เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 4 (2520-2524) ปรากฏว่าคนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงในก้นดบ ปัญหาความยากจน หนี้สิน การว่างงาน โรคขาดสารอาหาร การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าเมืองใหญ่ การเป็นโสเภณี การขายแรงงานเด็ก ฯลฯ เหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมไทยปัจจุบันอย่างปฏิเสธไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันประเทศไทยก็มีปัญหาการขาดดุลการค้า หนี้สินต่างประเทศซึ่งพอกพูนมากขึ้นทุกที ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไม้แห้งแร้ หนังกิน... ฯลฯ ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมลงทุกขณะ

ในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 6 แม้จะมีการเน้นการพัฒนาชนบทมากขึ้นบ้าง แต่ในเนื้อหาหลัก ๆ แล้วอาจกล่าวได้ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เช่น ยังคงเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อการส่งออก และมุ่งไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม เป็นต้น

เมื่อมองดูผลการพัฒนาที่ผ่านมา และกำลังจะดำเนินอยู่ในปัจจุบันแล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามากคือ คนกลุ่มน้อย เช่น นักธุรกิจ ผู้ส่งออก ผู้มีอำนาจ และผู้มีฐานะดี ซึ่งอยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมองสูงขึ้นไปในระดับโลกก็เห็นได้ว่า ประเทศมหาอำนาจทางทหาร ทางเศรษฐกิจและด้านอุตสาหกรรม เป็นผู้ได้รับประโยชน์ ในขณะที่ประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบยิ่งขึ้นทุกที

เทคโนโลยีที่มุ่งไปสู่การพึ่งตัวเอง : ทางออกที่เหมาะสม

เมื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของผลการพัฒนาที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ได้เปรียบซึ่งเป็นคนส่วนน้อย และฝ่ายเสียเปรียบซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ การได้เปรียบหรือเสียเปรียบระหว่าง 2 ฝ่าย เกิดจากการสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งไม่มีความเท่าเทียม กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งสามารถกำหนดให้อีกฝ่ายหนึ่งดำเนินไปในทิศทางที่ต้องการได้ ซึ่งฝ่ายหลังต้องทำตามก็เพราะจำเป็นต้องพึ่งพาฝ่ายแรกนั่นเอง

รูปแบบความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาทิ้งขว้างกันนั้น เกิดขึ้นจากการที่คนส่วนน้อยเป็นผู้กำหนดแผนพัฒนา ฯ แต่ในการนำมาปฏิบัติจริงนั้นต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยี”

เทคโนโลยีนั้นก็คือ เครื่องมือสำหรับนำมาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ นั้นเอง ดังนั้นเทคโนโลยีก็คือ เครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้สนองความต้องการของตน ในกรณีที่คนส่วนน้อยต้องการให้คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาตน ก็จะสร้างเทคโนโลยีที่ทำให้คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาตนขึ้นมา เมื่อคนส่วนใหญ่นำเทคโนโลยีดังกล่าวไปใช้งาน ก็จะทำให้เกิดการพึ่งพาคนส่วนน้อยอยู่เรื่อยไป ทำให้เกิดการเสียเปรียบและเกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย

รูปแบบเทคโนโลยีดังกล่าวที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ พืชพันธุ์ชนิดใหม่ๆ เช่น ข้าวโพดพันธุ์ไฮบริด (HYBRID) ซึ่งเป็นพันธุ์ลูกผสม ไม่สามารถนำไปใช้ทำพันธุ์ต่อได้ จำเป็นต้องซื้อใหม่จากบริษัทผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์เสมอ บัญเคมี เป็นสิ่งที่ผลิตจากโรงงาน เกษตรกรไม่สามารถผลิตขึ้นเองได้ ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช เครื่องยนต์.. ฯลฯ เหล่านี้เป็นรูปแบบเทคโนโลยีที่ถูกกำหนดให้ต้องพึ่งพาทายนอก ไม่อาจพึ่งตัวเองได้เลย

เมื่อคนส่วนใหญ่รับเทคโนโลยีเหล่านี้มาใช้ ก็จะต้องพึ่งพาผู้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีเหล่านี้ (ซึ่งก็คือคนกลุ่มน้อย) และต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในที่สุด

จะเห็นได้ว่าหากคนส่วนใหญ่ต้องการพึ่งตนเองได้ เพื่อมิให้เกิดความเสียเปรียบแล้ว จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีให้เป็นเทคโนโลยีที่พึ่งตนเองได้ เป็นเทคโนโลยีที่เกิดประโยชน์ต่อผู้ใช้อย่างแท้จริง ซึ่งเราอาจเรียกว่า “เทคโนโลยีที่เหมาะสม”

เทคโนโลยีที่เหมาะสม หรือ เทคโนโลยีที่มุ่งไปสู่การพึ่งตัวเองได้นั้น อาจมาจาก 3 ทิศทางด้วยกัน คือ ก. พัฒนามาจากเทคโนโลยีพื้นฐานที่มีอยู่แล้ว ข. ปรับเปลี่ยนมาจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้ไปในทิศทางที่ต้องการ และ ค. พัฒนาเทคโนโลยีชนิดใหม่ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการโดยเฉพาะ เป็นต้น

ในกรณีประเทศไทยนั้น เรามีทรัพยากรเป็นเทคโนโลยีพื้นฐานอยู่มากมาย เพราะไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีความเจริญทางวัฒนธรรมสืบเนื่องติดต่อกันมาเนิ่นนาน จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีกันต่าง ๆ โดยตลอด เช่น งานช่างกันต่าง ๆ และผู้ควบคุมเทคโนโลยีพื้นฐานเหล่านี้ก็คือ ผู้ที่เราเรียกว่า “ช่างพื้นฐาน” นั่นเอง

เราจึงเห็นได้ว่าโอกาสที่ประเทศไทยจะพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการพึ่งตัวเองขึ้นมานั้นมีโอกาสมิใช่ไปได้นัก เพราะเรามีทั้งพื้นฐานเทคโนโลยีเดิม ความรู้จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ และประการสำคัญเราได้เรียนรู้ถึงพิษภัยตลอดจนโทษของเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดการพึ่งพา ดังเช่นปัจจุบันอีกแล้ว

เมื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศมีเทคโนโลยีที่พึ่งตนเองได้ ก็จะสามารถแก้ปัญหาการถูกกำหนดและเอาเปรียบจากคนส่วนน้อยได้ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำหรับการพึ่งตัวเองได้ของประเทศไทยในอนาคต

เทคโนโลยีนั้นมีใช้เรื่องของรูปธรรม หรือกิจกรรมทางวัตถุเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่มีความคิดเป็นนามธรรมที่ชัดเจนรองรับอยู่เสมอ เช่น เทคโนโลยีที่ทำให้เกิดการพึ่งพาเกิดจากความคิดพึ่งพาหรือเอาเปรียบซุกซิบรองรับอยู่ เทคโนโลยีการผลิตอาวุธมีแนวคิดการแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง (หิงสา) หรือการรุกรานรองรับอยู่ เป็นต้น

และการพึ่งตัวเองได้นั้น มิได้หมายความว่าไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นเลยทั้งหมด แต่หมายถึงการพึ่งพาอาศัยกันและกันในส่วนที่จำเป็น โดยไม่ถูกเอาเปรียบหรือถูกกำหนดโดยไม่มีทางเลือก ดังเช่นการพึ่งพาระหว่างคนส่วนใหญ่ และคนกลุ่มน้อยของประเทศในปัจจุบัน

การปรับใช้เทคโนโลยีต้องมีวิจารณญาณ

โกทม อารียา

ผมอยากมองปัญหาในเชิงระบบ ที่ทุกสิ่งทุกอย่าง ชุมชนเล็ก เมือง ประเทศ มีความสัมพันธ์ต่อกัน ความสัมพันธ์นั้นเปลี่ยนแปลงเสมอ และมีทิศทางเปลี่ยนแปลง คือ เวลา ซึ่งไม่คงที่

ในเรื่องของระบบนั้น มีระบบที่เป็นหลักและเป็นรอง ระบบนั้นมีทั้งลักษณะเผชิญกัน และประสานกัน ปัจจุบันระบบที่เป็นหลัก คือ ระบบเศรษฐกิจ ที่เน้นทุนนิยม ระบบสังคมเปิด ที่มีการสื่อสารข้อมูลและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันอย่างเบ็ดเตล็ดไม่ว่าจะได้มาด้วยการเอาอย่างหรือ การแลกเปลี่ยนสินค้าและสิ่งต่าง ๆ ระบบการเมือง ซึ่งโดยทั่วไปเน้นลักษณะของอำนาจ และอีกปัจจัยหนึ่งคือเรื่องเทคโนโลยี ซึ่งผมมองว่าเป็นเรื่องคาบเกี่ยวกันระหว่างเรื่องเศรษฐกิจและสังคม

เมื่อเรามองระบบที่โยงต่อกันกันนี้แล้ว จะถามต่อไปอีกว่าอะไรคือปัญหา ผมอยากให้เห็นมองไปเลยว่า บางปัญหาไม่ได้เป็นปัญหาโดยตัวของมันเอง หรือตามธรรมชาติวิสัย ผมเชื่อว่าสังคมมีวิวัฒนาการและความคลี่คลาย เราดูจากปัจจุบันได้ว่ามันคลี่คลายไปอย่างไร จากปัจจัยและระบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ ผมเห็นว่าที่เรามองเรื่องต่าง ๆ ว่าเป็นปัญหาเพราะเราเอาค่านิยมไปตัดสินว่าดีหรือไม่ดี

การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย สังคมอุตสาหกรรม สังคมข่าวสาร ไม่ใช่ปัญหาโดยตัวของมันเอง หากเป็นแนวโน้มที่บ่งชี้อนาคตว่าสังคมมีแต่จะขยายตัว ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ ด้านประชากร หรือด้านอื่น ๆ

การบริโภคของสังคมในระยะหลัง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งในแง่พลังงานและวัสดุ โดยตัวมันเองอาจไม่ใช่ปัญหา ปัญหาอาจจะอยู่ที่ความเกินพอดี เช่น การสร้างความเปลี่ยนแปลงทาง

เศรษฐกิจ สังคม การเมือง อย่างไม่มีวิจารณ์ญาณ มุ่งมากแต่จะให้ทันสมัยโดยไม่คำนึงถึงประการอื่นๆ

มุ่งใช้เทคโนโลยีล่าสุดแต่ประการเดียว เร่งขยายการบริโภคโดยการโฆษณาอมเมมา เร่งขยายผลิตภัณฑ์ประชาชาติ เร่งสร้างสังคมอุตสาหกรรมในชนบท เป็นต้น ดังนั้น เราต้องทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวในกรอบที่เหมาะสมเราต้องคำนึงถึงการนำปัจจัยการเปลี่ยนแปลง เช่น เทคโนโลยี มาใช้ให้เข้ากับบริบททางสังคม

ทุกวันนี้เราวินิจฉัยสภาพเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรีบด่วนเกินไป หน้าที่ของพวกเรานักวิชาการ นักปฏิบัติ ก็คือ ต้องคิดหาคำตอบต่อปัญหาต่างๆ และพยายามสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เอื้อประโยชน์ต่อคนมากที่สุดในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มและกระจาย กระจายทรัพยากรต่างๆ เป็นต้น เราต้องพยายามไตร่ตรอง แต่สิ่งเหล่านี้ไม่มีคำตอบสำเร็จรูป

อีกประเด็นหนึ่งที่พูดกันไปแล้ว คือ เรื่องการใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับบริหารทางสังคมที่เป็นจริงในขณะนั้น และการใช้เทคโนโลยีให้เกิดผลดีแก่คน โดยไม่ทำให้ผู้ที่ได้เปรียบอยู่แล้วได้เปรียบมากขึ้น

เทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้น พัฒนาได้ 2 ทาง คือจากเทคโนโลยีพื้นฐานหรือที่มีอยู่ และเทคโนโลยีที่รับเข้ามาใหม่ แล้วพยายามให้ชาวบ้านเข้าใจและปรับใช้ “มากที่สุดเท่าที่จะมากได้” เพราะสังคมในอนาคต การที่จะให้ทุกคนเป็นนายช่างในทุกๆ ด้านย่อมเป็นไปได้ ท่อไปไม่ได้ ท่อไปเราต้องยอมรับว่า เราจะรู้เท่าทันบ้าง รู้เล็ก ๆ น้อย ๆ บ้าง

เรื่องเทคโนโลยีและการพึ่งตนเอง เป็นเรื่องที่น่าสนใจ แต่ผมคิดว่าประเด็นเรื่องที่มาขององค์ความรู้ยังไม่สำคัญนักสิ่งที่สำคัญก็คือ การสามารถนำความรู้/เทคโนโลยีนั้น ๆ มาปรับใช้กับสังคมชุมชน ต่างหาก

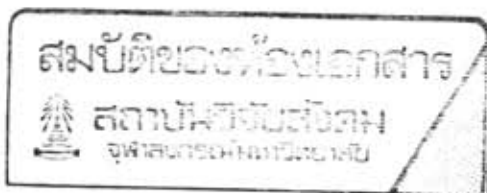
ประเด็นที่มีผู้อภิปรายได้พูดถึงที่สำคัญ เช่น ลงชั้นได้พูดเรื่องเครื่องไถนาว่าเป็นเทคโนโลยีที่เป็นปัญหา ที่จริงไม่ใช่ปัญหาทางเทคโนโลยี แต่เป็นเรื่องของปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคนไม่สามารถควบคุมได้เท่าที่ควร นั่นคือ เทคโนโลยีนั้นเป็นความทันสมัย ที่ล้ำหน้ากว่าสภาพเศรษฐกิจสังคมที่มีอยู่ในชุมชนแห่งนั้น หรือในครอบครัวนั้น และไม่ใช่เรื่องที่เทคนิคจะช่วยแก้ปัญหาได้เพราะเทคนิคไม่ได้ช่วยให้เราควบคุมปัจจัยต่างๆ ได้เพียงพอ นั่นคือปัญหาเรื่องการพึ่งตนเองนั่นเอง

ปัญหาการถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้น ผมเห็นว่าเราต้องใช้กระบวนการในระดับพื้นฐาน ช่างฝีมือระดับชุมชน ครู พระ จะเป็นตัวการถ่ายทอดได้ดียิ่ง และจะได้ผลที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ซึ่งจุดนี้เป็นแนวที่สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้น

อีกประเด็นหนึ่งที่พระครูสาครสังวรกิจ เน้นเรื่องปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ อันหมายถึง เน้นความคิด การกระทำและผลแห่งการกระทำ ผมก็สรุปได้ว่าเราควรจะต้องคิดให้แยบยล และทำให้เป็นผล ให้คนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคโนโลยี ต้องเน้นผลว่า เพื่อใคร ซึ่งเทคโนโลยี คือ บัณฑิตที่จะทำให้บรรลุผลบางอย่าง แต่บางทีผลก็ถูกช่วงชิงไป เพื่อคนอื่น จึงต้องผสมผสานระหว่างมรรคกับผล จริงอยู่ ในแง่ปัจเจกชน เราเน้นเรื่องของมรรควิธี พยายามอย่างเต็มที่ให้ดีที่สุด ปล่อยวางเรื่องผลไว้ แต่ผมเห็นว่า เมื่อพูดถึงสังคมที่กว้างออกไป เราต้องคำนึงถึงผลที่เกิดจากการกระทำหรือวิธีการนั้นด้วย

ประเด็นสุดท้าย ผมขอเสนอความคิดเรื่องการเผชิญผลฐาน เมื่อพูดถึงทำที่ต่อระบบราชการ ระบบทุนนิยม วัฒนธรรมและเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้ามา ผมเสนอว่าไม่ควรปฏิเสธหรือยอมรับทั้งหมด แต่เราต้องคำนึงถึงบริบททางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมค่านิยมของคน เราควรเรียนรู้จากอดีต ขณะเดียวกันต้องศึกษาอนาคตด้วย เพื่อกำหนดปัจจุบัน เพื่อเลือกสร้างส่วนที่เหมาะสมให้เกิดขึ้น เรื่องการผลิต เรื่องเทคโนโลยีก็เช่นกัน ในระดับชุมชนและเมือง มีทั้งส่วนที่ซัดกันและเสริมกัน เราจะกำหนดรูปแบบที่ตายตัวไม่ได้ สิ่งสำคัญ คือ เราต้องเลือกสิ่ง ที่กลมกลืนกับสังคมเรา เลือกเส้นทางสู่อุทิศที่ที่ดีที่สุด

เกี่ยวกับผู้เขียน

1. ลุงชาติ มาระแสง : เกษตรกรผู้หนึ่ง ผู้มีประสบการณ์การพึ่งตนเองกว่า 20 ปี จากอำเภอ หัวตะพาน
2. อ. จอน อังภากรณ์ : ผู้อำนวยการโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม
3. ดร. อุทัย อุกยเกษม : คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรรมการมูลนิธิเด็ก และกรรมการกลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (กปท.)
4. อ. ชเนนฐ ว. ชุมทอง : คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
5. คุณแอนก นาคะบุตร : ผู้ประสานงานกองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา
6. คุณสมพงษ์ พัดปุย : มูลนิธิดวงประทีป
7. คุณสมชาย หอมล่ออ : ผู้จัดการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน
8. ดร. ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ : ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
9. ผศ. สำลี ใจดี : คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ ประธานมูลนิธิสาธารณสุขเพื่อการพัฒนา (กศย.)
10. นพ. สงวน นิตยารัมพงศ์ : ประธานชมรมแพทย์ชนบท (โรงพยาบาลชุมชนบัวใหญ่ นครราชสีมา)
11. คุณพิภพ ธงไชย : โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก มูลนิธิเด็ก
12. อ. ผ่อง แซ่กิ่ง : ผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน
13. อ. สุกฤษณ์ ศิวรักษ์ : ผู้ประสานงานสภาพัฒนาวัฒนธรรมแห่งเอเชีย
14. คุณศิริพร สะโครบานะ : ศูนย์ข่าวผู้หญิง
15. คุณสรพรพิสิทธิ์ คุ้มประพันธ์ : ศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิเด็ก
16. ผศ. ชาญชัย ลิ้มปัยการ : คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาฯ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม
17. คุณเกชา ศิริภัทร : สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม
18. ดร. โทม อารียา : คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาฯ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม

CUSRI Reports, Publications and Documentation

1. CUSRI. A survey of traffic conditions on New Road between Sathorn and Siphaya intersections. (Thai).
2. Charit Tingsabadh. Social and economic effects of petroleum development programme in Thailand.
3. Amara Pongsapich, et al. Traditional and changing Thai world view.
4. CUSRI. Agricultural Land Reform Office planning manual. (Thai).
5. Akira Suehiro. Capital accumulation and industrial development in Thailand.
6. Zierling, Alexis. Mural Conservation in Thailand: Priorities and Alternatives.
7. CUSRI. Agricultural employment creation and the improvement of the quality of agricultural commodities for increased income and export earning in the Southern Region.
8. CUSRI. Participatory action research handbook.